

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Галина Жаровська
Олена Ющик

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ **(ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА)**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

Чернівці
Чернівецький національний університет
2013

УДК 343.2.01

ББК 67.638

Ж 356

Рекомендовано Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів
Лист № 1/11-18668 від 03.12.12.

Рецензенти: доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

Костенко Олександр Миколайович

завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України; доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України

Скулиш Євген Деонісійович

ректор Національної академії Служби безпеки України,
генерал-майор; доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Глушков Валерій Олександрович

завідувач кафедри Національної академії
Служби безпеки України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Жаровська Г.П., Ющик О.І.

Ж 356 Кримінальне право України (Загальна частина) : навч. посіб. /
Галина Жаровська, Олена Ющик. – Чернівці : Чернівецький
нац. ун-т, 2013. – 304 с.

ISBN 978-966-423-267-5

У виданні на підставі Кримінального кодексу України 2001 року,
досягнень науки кримінального права, судової практики висвітлено основні
питання Загальної частини кримінального права України, розкриваються
поняття, значення і система кримінального права, наукові основи інститутів
Загальної частини кримінального права України. Посібник написаний з
урахуванням останніх змін кримінального законодавства.

Для викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів,
наукових і практичних працівників, а також усіх, хто цікавиться
проблемами кримінального права.

УДК 343.2.01

ББК 67.638

©Жаровська Г.П., Ющик О.І., 2013

© Чернівецький національний
університет, 2013

ISBN 978-966-423-267-5

ЗМІСТ

Передмова	9
Модуль I	
Розділ 1. Поняття, система та завдання кримінального права України.	
Наука кримінального права	11
§1. Поняття, предмет і система кримінального права України.....	11
§2. Завдання та принципи кримінального права України.....	14
§3. Зв'язок кримінального права з іншими галузями права.....	16
§4. Наука кримінального права.....	18
Контрольні завдання та запитання.....	19
Рекомендована література.....	19
Розділ 2. Закон про кримінальну відповідальність	21
§1. Поняття закону про кримінальну відповідальність та його значення у правовій системі держави.....	21
§2. Структура Кримінального кодексу України.....	23
§3. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність.....	26
Контрольні завдання та запитання.....	28
Рекомендована література.....	28
Розділ 3. Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі та часі	30
§1. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі.....	30
§2. Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі.....	32
Контрольні завдання та запитання.....	35
Рекомендована література.....	35
Розділ 4. Кримінальна відповідальність та її підстави	37
§1. Поняття та види кримінальної відповідальності.....	37
§2. Форми реалізації кримінальної відповідальності.....	41
§3. Обґрунтування і підстави кримінальної відповідальності.....	42
Контрольні завдання та запитання.....	45
Рекомендована література.....	45
Розділ 5. Поняття злочину	47
§1. Формування та розвиток поняття злочину в кримінальному праві.....	47
§2. Поняття і ознаки злочину.....	48
§3. Поняття і ознаки малозначного діяння,	

що формально містить ознаки злочину.	51
§4. Класифікація злочинів.	52
§5. Відмінність злочинів від інших правопорушень.	53
Контрольні завдання та запитання	55
Рекомендована література	55
Розділ 6. Склад злочину	57
§1. Поняття і значення складу злочину.....	57
§2. Конструкція складу злочину.	59
§3. Злочин і склад злочину: співвідношення понять.....	62
§4. Види складів злочину.	63
§5. Кваліфікація злочину.	65
Контрольні завдання та запитання	66
Рекомендована література	66
Розділ 7. Об'єкт злочину	69
§1. Поняття об'єкта злочину.....	69
§2. Види об'єктів злочину.	71
§3. Безпосередній об'єкт злочину та його види.	72
§4. Предмет злочину.....	73
Контрольні завдання та запитання	75
Рекомендована література	75
Розділ 8. Об'єктивна сторона злочину.....	77
§1. Поняття, ознаки та значення об'єктивної сторони складу злочину.	77
§2. Суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність).	78
§3. Суспільно небезпечні наслідки, їх поняття та види.	80
§4. Причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками.....	81
§5. Факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину.	82
Контрольні завдання та запитання	83
Рекомендована література	83
Розділ 9. Суб'єкт злочину	85
§1. Поняття суб'єкта злочину та його ознаки.	85
§2. Спеціальний суб'єкт злочину та його види.	87
§3. Поняття неосудності та її критерії.....	88
§4. Обмежена осудність.....	91
§5. Відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння.	91
Контрольні завдання та запитання	92
Рекомендована література	92
Розділ 10. Суб'єктивна сторона злочину	95

§1. Поняття, ознаки та значення. суб'єктивної сторони складу злочину.....	95
§2. Поняття, зміст і значення вини.	96
§3. Форми та види вини.	98
§4. Поняття та види умислу.	99
§5. Теоретична класифікація видів умислу.....	101
§6 Необережність та її види.	102
§7. Змішана (подвійна) форма вини.	105
§8. Мотив і мета злочину.....	106
§9. Помилка та її вплив на кримінальну відповідальність.	108
§10. “Випадок” (казус).	109
Контрольні завдання та запитання	110
Рекомендована література	110
Розділ 11. Стадії вчинення	112
§1. Поняття та види стадій вчинення злочину.....	112
§2. Закінчений злочин.	113
§3. Незакінчений злочин і його види.	113
§4. Готування до злочину.....	114
§5. Замах на злочин і його види.	116
§6. Добровільна відмова від вчинення злочину та її відмінність від дійового каяття.....	117
Контрольні завдання та запитання	119
Рекомендована література	119
Розділ 12. Співучасть у злочині	121
§1. Поняття й ознаки співучасті у злочині.	121
§2. Види співучасників.	122
§3. Форми співучасті.	126
§4. Підстави і межі відповідальності співучасників.....	128
§5. Спеціальні питання відповідальності за співучасть.	129
§6. Причетність до злочину.....	131
Контрольні завдання та запитання	133
Рекомендована література	133
Модуль II	
Розділ 13. Повторність, сукупність і рецидив злочинів.....	135
§1. Поняття множинності злочинів.	135
§2. Одиничний злочин як складовий елемент множинності злочинів. Види одиничних злочинів.	136
§3. Повторність злочинів.....	138

§4. Сукупність злочинів.....	139
§5. Рецидив злочинів.....	140
§6. Правові наслідки множинності злочинів.....	142
Контрольні завдання та запитання.....	143
Рекомендована література.....	143
Розділ 14. Обставини, що виключають злочинність діяння.....	145
§1. Поняття та види обставин, що виключають злочинність діяння.....	145
§2. Поняття необхідної оборони та умови її правомірності.....	147
§3. Уявна оборона.....	149
§4. Затримання особи, яка вчинила злочин.....	150
§5. Крайня необхідність.....	152
§6. Фізичний та психічний примус.....	155
§7. Виконання наказу або розпорядження.....	156
§8. Діяння, пов'язане з ризиком.....	157
§9. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.....	158
Контрольні завдання та запитання.....	160
Рекомендована література.....	160
Розділ 15. Звільнення від кримінальної відповідальності.....	163
§1. Поняття та види звільнення від кримінальної відповідальності.....	163
§2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.....	165
§3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.....	166
§4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.....	167
§5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки.....	168
§6. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.....	169
Контрольні завдання та запитання.....	170
Рекомендована література.....	171
Розділ 16. Поняття і мета покарання.....	173
§1. Поняття та ознаки покарання за кримінальним правом України.....	173
§2. Мета покарання.....	174
Контрольні завдання та запитання.....	176

Рекомендована література	176
Розділ 17. Система та види покарань	178
§1. Система покарань	178
§2. Основні покарання	179
§3. Додаткові покарання	183
§4. Покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові	184
Контрольні завдання та запитання	187
Рекомендована література	187
Розділ 18. Призначення покарання	189
§1. Загальні засади призначення покарання	189
§2. Обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання	191
§3. Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті	193
§4. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом	193
§5. Призначення покарання за сукупністю злочинів	195
§6. Призначення покарання за сукупністю вироків	198
§7. Правила складання покарань і зарахування строку попереднього ув'язнення	200
Контрольні завдання та запитання	201
Рекомендована література	201
Розділ 19. Звільнення від покарання та його відбування	204
§1. Поняття звільнення від покарання та його види	204
§2. Звільнення від покарання у зв'язку з втратою особою суспільної небезпечності	205
§3. Звільнення від відбування покарання з випробуванням	206
§4. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років	207
§5. Звільнення від відбування покарання у зв'язку і з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку	208
§6. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання	210
§7. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким	211
§8. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років	212
§9. Звільнення від покарання за хворобою	213
§10. Амністія та помилювання	214

Контрольні завдання та запитання	215
Рекомендована література	215
Розділ 20. Судимість	217
§1. Поняття судимості.....	217
§2. Погашення судимості.....	219
§3. Зняття судимості.....	220
Контрольні завдання та запитання	221
Рекомендована література	221
Розділ 21. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування.	223
§1. Примусові заходи медичного характеру.....	223
§2. Примусове лікування.....	225
Контрольні завдання та запитання	226
Рекомендована література	227
Розділ 22. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх	229
§1. Особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності	229
§2. Види покарань, які застосовуються до неповнолітніх і особливості їх призначення.	230
§3. Підстави та порядок звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування.	231
§4. Погашення та зняття судимості.....	234
Контрольні завдання та запитання	235
Рекомендована література	235
МОДУЛЬ-КОНТРОЛЬ.....	237
МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	242
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	248
ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ЯКОСТІ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ (ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ).....	252

Передмова

Курс «Кримінальне право України (Загальна частина)» – один із фундаментальних серед усіх юридичних дисциплін, що викладаються у юридичних вузах та на юридичних факультетах вищих навчальних закладів. Досконале знання кримінального законодавства нашої держави є необхідною умовою успішної роботи за фахом. Це покладає на студента обов'язок із перших днів занять відмовитися від поверхового засвоєння кримінально-правових інститутів, категорій і понять. Адже одним із найважливіших питань при застосуванні кримінального закону є визначення того, який саме злочин вчинила особа та якою нормою цей злочин передбачено.

Вивчення нормативного курсу «Кримінальне право України (Загальна частина)» повинно сприяти вихованню у студентів поважного ставлення до закону про кримінальну відповідальність як важливого засобу захисту людини, її прав і свобод, проголошених Конституцією України, інтересів суспільства та держави від злочинних посягань.

Вивчаючи курс Загальної частини кримінального права, потрібно використовувати основні положення Конституції України та інших чинних нормативно-правових актів. Глибокий аналіз чинного Кримінального кодексу України також є необхідною умовою успішного опанування курсу «Кримінальне право України (Загальна частина)». Для правильного з'ясування і розуміння змісту інститутів кримінального права не варто обмежуватись вивченням тільки підручників, а й ознайомитись з додатковою науковою літературою.

У навчальному посібнику висвітлюються основні положення навчальної дисципліни «Кримінальне право України (Загальної частини)», зокрема викладені теоретичні основи Загальної частини кримінального права України, аналізується поняття, принципи, завдання та система Кримінального права України, зміст Кримінального кодексу України, чинності закону у часі та просторі, висвітлюються законодавчі та теоретичні питання підстав кримінальної відповідальності, поняття злочину та його видів, досліджуються наукові засади кримінально - правової

кваліфікації злочинів, розкриваються особливості елементів та ознак складу злочину, стадій вчинення злочину, співучасті у злочині, множинності злочинів, звільнення від кримінальної відповідальності, аналізуються обставини, що виключають кримінальну відповідальність, розкривається поняття та мета покарання, його види, призначення покарання і звільнення від його відбування. Крім цього, аналізуються судимість, особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, розкриваються заходи кримінально-правового впливу на осіб, що вчинили діяння, заборонене Кримінальним кодексом України. Навчальний посібник написаний з урахуванням останніх змін кримінального законодавства.

Концепція навчального посібника передбачає проходження студентом у період навчання таких стадій:

I. Формування уявлень про предмет курсу «Кримінальне право України (Загальна частина)».

II. Набуття знань про зміст кримінально-правових норм, їх місце в системі правового регулювання суспільних відносин.

III. Оволодіння вміннями практичного застосування набутих знань.

Кожна тема доповнена переліком контрольних завдань для самоперевірки та переліком рекомендованої літератури. Посібник також містить модуль-контроль, систему оцінювання знань студентів, засоби діагностики якості знань студентів і термінологічний словник. Виконання завдань покликане сприяти розвитку в студентів аналітичного мислення, вміння самостійно працювати з нормативними актами, систематизувати отримані знання.

Автори висловлюють глибоку вдячність за сприяння у підготовці даного посібника офіційним рецензентам доктору юридичних наук, професору О.М. Костенку, доктору юридичних наук, професору Є.Д. Скулишу, доктору юридичних наук, професору В.О. Глушкову, декану юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, професору П.С. Пацурківському, членам колективу кафедри кримінального права і криміналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича які своїми

1

МОДУЛЬ 1

Розділ 1. Поняття, система та завдання кримінального права України. Наука кримінального права

§ 1. Поняття, предмет і система кримінального права України

Термін "кримінальне право" склався історично від поняття відповідати головою, тобто життям за вчинення найбільш небезпечних діянь. Більшість юристів з різних країн світу визначають дану галузь права як право про злочин *criminal law* (англ), або як право про покарання *penallaw* (англ).

Поняття кримінальне право застосовується в чотирьох значеннях:

- 1) як галузь права;
- 2) як галузь законодавства;
- 3) як самостійна навчальна дисципліна;
- 4) як галузь науки.

Кримінальне право - самостійна галузь права України, що являє собою сукупність юридичних норм, які визначають підстави та принципи кримінальної відповідальності, види злочинів, покарання і інші міри кримінально-правового впливу за їх вчинення, умови призначення покарань, а також звільнення від кримінальної відповідальності і покарання та його подальшого відбування. Характерною особливістю кримінального права як галузі права є те, що його норми зосереджені в єдиному кодифікованому нормативно-правовому акті - Кримінальному кодексі України (далі КК України)

Як галузь законодавства кримінальне право – це встановлення вищими органами законодавчої влади юридичних норм, що передбачають підстави, принципи та інші загальні положення кримінальної відповідальності, види злочинів, а також покарання та інші заходи кримінально-правового характеру за вчинення злочинів.

Поняття кримінальне право, як галузь законодавства є ширше ніж кримінальне законодавство. Воно охоплює і кримінальне законодавство, і кримінально-правові відносини, що пов'язані із законотворчістю і правозастосуванням. Отже, воно знаходить свій прояв у законах, які мають формальну визначеність. Норми права носять загальнообов'язковий характер, це норми заборони або норми дефініції.

Як галузь законодавства кримінальне право має такі **ознаки**:

1) загальнообов'язкова нормативність. Це узагальнені правила поведінки у суспільстві, обов'язкові до виконання. Це здебільшого норми заборони;

2) формальна визначеність. Кримінальне право - це так зване позитивне право, або чинне право. Це межа, точно зафіксована в законі, між злочинною і незлочинною поведінкою і дає людині право вибору;

3) державна забезпеченість. Особі, що визнана судом винною у вчиненні злочину, вирок виноситься від імені держави;

4) джерелом кримінального права є кримінальний закон.

Наука кримінального права – це система поглядів на підстави, принципи та інші умови застосування кримінальної відповідальності, злочин і покарання.

Кримінальне право як самостійна навчальна дисципліна – це навчальний курс який викладається у вищих та середніх юридичних навчальних установах, побудований на систематизованому кримінальному законодавстві та основних положеннях науки кримінального права.

Предмет і метод кримінального права. Предметом правового регулювання є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням злочину. Можна виділити три основні різновиди цих відносин, що утворюють предмет кримінального права:

1) охоронювальні кримінально-правові відносини, які виникають у зв'язку з вчиненням злочину. Це відносини між особою, яка вчинила заборонене кримінальним законом злочинне діяння, і державою в особі суду, слідчого, прокурора, органу дізнання;

2) відносини, пов'язані з утриманням особи від вчинення злочину за допомогою погрози покарання, яке міститься в кримінально-правових нормах;

3) відносини, які наділяють громадян правами на спричинення шкоди при захисті від небезпечних посягань при необхідній обороні, при крайній необхідності та інших обставинах, що виключають злочинність діяння. (ст. ст. 36-43 КК України). Це - регулятивні відносини.

Отже, предметом кримінального права є відносини, які виникають у результаті вчинення злочину. **Предмет кримінального права – це злочин.**

Суспільним відносинам, що утворюють предмет кримінального права, відповідають специфічні методи їх регулювання. Метод, як сукупність правових засобів впливу на суспільні відносини з метою їх урегулювання виступає в якості додаткової підстави поділу права на галузі. У загальній теорії права, як правило, виділяють три методи правового регулювання: дозвіл, припис, заборона.

1) Дозвіл пов'язується з цивільно-правовим регулюванням (норми, що визначають коло суб'єктів цивільного права, зміст їх правоздатності і т.д.).

2) Припис виступає як адміністративно-правовий тип регулювання.

3) Заборона як метод правового регулювання пов'язується з кримінальним правом. **Методом кримінального права** є заборона на вчинення злочину під страхом можливого застосування кримінального покарання, або застосування покарання за вчинений злочин.

Три типи правового регулювання в кожній галузі права можуть мати додаткові характеристики - прийоми. Метод кримінально-правового регулювання примусовий і стосується особи, яка вчинила злочин.

Аналіз предмета й методу кримінального права дозволяє сформулювати поняття кримінального права .

Кримінальне право України як галузь права – це система, сукупність юридичних норм, прийнятих Верховною Радою України, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання, а також інші заходи кримінально-правового впливу підлягають застосуванню до осіб, що їх вчинили.

Система кримінального права. Кримінальне право як система являє собою сукупність правових норм, що групуються

всередині галузі у правові інститути. Кримінальне право поділяється на дві частини: Загальну й Особливу.

Загальна частина включає норми кримінального права, в яких закріплюються його загальні принципи, інститути та поняття, а також основні положення, що визначають підстави і межі кримінальної відповідальності, застосування покарання, порядок і умови звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

Особлива частина кримінального права містить норми, в яких визначаються конкретні злочини, а також покарання, що можуть бути призначені судом за їх вчинення. Загальна й Особлива частини кримінального права органічно пов'язані і тільки в єдності становлять кримінальне право як систему кримінально-правових норм.

§ 2. Завдання та принципи кримінального права України

Кримінальне право виникло з метою захисту своїми специфічними засобами, в основному погрозою покарання та його застосуванням, особи, суспільства і держави від злочинних посягань. Охоронне завдання кримінального права є його основним історичним завданням, незалежним від політичного ладу відповідної держави або особливостей її економіки.

Загально **охоронна функція кримінального права** виражена в ст. 1 КК України, де сказано, що Кримінальний кодекс має своїм завданням охорону від злочинних посягань найбільш важливих соціальних цінностей: прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку і громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Ведучи мову про охоронне завдання кримінального права, варто виділити два аспекти цієї проблеми:

по-перше, загальна превенція кримінального закону, тобто попередження вчинення злочинів під впливом кримінально-правової заборони;

по-друге, приватна превенція кримінального закону. Під нею належить розуміти попередження вчинення нових злочинів особами, які раніше вчинили який-небудь злочин, що досягається шляхом застосування до них заходів кримінального

покарання, примусових заходів медичного чи виховного характеру, умовного засудження, а також посиленням соціального контролю над особами, які мають судимість. Завдання кримінального права реалізується через кримінальну політику, яка в широкому значенні розуміється як державна політика в галузі боротьби зі злочинністю. Остання ж реалізується шляхом правотворчості (прийняття відповідних законів) і правозастосування.

Кримінальне право виконує і **регуляторну функцію**, яка проявляється ось у чому:

1) норми права, забороняючи вчиняти певні вчинки, водночас вимагають правомірної поведінки. Частина громадян виконує заборони кримінального закону, боячись покарання. Тим і здійснюється регуляторне завдання кримінально-правових норм - попередження злочинів;

2) охороняючи відносини, які врегульовані іншими галузями права (наприклад: власність - 6 розділ Особливої частини КК України; виборче право, трудові відносини 5 розділ Особливої частини КК України), сприяє їх нормальному розвитку та функціонуванню;

3) деякі норми є прямо регуляторними - необхідна оборона, крайня необхідність, звільнення від кримінальної відповідальності, зняття та погашення судимості.

Принципи кримінального права України. Під принципами кримінального права належить розуміти основні ідеї, що визначають зміст і напрям розвитку кримінального права в цілому і його окремих інститутів. Кримінальний кодекс України не містить переліку принципів, але їх можна з'ясувати зі змісту інститутів кримінального права.

Принцип законності означає, що діяння, його караність і інші кримінально-правові наслідки визначаються виключно КК України. Застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією не допускається.

Принцип вини означає, що особа підлягає кримінальній відповідальності за ті суспільно небезпечні діяння та суспільно небезпечні наслідки, які вона вчинила, відносно яких судом установлена її вина.

Особистий характер відповідальності як принцип кримінального права полягає в тому, що ніхто, крім особи, яка вчинила злочин, не може бути притягнутий до кримінальної

відповідальності. Саме покарання носить особистий, персональний характер і може бути застосоване лише до конкретної особи, яка визнана судом винною у вчиненні злочину.

Принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання означає, що при призначенні покарання особі, винній у вчиненні злочину, суд враховує ступінь тяжкості вчиненого, особу винного, пом'якшуючі й обтяжуючі обставини. Покарання мають бути максимально конкретизовані, індивідуальні, виходячи із конкретних обставин вчиненого злочину з урахуванням особи винного.

Принцип гуманізму означає, що покарання чи інші заходи кримінально-правового впливу, застосовані до особи, яка вчинила злочин, не можуть мати на меті заподіяння фізичних страждань чи приниження людської гідності.

§ 3. Зв'язок кримінального права з іншими галузями права

Кримінальне право взаємодіє з різними галузями права: загальною теорією права, кримінологією, а також з такими галузями законодавства і науки, як конституційне, цивільне, адміністративне, кримінально-процесуальне, кримінально-виконавче, міжнародне та інші.

Взаємозв'язок кримінального права із загальною теорією права полягає в тому, що остання є теоретичною основою кримінального права, як будь-якої іншої галузі права, і водночас сама базується на положеннях різних галузей права, включаючи і кримінальне право.

Кримінальне та конституційне право. Норми кримінального права України повинні відповідати положенням Конституції України. Норми Конституції є нормами прямої дії і тим самим можуть застосовуватися й при вирішенні кримінальних справ. Наприклад, ст. 39 КК України, що регулює відповідальність особи при виконанні нею злочинного наказу чи розпорядження, може бути правильно застосована лише на підставі ст. 60 Конституції, де передбачено, що ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинного розпорядження чи наказу і що за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Для кримінального права мають вирішальне значення такі положення Конституції: заборона зворотної дії в часі законів та інших нормативних актів (ч. 1 ст. 58); ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх учинення не визнавалися законом як правопорушення (ч. 2 ст.58); ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те ж правопорушення (ч.1ст. 61).

Зв'язок кримінального права з міжнародним правом полягає в тому, що по-перше, ряд питань, зокрема про дію кримінального закону в просторі, його поширення на іноземців і осіб без громадянства, питання про відповідальність осіб, що користуються дипломатичною недоторканістю, видача злочинців регулюються нормами як національного кримінального, так і міжнародного права; по-друге, деякі кримінально-правові норми КК України врегульовані міжнародно-правовим нормам, наприклад ст. 278 КК України в частині відповідальності за угон повітряного судна відповідає положенням конвенцій про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден.

Зв'язок між кримінальним і адміністративним правом полягає в тому, що, по-перше, кожна з цих галузей законодавства виконує охоронну функцію - кримінальне право захищає суспільні відносини від злочинів, а адміністративне право – від менш небезпечних правопорушень адміністративних проступків; по-друге, в адміністративному праві передбачена відповідальність за окремі правопорушення, наприклад, дрібне хуліганство, які є суміжними з одноіменними злочинами, що викликає необхідність відмежування одних від інших.

Кримінальне та кримінально-процесуальне право. Кримінальне право визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання можуть бути призначені особам, винним у вчиненні цих злочинів. Кримінально-процесуальне ж право визначає порядок і форми діяльності суду, прокурора, слідчого, органа дізнання, при розслідуванні злочинів і розгляді кримінальних справ у суді. Тобто, зв'язок між кримінальним (матеріальним) правом і кримінально-процесуальним правом проявляється насамперед у тому, що вони співвідносяться між собою як зміст і форма.

Кримінальне та кримінально-виконавче право. Кримінальне право визначає підстави, межі, умови і порядок

призначення покарання. Порядок і умови ж виконання таких покарань регулюється нормами кримінально-виконавчого права, зосередженими у Виправно-трудоному кодексі України.

Зв'язок кримінального права та кримінології проявляється в тому що:

по-перше, кримінологія “відбрунькувалася” від кримінального права; по-друге, ряд категорій кримінології, передусім злочинність як сукупність злочинів, особа злочинця, визначаються кримінальним правом, яке, зокрема, встановлює, які суспільно небезпечні діяння визнаються злочинами; по-третє, кримінальне право, виконуючи попереджувальну функцію, властиву також кримінології, містить юридичні норми, спрямовані на попередження злочинів.

§ 4. Наука кримінального права

Кримінально-правова наука - це складова частина юридичної науки. Вона являє собою систему кримінально-правових поглядів, ідей, уявлень про кримінальний закон, його соціальну зумовленість і ефективність, закономірності та тенденції його розвитку і вдосконалення, про принципи кримінального права й історію кримінального права та перспективи його розвитку.

Предмет науки кримінального права ширший від предмета кримінального права як галузі права. Він охоплює не тільки діюче законодавство і практику його застосування, але й історію становлення та розвитку як кримінальних законів, так і самої науки. До предмета науки також входить вивчення зарубіжного кримінального законодавства.

Наука кримінального права покликана виконувати такі **завдання**:

- 1) визначати соціальну зумовленість і ефективність діючих кримінально-правових норм;
- 2) розробляти пропозиції з криміналізації чи декриміналізації діянь, удосконаленню кримінального законодавства та практики його застосування;
- 3) вивчати зарубіжне законодавство, виявляти й узагальнювати позитивний досвід законодавчого забезпечення боротьби зі злочинністю, готувати рекомендації щодо його

впровадження у вітчизняну законотворчу та правозастосовчу практику;

4) прогнозувати шляхи розвитку кримінального права, розробляти концептуальні основи кримінального законодавства правової демократичної держави.

Контрольні завдання та запитання

1. Дайте визначення поняття "кримінальне право України".
2. У яких чотирьох значеннях вживається поняття кримінального права?
3. Охарактеризуйте предмет і метод кримінального права.
4. Яка система кримінального права України?
5. Які завдання виконує кримінальне право України?
6. Розкрийте принципи кримінального права.
7. З якими галузями права взаємопов'язане кримінальне право України?
8. Дайте визначення кримінально-правової науки.
9. Які завдання поставлені перед наукою кримінального права?

Рекомендована література

- Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168.
- Кримінальний кодекс України: укр., рос., англ. м. / Відп. ред.; передм. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 584с.
- Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. - Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. - 416 с.
- Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьєв Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. - К.: Правові джерела, 2002. - 432 с.
- Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій. / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.

- Кримінальне право України: Навч. посіб. / С.Г.Волкотруб, О.М.Омельчук, В.М.Ярін та ін. – За ред. О.М.Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
- Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Від-й. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – 934 с.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1102 с.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон – А.С.К., 2002. – 260 с.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / Від. ред.В.Ф. Бойко, Я.Ю. Кондратьєв, С.С. Яценко. – 6 –те вид., доп., – К.: А.С.К., 2000. – С.5-244.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / За заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – Загальна частина. – 386 с.

Розділ 2.

Закон про кримінальну відповідальність

§ 1. Поняття закону про кримінальну відповідальність та його значення у правовій системі держави

Закон про кримінальну відповідальність в широкому розумінні – це система національних законодавчих актів України та імplementованих у них положень міжнародних договорів, що містять норми кримінального права.

Закон про кримінальну відповідальність – це КК України – єдиний кодифікований законодавчий акт.

Закон про кримінальну відповідальність це – і окрема стаття КК України, або її частина, що визначає, яке діяння є злочином і яке покарання належить застосувати до особи, яка вчинила злочин.

Закон про кримінальну відповідальність - це і окремих законодавчий акт, який містить лише одну норму.

Закон про кримінальну відповідальність – це і передбачені ст.9 Конституції відповідні положення міжнародних договорів, імplementовані у національне законодавство (Закон України від 10 грудня 1991р „Про дію міжнародних договорів на території України”).

Ч.1 ст.3 КК України передбачає, що законодавство про кримінальну відповідальність представляє Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України, загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Це означає, що всі окремо прийняті закони про кримінальну відповідальність чи норми міжнародного права, згоду на обов'язковість яких дала Верховна Рада України, мають включатися до КК України.

Закону про кримінальну відповідальність притаманні такі специфічні риси, через які він виконує свої завдання:

1) він приймається Верховною Радою України (ст. 85 Конституції) або Всеукраїнським референдумом (Закон України від 3.07.1991 р. “Про всеукраїнські і місцеві референдуми”);

2) у ньому сформульовані завдання, підстави і принципи кримінальної відповідальності, встановлено, які суспільно

небезпечні діяння є злочинами, які покарання можуть застосовуватись до осіб, що їх вчинили;

3) основна функція кримінального закону – охоронна;

4) він також виконує регулятивну функцію, приписуючи відповідним органам і службовим особам, за наявності законних підстав, звільняти від кримінальної відповідальності і покарання осіб, що вчинили злочин (наприклад, ст. 49 КК України – звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності).

5) закон про кримінальну відповідальність виконує превентивну (попереджувальну) функцію;

6) кримінальний закон є єдиним джерелом кримінального права;

7) законодавство України про кримінальну відповідальність вичерпується Кримінальним кодексом. Злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України;

8) застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено;

9) закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Отже, **закон про кримінальну відповідальність** – це правовий акт, що має вищу юридичну силу, приймається Верховною Радою України або всеукраїнським референдумом і містить кримінально-правові норми, які встановлюють підстави і принципи кримінальної відповідальності, визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання, а також інші заходи кримінально-правового характеру належить застосовувати до осіб, винних у їх вчиненні.

Значення закону про кримінальну відповідальність. Закон про кримінальну відповідальність є реальним показником взаємодії та взаємовідносин держави й особи; закон про кримінальну відповідальність є найбільш гострою формою самозахисту права; Закон про кримінальну відповідальність - один із заходів боротьби зі злочинністю, не головний, але певні функції з виховання та попередження злочинності він виконує.

§ 2. Структура Кримінального кодексу України

Законодавство про кримінальну відповідальність - КК України складається із двох частин: **Загальної й Особливої**.

Загальна частина містить норми, що закріплюють загальні принципи та завдання кримінального права, підстави кримінальної відповідальності, чинність закону про кримінальну відповідальність у часі і просторі, формулюють основні поняття кримінального законодавства, визначають умови кримінальної відповідальності, обставини, що виключають злочинність діяння, систему покарань, порядок призначення покарань, умови застосування виховних і медичних заходів, а також підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання тощо.

До **Особливої** частини відносяться норми, що містять опис окремих видів злочинів і встановлених за їх вчинення покарань.

Кожна із частин КК України поділяється на **розділи**. Підставою поділу Загальної частини КК України на розділи є специфіка окремих її інститутів. Загальна частина складається із 15 розділів і 108 статей. Підставою поділу Особливої частини на розділи є родовий об'єкт певної групи злочинів. Особлива частина КК України містить 20 розділів і 339 статей, загалом є 447 статей.

Розділи містять окремі **статті**, що мають порядковий номер, назву і містять один чи кілька нормативних приписів, виділених за спільністю регламентування окремих ситуацій. При цьому норми Загальної й Особливої частини структурно розрізняються. У нормах Загальної частини не можна чітко виділити гіпотезу, диспозицію і санкцію. Норми Особливої частини складаються з диспозиції т санкції.

В Особливій частині стаття, як правило, передбачає відповідальність за окремий злочин. Якщо у статті кілька частин, кожна з них передбачає відповідальність за основний кваліфікований чи особливо кваліфікований (рідше привілейований) склад одного і того ж злочину.

В окремих випадках статті Особливої частини можуть містити **норму-дефініцію** (наприклад, ст. 401 КК України "Поняття військового злочину"), а також статті, що передбачають випадки спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності (наприклад, ч.3 ст.263 КК

України – незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами).

Деякі статті або частини статей КК України поділяються на пункти, що мають цифрове позначення (наприклад, ч.2 ст. 115 КК України “Умисне вбивство” містить 13 **пунктів**, які позначені цифрами.

Кілька статей КК України містять **примітку**. Вона розкриває зміст певної ознаки складу злочину (наприклад, примітка до статті 364 КК України – зловживання владою або службовим становищем). Абсолютна більшість Особливої частини встановлює кримінальну відповідальність за окремі види злочинів, структура цих норм характеризується однорідністю складових елементів, у них чітко визначені диспозиція та санкція.

Диспозиція – це структурний елемент кримінально-правової норми, яка містить опис ознак конкретного злочину. У КК України є чотири види диспозицій: проста, описова, відсилочна і бланкетна.

Проста диспозиція тільки називає злочин, не розкриваючи його ознак (наприклад, ст. 119 КК України – вбивство через необережність).

Описова диспозиція розкриває характерні ознаки того чи іншого злочину, (наприклад, ст.187 КК України – напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (розбій));

Відсилочна диспозиція не містить опису ознак складу злочину, а відсилає на інші статті чи частини кримінального закону (наприклад, ч.2 ст.307 КК України – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів). Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила один зі злочинів, передбачених ст.ст. 308-310,312,314,315,317 цього Кодексу).

Бланкетна диспозиція, для з'ясування ознак складу злочину містить посилання на нормативні акти, які відносяться до інших галузей права (наприклад ч. 1 ст. 286 КК України – порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами). Як правило, виражаються в словах: “порушення правил”, “незаконне”...

Санкція – це структурний елемент кримінально-правової норми, який визначає вид і розмір покарання, за злочин, зазначений у диспозиції. Види санкцій: абсолютно визначена, відносно визначена й альтернативна.

Абсолютно визначена санкція передбачає конкретний вид і розміри покарання. У діючому кримінальному законодавстві такі санкції відсутні. В історії кримінального законодавства були такі санкції за зраду Батьківщини військовослужбовцем – смертна кара з конфіскацією майна.

Відносно визначена санкція передбачає конкретний вид покарання і вказує його верхню і нижню межі. Розрізняють два види відносно визначених санкцій:

1) із зазначенням нижньої та верхньої межі покарання (на строк “від” і “до”); (наприклад, грабіж, передбачений ч. 2 ст. 186 КК України, карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років).

2) із зазначенням тільки верхньої межі покарання (на строк “до”); (наприклад, ч. 2 ст. 266 – карається позбавленням волі на строк до п’яти років).

Нижня межа відповідного виду покарання в таких санкціях передбачається нормами Загальної частини для даного виду покарання (наприклад, у ст. 63 КК України встановлений мінімальний термін для такого покарання, як позбавлення волі на певний строк – один рік).

Альтернативна санкція передбачає декілька видів покарань, з яких суд може обрати для призначення лише одне основне і одне чи кілька додаткових покарань (наприклад санкція ст. 118 КК України - дає можливість суду призначити один із таких видів покарання: виправні роботи на строк до двох років або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк до двох років).

§ 3. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність

Тлумачення – це з’ясування змісту кримінального закону з метою його точного застосування. Види тлумачення розрізняються залежно від суб’єкта, обсягу та прийомів тлумачення.

І. За суб’єктом тлумачення розрізняють легальне (офіційне), судове та наукове (доктринальне) тлумачення.

Легальне (офіційне) тлумачення здійснюється органом держави, уповноваженим на те законом. Правом офіційного тлумачення законів згідно з п. 2 ст. 150 Конституції України наділений Конституційний Суд України. Характерною рисою офіційного тлумачення є його обов'язковий характер для всіх організацій, установ, службових осіб і громадян.

Судове тлумачення здійснюється судом у вироках, ухвалах, постановках при застосуванні норм кримінального закону. Судове тлумачення може бути двох видів:

1) казуальне тлумачення, здійснюється судами при розгляді конкретної справи. Таке тлумачення є обов'язкове тільки по тій справі, у зв'язку з якою воно проводилося;

2) правозастосовче тлумачення, здійснюється пленумом Верховного Суду України з найбільш складних питань застосування КК України. Таке тлумачення має рекомендаційний вплив на практику судів при розгляді ними конкретних кримінальних справ.

Наукове (доктринальне) тлумачення – це тлумачення закону, що дається науковими та навчальними юридичними установами, окремими вченими у статтях, монографіях, підручниках, наукових коментарях, експертних висновках. Це тлумачення не має загальнообов'язкової сили, але воно має суттєве значення для правильного з'ясування змісту закону, вивчення його, а також для подальшого вдосконалення законодавства.

II. За обсягом тлумачення кримінальних законів може бути буквальним, обмежувальним та поширювальним.

Буквальним називають тлумачення, згідно з яким діючий зміст кримінально-правової норми точно (буквально) відповідає її текстуальному вираженню (тексту). Такими точними положеннями відрізняється, наприклад, ч.2 ст. 27 КК України : “Виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, які, відповідно до закону, не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений цим Кодексом”.

Обмежувальним називається тлумачення, внаслідок якого закон застосовується до більш вузького кола випадків, ніж це впливає з буквального змісту (тексту) закону. Наприклад, у ст. 304 КК встановлена відповідальність за втягнення неповнолітніх

у злочинну діяльність. За текстом ст. 22 КК України кримінальна відповідальність за цей злочин може мати місце, якщо особа досягла 16-го віку, однак очевидно, що у ст. 304 КК України маються на увазі випадки втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність дорослими, тобто особами, які досягли вісімнадцятирічного віку.

Поширювальне тлумачення полягає в тому, що закону надається ширший зміст порівняно з його буквальним текстом. Наприклад, у ч. 1 ст. 213 КК вказано на операції з брухтом кольорових і чорних металів, здійснювані без державної реєстрації або без спеціального дозволу (ліцензії), одержання якого передбачено законодавством. У даному випадку поняття “законодавство” охоплює не тільки закони, а й підзаконні нормативно-правові акти, якими регулюється порядок та умови державної реєстрації чи одержання відповідного дозволу (ліцензії).

III. Тлумачення за прийомами. Для з’ясування точного змісту закону використовують різні прийоми його тлумачення. Найбільш суттєвими з них є граматичне (філологічне), систематичне та історичне.

Граматичне тлумачення полягає в аналізі тексту закону, використаних в ньому термінів і словосполучень з позиції граматики й етимології. Так, зі змісту ст. 211 КК України "Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону " видно, що для притягнення до відповідальності за цією статтею досить встановити одну із зазначених у ній дій, оскільки між поняттями “зменшують надходження до бюджету” і “збільшують витрати бюджету” стоїть сполучник “або”.

Систематичне тлумачення полягає у з’ясуванні змісту закону шляхом зіставлення з іншими положеннями цього ж або іншого закону. Наприклад, поняття «службова особа», використане в ст. 368 КК України, з’ясовується шляхом звернення до п. 1 примітки до ст. 364 КК, де дається визначення службової особи.

Історичне тлумачення застосовується у випадках, коли для з’ясування діючого змісту волі законодавця необхідно проаналізувати історію розвитку відповідних кримінально-

правових понять та інститутів, обстановки обговорення та прийняття даного закону.

Контрольні завдання та запитання

1. Що належить розуміти під кримінальним законодавством України?
2. Які завдання виконує закон про кримінальну відповідальність?
3. Дайте історичну довідку становлення та розвитку кримінального законодавства України
4. На яких принципах базується закон про кримінальну відповідальність України?
5. Яка структура чинного Кримінального кодексу України?
6. Які є види диспозицій Особливої частини кримінального законодавства України?
7. Які є види санкцій Кримінального кодексу України?
8. Що таке тлумачення кримінального закону?
9. Які є види тлумачень кримінального закону?

Рекомендована література

- Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168.
- Кримінальний кодекс України: укр., рос., англ. м. / Відп. ред.; передм. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 584с.
- Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. - Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. - 416 с.
- Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьєв Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. - К.: Правові джерела, 2002. - 432 с.
- Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій. / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.

- Кримінальне право України: Навч. посіб. / С.Г.Волкотруб, О.М.Омельчук, В.М.Ярін та ін. – За ред. О.М.Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
- Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Від-й. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – 934 с.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1102 с.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон – А.С.К., 2002. – 260 с.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / Від. ред.В.Ф. Бойко, Я.Ю. Кондратьєв, С.С. Яценко. – 6 –те вид., доп., – К.: А.С.К., 2000. – С.5-244.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / За заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – Загальна частина. – 386 с.

Розділ 3.

Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі та часі

§1. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі

Чинність кримінальних законів передбачає той юридичних факт, що вони реально діють певний час, стосовно певної території та по відношенню до певних осіб.

Злочинність і караність діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, який діяв на час вчинення цього діяння (ч. 2 ст. 4 КК України).

Питання про час набрання законом чинності врегульоване в ч.1ст. 4 КК України: “Закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування”. На підставі цього можливі три строки набрання новим законом чинності:

- 1) після десяти днів з дня його офіційного оприлюднення, але не раніше дня його опублікування;
- 2) з дня його опублікування в офіційному виданні;
- 3) з того строку, який в ньому зазначений.

У літературі визначають три обставини, внаслідок яких закон про кримінальну відповідальність втрачає чинність:

- 1) коли він був скасований або замінений іншим законом про кримінальну відповідальність;
- 2) коли він замінений повністю або частково іншим законом без будь-якої вказівки про те в новому законі;
- 3) у зв'язку із закінченням строку дії або зі зміною (усуненням) умов чи обставин, на які закон був розрахований.

Для правильного застосування закону про кримінальну відповідальність нерідко вирішальне значення має визначення часу вчинення злочину.

Згідно з ч.3 ст.4 КК України часом вчинення злочину визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності.

Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність. Як загальне правило у ч.2 ст. 4 КК України закріплено положення про те, що злочинність і караність діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, який діяв на час вчинення цього діяння.

Питання про зворотню дію закону, тобто про можливість поширення нового закону на діяння, вчинені до набрання цим законом чинності, регулює ст. 5 КК України. Згідно з цією статтею закон про кримінальну відповідальність має зворотню дію, якщо він:

- 1) скасовує злочинність діяння;
- 2) пом'якшує кримінальну відповідальність;
- 3) поліпшує становище особи, яка вчинила злочин.

Якщо після вчинення особою діяння, передбаченого цим Кодексом, закон про кримінальну відповідальність змінювався кілька разів, зворотню дію в часі має той закон, який скасовує злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність, або іншим чином поліпшує становище особи.

Виходячи зі ст. 58 Конституції України та положень ч.1 ст. 5 КК України, зворотню силу мають також закони, що поліпшують умови і порядок відбування покарання, розширюють види звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, знижують строки погашення і зняття судимості. У ч.1 ст. 5 КК України законодавець, відповідно до ст. 58 Конституції України, уточнив коло осіб, на яких поширюється зворотна дія закону. Це особи, що вчинили відповідні діяння до набрання чинності законом, який скасовує злочинність діяння або пом'якшує кримінальну відповідальність, а також особи, що відбувають покарання або відбули його, але мають судимість.

Закон про кримінальну відповідальність вважається таким, що пом'якшує кримінальну відповідальність, у випадках, коли:

- 1) він зменшує встановлену раніше максимальну або мінімальну межу покарання;
- 2) при незмінності меж основного покарання виключається додаткове покарання;
- 3) при незмінності меж основного покарання передбачається м'якший ніж існував раніше, вид додаткового покарання;
- 4) при незмінності меж основного покарання передбачається той же вид додаткового покарання, але із меншою максимальною або мінімальною межею покарання;

5) замість однієї відносно визначеної санкції запроваджується альтернативна санкція, яка передбачає м'якше покарання;

6) альтернативна санкція, не змінюючи меж основного покарання встановлює м'якший другий вид альтернативного покарання;

7) стаття закону, що діяв раніше, не мала поділу на частини, а відповідна стаття нового закону складається з декількох частин, одна з яких пом'якшує покарання за діяння, яке підпадає під її дію.

Закон, що встановлює злочинність діяння або посилює кримінальну відповідальність, не має зворотної дії в часі (ч. 2 ст. 5 КК України).

§2. Чинність кримінального закону у просторі

Діюче кримінальне законодавство України передбачає чотири принципи чинності кримінальних законів у просторі: територіальний; громадянства; космополітичний (універсальний); реальний.

Територіальний принцип.

Згідно з ч.1 ст.6 КК України, особи, які вчинили злочини на території України, підлягають кримінальній відповідальності, передбаченій КК України. Поняття особи охоплює фізичних осіб, які не користуються правом особистої недоторканності і дипломатичного імунітету та мають громадянство України, громадянство іншої держави (іноземці), а також осіб без громадянства.

Згідно з територіальним принципом чинності кримінального закону у просторі, суб'єктом злочину є фізична особа:

- громадянин України;
- іноземець;
- особа без громадянства, яка постійно проживає на території України;
- особа без громадянства, яка постійно не проживає на території України.

Виняток: особи, які користуються дипломатичним імунітетом та недоторканністю можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за спеціальною процедурою, визначеною міжнародними договорами чи іншим шляхом - зняття недоторканності.

Територія вчинення злочину – Україна. Територія України чітко визначена у ст. 1 закону України “Про державний кордон України” від 4 листопада 1991 року.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 КК України злочин визнається вчиненим на території України, якщо діяння, що утворюють його об’єктивну сторону, вчинені на території України:

- 1) розпочаті та закінчені на території України;
- 2) розпочаті за межами території України, але закінчені або припинені на її території;
- 3) здійснені за межами території України, але злочинні результати наступили на її території;
- 4) розпочаті та припинені на території України при умові, що в діяннях, вчинених на території України, є ознаки складу злочину;
- 5) розпочаті на території України і закінчені за її межами при умові, що в діяннях, вчинених на території України, є ознаки складу злочину.

Злочин вважається вчиненим на території України і особа може бути піддана кримінальній відповідальності за КК України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України.

Принцип громадянства. Відповідно до ст. 7 КК України, громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за Кримінальним кодексом України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

Суб’єкт вчинення злочину, згідно з принципом громадянства, – громадянин України або особа без громадянства, що постійно проживає на території України.

Територія вчинення злочину – інша держава.

Якщо особа за вчинений нею злочин зазнала кримінального покарання за межами України, вона не може бути притягнена в Україні до кримінальної відповідальності за ці злочини. Ч.1 ст. 61. Конституції України та ч. 2 ст.7 КК України вказує, що особа двічі не може притягатися до відповідальності за вчинене.

Вирок суду іноземної держави має кримінально-правове значення, якщо громадянин України або особа без громадянства були засуджені за злочин, вчинений за межами України, та знову вчиняли злочин на території України. У такому випадку рецидив злочинів, невідбуте покарання або інші правові наслідки вироку суду іноземної держави враховуються при кваліфікації нового

злочину, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності або покарання (ст.9 КК України).

Космополітичний (універсальний) принцип. Цей принцип впливає із міжнародно-правових зобов'язань України у сфері боротьби зі злочинністю. Згідно з цим принципом, відповідно до ст. 8 КК України, іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочин за її межами, підлягають в Україні відповідальності за Кримінальним кодексом України у випадках, передбачених міжнародними договорами.

Суб'єктом вчинення злочину, згідно з космополітичним принципом є іноземці та особи без громадянства.

Територія вчинення злочину - за межами території України.

Особлива частина КК містить низку статей, що були внесені до КК України згідно з міжнародними договорами про боротьбу з окремими злочинами, наприклад, виготовлення або збут іноземної валюти (ст.199 КК України), захоплення або угон повітряного судна - літака, гелікоптера (ст. 278 КК України). В останні роки введення таких норм здійснюється на підставі Міжнародних договорів, учасницею яких є Україна.

Реальний принцип. Відповідно до ст.8 КК України, його зміст полягає в тому, що іноземці та особи без громадянства, що постійно не проживають в Україні, які вчинили злочин за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за КК України у випадках, якщо цей злочин є тяжким чи особливо тяжким і був спрямований проти прав і свобод громадян України або інтересів України (наприклад, за ст. 115 КК у разі вбивства громадянина України на території іншої держави). Застосування реального принципу можливе лише за умови, якщо іноземці чи особи без громадянства, які в Україні не проживають, не були засуджені в іноземній державі і притягаються до кримінальної відповідальності на території України.

Чинне кримінальне законодавство закріпило у ст.10 КК України **поняття екстрадиції** - видача особи, яка вчинила злочин, тобто передача таких осіб однією державою (що запитується), іншій державі (що запитує), на території якої був вчинений злочин, або громадянином якої він є.

Ст. 10 КК України передбачає два види видачі: видача для виконання покарання; видача для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду.

Видача особи, яка вчинила злочин, є суверенним правом, а не обов'язком держави. Здійснюється видача на підставі вироку суду, якщо таке діяння кримінально каране в обидвох державах.

Громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають на її території, які вчинили злочин за межами України, не можуть бути видані іншій іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду.

Іноземці, що вчинили злочин на території України і засуджені за них на підставі чинного Кодексу України, можуть бути передані для відбування покарання за вчинений злочин тій державі, громадянином якої вони є, якщо така передача передбачена міжнародними договорами з Україною.

Іноземці та особи без громадянства, які постійно не проживають на території України, що вчинили злочин поза межами України, але знаходяться на її території, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності чи віддання до суду або передані для відбування покарання, якщо така видача або передача передбачена міжнародними договорами з Україною.

Ст. 10 КК України конкретизує положення ст.25 Конституції України. Екстрадиція здійснюється на підставі як принципу громадянства, так і космополітичного та реального принципів чинності кримінального закону в просторі.

Контрольні завдання та запитання

1. Які є принципи чинності закону у часі?
2. Що належить розуміти під часом вчинення злочину?
3. Чи має закон про кримінальну відповідальність зворотню дію в часі?
4. Які є принципи чинності кримінального закону у просторі?
5. Охарактеризуйте територіальний принцип чинності кримінального закону у просторі.
6. У чому полягає суть принципу громадянства?
7. Розкрийте космополітичний (універсальний) принцип чинності кримінального закону у просторі.
8. Дайте характеристику реального принципу чинності кримінального закону у просторі.

Рекомендована література

- Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168.
- Кримінальний кодекс України: укр., рос., англ. м. / Відп. ред.; передм. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 584с.

- Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. - Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. - 416 с.
- Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьєв Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. - К.: Правові джерела, 2002. - 432 с.
- Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій. / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.
- Кримінальне право України: Навч. посіб. / С.Г.Волкотруб, О.М.Омельчук, В.М.Ярін та ін. – За ред. О.М.Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
- Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Від-й. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – 934 с.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1102 с.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон – А.С.К., 2002. – 260 с.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / Від. ред.В.Ф. Бойко, Я.Ю. Кондратьєв, С.С. Яценко. – 6 –те вид., доп., – К.: А.С.К., 2000. – С.5-244.
- Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / За заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – Загальна частина. – 386 с.
- Смирнов М.І. Інститут взаємної правової допомоги у кримінальних справах: сучасний стан та перспективи розвитку: Монографія.- Одеса:, Фенікс, 2006. – 242 с.

Розділ 4.

Кримінальна відповідальність та її підстави

§ 1. Поняття та види кримінальної відповідальності

У теорії кримінального права поняття кримінальної відповідальності дискусійне, дотепер немає його однозначного визначення. Різні фахівці всіляко трактують кримінальну відповідальність. Можна виділити чотири основні позиції.

По-перше, вона трактується як обов'язок особи, що вчинила злочин, відповідати за вчинене у відповідності з кримінальним законом. По-друге, кримінальною відповідальністю пропонується вважати всі заходи кримінально-правового впливу, що застосовуються до злочинця. По-третє, під нею розуміються кримінально-правові відносини в цілому, тобто врегульовані кримінальним законом відносини між злочинцем і державою в особі правозастосовчих органів. По-четверте, в останні роки серед вчених-юристів намітився більш широкий і конструктивний підхід до визначення кримінальної відповідальності.

Виділяють два її аспекти – негативний (ретроспективний) і позитивний (перспективний). Перший аспект передбачає відповідальність за вже вчинений злочин. Другий – це відповідальність, що ґрунтується на усвідомленні особи свого обов'язку не вчиняти забороненого кримінальним законом злочинного діяння, тобто фактичне додержання нею вимог і приписів кримінально-правових норм.

У широкому, філософському значенні поняття відповідальності трактується як відношення особи до суспільства, держави, до інших осіб в розумінні виконання певних обов'язків. У вузькому або спеціально-юридичному значенні відповідальність інтерпретується як реакція держави на вчинене правопорушення.

У цьому розумінні, по-перше, кримінальна відповідальність пов'язана з державним примусом, тобто завжди передбачає виникнення охоронюваних правовідносин. Державний примус

виступає змістом кримінальної відповідальності і реалізується через діяльність її спеціальних органів.

По-друге, кримінальна відповідальність характеризується певними обмеженнями для винного у вчиненні злочину.

Негативні наслідки можуть бути:

а) особистого (наприклад, позбавлення волі, арешт, виправні роботи);

б) майнового (штраф, конфіскація майна);

в) морального характеру (визнання вини, засудження).

По-третє, кримінальна відповідальність настає тільки за вчинений злочин. Не можуть виступати в якості підстав кримінальної відповідальності діяння, хоч зовнішньо схожі зі злочинами, але які не є такими в силу своєї суспільної допустимості. До них кримінальний закон відносить необхідну оборону, уявну оборону, затримання особи, яка вчинила злочин, крайню необхідність, фізичний або психічний примус, виконання наказу або розпорядження, діяння, пов'язане з ризиком, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Серед примусових заходів кримінально-правового характеру основне місце займає кримінальне покарання. Кримінальна відповідальність і покарання - не тотожні. Кримінальна відповідальність первинна і незалежна від покарання, оскільки кримінальна відповідальність можлива і без покарання (наприклад, застосування ч. 4 ст. 74 КК України).

По-четверте, в якості одного з елементів кримінальної відповідальності окремі автори називають судимість як особливий правовий стан, що обмежує права і покладає додаткові обов'язки на особу, яка має судимість. З такою думкою можна погодитися лише частково, оскільки до змісту кримінальної відповідальності можна відносити тільки правообмеження, що випливають з факту судимості в межах призначення та реалізації покарання. Відбуття засудженням покарання означає, що до цього моменту кримінальна відповідальність повністю реалізована і у держави немає ніяких підстав продовжувати вважати таку особу злочинцем.

Отже, зміст кримінальної відповідальності становить:

по-перше, публічний державний осуд винного у вчиненні злочину;

по-друге, покарання, тобто спричинення йому певних обмежень особистого, майнового чи морального характеру, передбачених санкцією кримінального закону;

по-третє, правообмеження, пов'язані з наявністю судимості у засудженого, але тільки в рамках реалізації покарання.

Кримінальна відповідальність, як правовий наслідок вчиненого злочину, зберігає свою юридичну силу тільки протягом певного часу, тобто має початковий та кінцевий моменти. Правильне встановлення її меж є важливою передумовою правильного застосування норм кримінального закону про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст.49 КК України), звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України), при призначенні покарання за сукупністю злочинів і за сукупністю вироків (ст. ст. 70, 71 КК України).

З приводу вирішення даного питання в науці існують різні думки. Так, одні автори вважають, що кримінальна відповідальність настає з моменту вчинення злочину; інші - кримінальна відповідальність виникає з моменту пред'явлення обвинувачення; деякі автори вважають, що кримінальна відповідальність виникає з моменту встановлення складу злочину, а інші, що кримінальна відповідальність виникає з моменту винесення обвинувального вироку. Відповідно до рішення Конституційного суду України від 27.10.1999 року, яким дане офіційне тлумачення ч.3 ст. 80 Конституції України, кримінальна відповідальність настає з моменту набрання обвинувальним вирокіом суду законної сили. Кримінальна відповідальність виникає з моменту набрання обвинувальним вирокіом суду законної сили і закінчується, за загальним правилом, моментом припинення відбування покарання.

Кримінальна відповідальність відображає факт реальної взаємодії особи, яка вчинила злочин і держави в особі правоохоронних органів.

З моменту вчинення особою злочину між нею і державою виникають юридичні відносини, тобто виникають взаємні права й обов'язки. Злочинець зазнає осуду та інших особистих, майнових, моральних обмежень, зазначених КК України. Разом з тим має і права: на захист, призначення покарання в межах санкції, врахування всіх положень Загальної частини КК

України. Держава має право притягнути до кримінальної відповідальності особу, винну у вчиненні злочину, при цьому зобов'язана дотримуватись всіх норм закону про кримінальну відповідальність.

Права й обов'язки становлять юридичний зміст кримінально-правових відносин. Вони виникають у момент вчинення злочину. Процесуальні акти (порушення кримінальної справи, пред'явлення обвинувачення, винесення вироку) не породжують кримінально-правових відносин, а лише констатують їх. Обвинувальний вирок суду остаточно засвідчує існування кримінальних-правових правовідносин, що виникли в момент вчинення злочину. У момент набрання вироком законної сили правовідносини досягають своєї повної визначеності.

Початковим моментом кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин, є набрання вироком законної сили. Кінцевий момент кримінальної відповідальності визначається з форм її реалізації.

За загальним правилом, кримінальна відповідальність закінчується з відбуванням засудженим призначеного судом покарання. Якщо покарання не виконується, то кримінальна відповідальність закінчується зі спливом строків, на час яких зберігається обов'язок засудженого відбувати покарання. Якщо при засудженні винного покарання не призначається, кримінальна відповідальність вичерпується винесенням обвинувального вироку суду.

Кримінальна відповідальність має властиві тільки їй ознаки, сукупність яких і відрізняє її від інших видів правової відповідальності – адміністративної, дисциплінарної, цивільно-правової.

Ознаки кримінальної відповідальності можуть бути класифіковані так:

1) За підставами застосування - кримінальна відповідальність покладається тільки за вчинене діяння, що містить усі ознаки складу злочину, передбаченого КК України;

2) За змістом відповідальності - кримінальна відповідальність передбачає державний осуд особи і вчиненого нею діяння, оскільки вирок виноситься від імені держави, а при призначенні покарання – і державний примус у вигляді певних правообмежень, пов'язаних з виконанням покарання і судимістю;

3) за суб'єктом застосування - кримінальна відповідальність покладається на винну особу тільки судом і тільки обвинувальним вироком суду, що вступив у законну силу;

4) За порядком застосування - кримінально-процесуальним законодавством встановлений спеціальний порядок застосування кримінальної відповідальності, КПК України регулює діяльність органів досудового слідства, розслідування та суду по застосуванню кримінальної відповідальності;

5) За колом суб'єктів, на яких покладається відповідальність - кримінальна відповідальність носить особистий характер, тобто покладається тільки на фізичну особу, винну у вчиненні злочину; інші види правової відповідальності, наприклад, цивільно-правова, можуть бути покладені і на юридичні особи.

Отже, **кримінальна відповідальність** – це вимушене зазнання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених у КК України обмежень особистого, майнового або морального характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціально уповноваженими органами держави.

§ 2. Форми реалізації кримінальної відповідальності

Реалізація кримінальної відповідальності являє собою певного роду процес, що має тривалість у часі і тісно пов'язана зі стадіями кримінального процесу. Кримінальна відповідальність реалізується в таких формах.

На першій стадії – **притягнення до кримінальної відповідальності** – виділяються дві форми:

а) обмеження кримінально-процесуального характеру, що застосовуються до особи, яка вчинила злочин (наприклад, застосування до особи запобіжних заходів);

б) безумовне звільнення від кримінальної відповідальності (наприклад, застосування ст. ст. 45-49 КК України).

Друга стадія – **судовий розгляд справи** - має три форми:

а) безумовне звільнення від кримінального покарання (сплив строків давності виконання обвинувального вироку ст. 80 КК України).

б) звільнення від кримінального покарання з випробуваннями (ст. ст. 75-79 КК України);

в) реальне призначення кримінального покарання.

На третій стадії – **виконання кримінального покарання** – виділяються три форми:

а) обмеження, зумовлені специфікою кримінально-виконавчих правовідносин;

б) заміна одного виду покарання іншим заходом кримінально-правового впливу (наприклад, ст. 84 КК України);

в) звільнення від подальшого відбування покарання (наприклад, умовно-дострокове звільнення ст. 81 КК України, амністія, помилування).

Четверта стадія – **судимість** – реалізується у формі певних обмежень, передбачених різними галузями права (наприклад, заборона на зайняття певних посад за наявності судимості).

§ 3. Обґрунтування та підстави кримінальної відповідальності

Обґрунтування та підстави кримінальної відповідальності - це з'ясування таких питань: 1. Як обґрунтувати кримінальну відповідальність особи, яка вчинила злочин? 2. За що особа підлягає кримінальній відповідальності? 3. Яка юридична підстава кримінальної відповідальності?

Щодо з'ясування питання про підстави кримінальної відповідальності є два аспекти – філософський та юридичний. Філософський аспект полягає в запитанні: чому суспільство і держава мають право докору особі, яка вчинила злочин?

Злочинець, як особистість, наділений свідомістю і волею і здатний вибирати свою поведінку сам. Відповідальність на таку особу можна покласти тільки тоді, коли у суб'єкта була свобода вибору своєї поведінки.

Відповідь на запитання в якій мірі людина вільна у виборі своєї поведінки, намагалися з'ясувати ряд філософських учень. Ідеалістичне вчення індетермінізм, що заперечує об'єктивну зумовленість явищ природи, суспільства та людської психіки, необхідний і закономірний зв'язок між ними, визначає: у всьому винна зла, нічим не обмежена воля людини, незалежна від зовнішніх обставин. Злий рок.

В обґрунтуванні підстав відповідальності за механічним детермінізмом не стільки в засудженні волі особи, скільки в шкідливості злочину – людина подібна до машини, все залежить від зовнішніх об'єктивних обставин у суспільстві, тобто людина - раб обставин.

Учення про загальну об'єктивну зумовленість явищ природи суспільства та людської волі - матеріалістичний детермінізм обґрунтовує відповідальність особи, виходячи з наступного: вчиняти злочин чи ні залежить як від зовнішніх обставин так і власної волі, переконань, совісті. Обґрунтування даного вчення базуються на наявності у людини права вибору своєї поведінки: особа мала реальну можливість не вчиняти злочин чи вчиняти його, тобто вона могла діяти у відповідності до вимог закону, але ігнорувала цю можливість і тим порушила правову заборону. Саме тому до такої особи можна застосувати примус.

Юридичний аспект питання про підстави кримінальної відповідальності полягає в з'ясуванні ось чого: за які діяння і при яких умовах вона повинна наступати? Відповідь на дане запитання міститься в ч.1 ст. 2 КК України "підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом". У ній передбачені підстави кримінальної відповідальності, згідно з якими кримінальній відповідальності підлягає особа, яка: 1) вчинила передбачений законом злочин; 2) винна у вчиненні цього злочину; 3) підлягає кримінальній відповідальності за своїми суб'єктивними ознаками (віком, осудністю).

Єдиною і достатньою підставою кримінальної відповідальності конкретної особи є наявність у її діях складу злочину. Склад злочину – це сукупність передбачених КК України об'єктивних і суб'єктивних ознак, при наявності яких діяння визнається злочином.

Будь-який склад злочину містить обов'язкові елементи:

1) об'єкт злочину – це те, на що посягає злочин, тобто те, чому він заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди;

2) об'єктивна сторона злочину – це те, як злочин проявляється у реальній дійсності, зовнішня сторона поведінки людини. Вона охоплює вчинене діяння, злочинні наслідки та причинний зв'язок між ними, місце, час, спосіб, засіб, знаряддя й обстановку вчинення діяння;

3) суб'єкт злочину – це фізична особа, яка вчинила злочин, яка є осудною і досягла встановленого чинним КК України віку кримінальної відповідальності за даний злочин;

4) суб'єктивна сторона злочину – це психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та наслідків, що настали або можуть настати в результаті її дій чи бездіяльності. Суб'єктивна сторона злочину виражається у вині суб'єкта, яка може бути у формі умислу або необережності.

Відсутність у діянні хоча б одного елемента, що входить до складу злочину, виключає можливість кваліфікувати це діяння як злочин, а тому не дає підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Із законодавчого визначення складу злочину випливають такі висновки: єдиною і достатньою підставою кримінальної відповідальності конкретної особи є наявність у вчиненому діянні складу злочину; тільки в діянні може мати місце склад злочину; діяння повинно бути суспільно небезпечним, тобто суттєво порушувати суспільні відносини, що охороняються КК України, або ставити їх під загрозу порушення.

Отже, **підставою кримінальної відповідальності** є встановлення судом повної відповідності як фактичної (злочинне діяння), так і юридичної (передбачення цього діяння в КК України) сторін вчиненого діяння. Відсутність такої відповідності є свідченням відсутності підстав кримінальної відповідальності. Правовою підставою кримінальної відповідальності є чинний КК України; додатковими правовими підставами є КПК України, КВК України; основною матеріальною підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України; необхідною процесуальною підставою є обвинувальний вирок суду, що вступив у законну силу.

Контрольні завдання та запитання

1. Дайте визначення кримінальної відповідальності.
2. Якими ознаками характеризується кримінальна відповідальність?
2. Визначте початковий і кінцевий момент кримінальної відповідальності для особи, яка вчинила злочин.
3. Які є види кримінальної відповідальності?
4. Охарактеризуйте форми реалізації кримінальної відповідальності.

5. Розкрийте теоретичні обґрунтування кримінальної відповідальності.
6. Визначте підстави кримінальної відповідальності для особи, яка вчинила злочин.

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168.
2. Кримінальний кодекс України: укр., рос., англ. м. / Відп. ред.; передм. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 584с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. - Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. - 416 с.
4. Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьєв Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. - К.: Правові джерела, 2002. - 432 с.
5. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій. / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.
6. Кримінальне право України: Навч. посіб. / С.Г.Волкотруб, О.М.Омельчук, В.М.Ярін та ін. – За ред. О.М.Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
7. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.
8. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. -2-е издание, перер. И доп. – М.: НОРМА, 2000.- 400 с.

9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – 934 с.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1102 с.
11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон – А.С.К., 2002. – 260 с.
12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / Від. ред. В.Ф. Бойко, Я.Ю. Кондратьєв, С.С. Яценко. – 6 –те вид., доп., – К.: А.С.К., 2000. – С.5-244.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / За заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – Загальна частина. – 386 с.

Розділ 5.

Поняття злочину

§1. Формування та розвиток поняття злочину в кримінальному праві

Поняття злочину відноситься до основних категорій кримінального права. Першим дав визначення злочину знаменитий римський юрист – Домініцій Ульпіан: злочин - це дія, яка пов'язана з насиллям або обманом.

Історично першим законодавчим актом, що дало визначення злочину, є Декларація прав людини і громадянина 1789 року. Класичним вважається визначення злочину, яке передбачене в першому буржуазному кримінальному кодексі Франції 1791 року. Це визначення з різними модифікаціями по суті панує і тепер. У ст. 1 КК Франції було записано, що злочин це діяння, яке тягне за собою покарання, що ганьбить або мучить. Немає злочину без посилання на те в законі. Проступок це діяння, яке тягне поліційне покарання. Тобто злочин це - діяння, передбачене цим кодексом. Такі визначення називаються нормативними, або формальними, оскільки вони не розкривають соціальної природи злочину. Формальне визначення передбачає замкнуте коло: злочинно те, що по закону каране, і каране те, що по закону злочинне.

Саме тому на початку ХХ ст. західні вчені критикують формальне визначення і пропонують матеріальне. Матеріальне визначення передбачає розкриття його соціальної суті. Воно містить таку ознаку, як суспільна небезпечність.

Залежно від того, чому надавалося більше значення соціальній чи правовій характеристиці злочину, – виділяють три визначення поняття злочину: формальне, матеріальне та формально-матеріальне.

1. Формальна дефініція – це визначення, в якому міститься ознака протиправності. Злочином є те, що карано, або передбачено кримінальним законом.

2. Матеріальне визначення поняття злочину вирізняє лише соціальну суть: злочин - це суспільно небезпечне діяння.

3. Формально-матеріальне визначення поєднує в собі як соціальну, так і правову характеристику злочину. Наприклад, ст.11 КК України зафіксовано формальний критерій – передбаченість діянь кримінальним законом (кримінальна протиправність) і матеріальний критерій - суспільну небезпечність, як соціальну підставу криміналізації, а отже: “Злочином є передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину”. Дане поняття дає відповідь на два запитання: 1. Яке діяння є злочином? 2. Чому діяння є злочином?

У ст.11 КК України вказані чотири ознаки злочину: суспільна небезпечність; винність; протиправність ; караність.

Сьогодні існує наукова думка про внесення в КК України нового інституту – інституту проступку, про що йдеться в Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженої Президентом України від 8.04.2008 року № 311/2008.

Категорія кримінального проступку використовує Польща, Франція, Німеччина, США, Голландія, країни Балтії. Підставами для розмежування проступку і злочину пропонується матеріальна ознака - суспільна небезпечність, та вина – необережність для проступку і умисел для – злочину. Відповідно застосування покарання чи заходів кримінально-правового впливу для проступку і злочину має бути різною. Але на даний час інститут провини (проступку) тільки обговорюється науковцями.

§ 2. Поняття й ознаки злочину

Злочин є вчинком людини, що суперечить основним потребам та інтересам суспільного розвитку. Це антисоціальна поведінка. Оскільки інтереси і потреби суспільства постійно розвиваються, то відповідно і змінюються й оцінка поведінки людини, як антисоціальної, злочинної.

Ч.1.ст.11 КК України визначає злочин як передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне, винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

Злочинна поведінка може виражатись у двох формах: дія (активна поведінка людини) і бездіяльність (пасивна поведінка людини). Застосовуючи таке формулювання закону, законодавець підкреслює, що злочин - це завжди поведінка, діяльність конкретної особи.

Аналізуючи законодавче поняття злочину, можна визначити такі його ознаки: наявність самого суб'єкта, що вчиняє злочин, суспільна небезпечність діяння, протиправність, винність і караність.

Без наявності конкретної фізичної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, немає і самого злочину за чинним КК України. Відповідно до чинного кримінального законодавства ні юридичні особи, ні інші громадські утворення, навіть ті, що мають статус юридичних осіб, а тим більше не можуть вчинити злочин будь-хто, окрім людини, з представників тваринного чи рослинного світу або природних явищ.

Суспільна небезпечність – матеріальна ознака, дана ознака злочину полягає в здатності передбаченого кримінальним законом діяння спричинити суттєву шкоду об'єктам, які охороняються кримінальним законом.

Суспільна небезпечність злочину визначається:

а) цінністю того блага, об'єкта, на який посягає злочин (наприклад, життя, власність, гідність);

б) тяжкістю наслідків, які настають чи можуть настати внаслідок вчинення злочину (наприклад, смерть чи тяжкі тілесні ушкодження);

в) способом дії (наприклад, умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох людей п. 5 ч.2 ст. 115 КК України).

г) мотиви вчиненого (наприклад, умисне вбивство з хуліганських мотивів – п.7 ч.2 ст. 115 КК України);

д) форми і види вини (умисел і необережність ст. ст. 115, 119 КК України);

Суспільна небезпечність має свою якісну і кількісну характеристику характер і ступінь. Ці категорії визначають тяжкість злочину і розмежовують один злочин від іншого. Характер суспільної небезпечності є якісним показником, який

перш за все пов'язується з об'єктом посягання і тяжкістю наслідків (вбивство, образа, підробка документів). Ступінь суспільної небезпечності – кількісний її показник, що розкриває різну суспільну небезпечність одного і того ж типу злочинної поведінки (ч. 1 ст. 185 та ч.2,3,4,5 ст. 185 КК України).

Винність характеризує внутрішній психологічний зміст злочину, і тому злочинним вважається діяння, яке вчинене винно. Вина – психічне ставлення особи до суспільно небезпечного діяння і його наслідків у формі умислу чи необережності. Немає вини - немає злочину. Там, де відсутня вина, неможливо говорити про злочин.

Кримінальна протиправність – формальна ознака, це передбаченість діяння кримінальним законом як злочин. Кримінальна протиправність тісно пов'язана з суспільною небезпечністю, вона означає, що тільки те діяння, яке передбачене законом про кримінальну відповідальність як злочин, може вважатися злочинним.

Кримінальна протиправність у законі виражена словами: "передбачене цим Кодексом", що по суті означає: діяння містить склад конкретного злочину, передбаченого Особливою частиною КК України; у кримінальному законодавстві за дане діяння передбачене певне покарання.

Криміналізацію певних діянь пов'язують з протиправністю, суспільною небезпечністю та караністю, і в цьому плані співвідношення між цими ознаками визначається в такий спосіб:

а) якщо караність розглядати як передбаченість у кримінальному законі конкретних покарань за кожний злочин, – вона є складовою частиною кримінальної протиправності;

б) якщо караність розглядати як реальне застосування покарання за вчинений злочин, вона взагалі не може бути ознакою злочину, оскільки сам закон (наприклад, ч. 4 ст. 74 КК України) передбачає можливість звільнення особи, яка вчинила злочин, від покарання;

в) протиправність – це юридичне вираження суспільної небезпечності, це форма вираження суспільної небезпечності в законі.

Караність діяння. Під караністю розуміють погрозу застосування покарання за злочин, що міститься в кримінально-правових санкціях. Караність за своєю суттю впливає із суспільної небезпечності та протиправності.

Забороненість діянь кримінальним законом під загрозою покарання означає, що склад злочину передбачений саме в кримінальному законі, а не в будь-якому іншому правовому акті; за це діяння в санкції кримінального закону передбачено покарання, яке і є реальною ознакою злочину. Саме погроза покарання, а не його реалізація є ознакою злочину.

§ 3. Поняття й ознаки малозначного діяння, яке формально містить ознаки злочину

Наявність у діянні особи формальних, тобто чисто зовнішніх ознак складу злочину передбаченого законом, не завжди є підставою для визначення такого діяння злочинним. Ч.2 ст.11 КК України встановлює, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Це положення конкретизує значення суспільної небезпечності як загальної ознаки злочину.

Умови застосування ч.2 ст. 11 КК України.

Згідно із визначенням, першою обов'язковою умовою застосування ч.2 ст.11 КК України є формальна наявність у вчиненому діянні ознак злочину, передбаченого КК України, тобто всіх тих об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують певне діяння як злочин.

Другою умовою застосування цієї норми є те, що діяння, передбачене ч.2 ст.11 КК України, не містить тієї суспільної небезпеки, яка є типовою для злочину: не заподіює шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам або заподіює їм явно очевидно незначну, мізерну шкоду.

Третьою правовою умовою застосування даної норми належить вважати суб'єктивну характеристику малозначного діяння, яке суб'єктивно не повинно бути спрямоване на заподіяння значної, істотної шкоди. Зазначимо, що усі необережні злочини в КК України сформульовані як злочини з матеріальним складом. ненастання відповідних суспільно небезпечних наслідків у необережному злочині означає відсутність складу злочину. У зв'язку з цим малозначне діяння не може бути необережним, воно завжди умисне.

Тільки сукупність цих умов дає можливість визнати діяння малозначним, тобто таким, що не є злочином. При встановленні в діянні ознак, передбачених ч. 2 ст. 11 КК України, справа підлягає закриттю за відсутністю складу злочину (п. 2 ст. 6 КПК України).

Малозначність діяння у зв'язку з відсутністю суспільної небезпеки не містить складу злочину, але може містити склад іншого правопорушення, наприклад, адміністративного чи дисциплінарного. У такому випадку до особи, яка його вчинила, можуть уживатися заходи адміністративного чи дисциплінарного впливу, які не є кримінальним покаранням.

Малозначне діяння потрібно відрізнити від діяння, яке не містить складу злочину. Відсутність будь-якої факультативної ознаки складу злочину, такої як спосіб, місце, час, знаряддя, обстановка вчинення злочину, якщо вони прямо передбачені у диспозиції статті є підставою для визнання такого діяння незлочинним, за відсутності складу злочину, але не на підставі ч.2 ст.11 КК України.

§ 4. Класифікація злочинів

Під класифікацією злочинів розуміють розподіл їх на групи залежно від того чи іншого критерію.

Залежно від форми вини: умисні та необережні; **залежно від завершеності злочинної діяльності:** закінчені та незакінчені; **залежно від того, вчинені однією особою чи кількома:** групові й одиничні.

Питання класифікації злочинів у діючому законодавстві передбачено в ст. 12 КК України. Відповідно до вказаної статті, залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на: злочини невеликої тяжкості; злочини середньої тяжкості; тяжкі злочини; особливо тяжкі злочини.

Злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання, за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Злочином середньої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Тяжким злочином є злочин, за який передбачене покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк понад десять років чи довічного позбавлення волі.

Але, якщо в альтернативній санкції в якості основних покарань передбачені одночасно і штраф, і позбавлення волі на певний строк, ступінь тяжкості злочину визначається з такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк.

Класифікація за ступенем тяжкості злочину враховується при: 1) звільненні від кримінальної відповідальності (ст.ст. 45-49 КК України); 2) призначенні покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК України); 3) призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК України); 4) призначенні засудженим до позбавлення волі на певний строк виду виправної установи; 5) звільненні від відбування покарання (ч.4 ст. 74 КК України); 6) звільненні від відбування покарань з випробуваннями (ст. ст. 75,79, 83 КК України); 7) умовно-достроковому звільненні від відбування покарань (ст. 81 КК України); 8) звільненні від відбування покарань у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку суду (ст. 80 КК України) 9) погашенні судимості (п.5-9 ч.1 ст. 89 КК України).

Законодавча класифікація відображає внутрішню соціальну сутність злочинів - ступінь їхньої небезпеки для тих суспільних відносин, що охороняються КК України. Роль формального класифікатора в даній класифікації виконують санкції, їх розмір та вид покарання. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості - істотна, універсальна, а тому і визначає суть і структуру інститутів кримінального права.

§ 5. Відмінність злочинів від інших правопорушень

Злочин – це вид правопорушення. Тому виникає питання про місце злочину в системі правопорушень. У кримінальному праві обґрунтовано визнається, що саме суспільна небезпечність є критерієм відмежування злочину від інших правопорушень.

Головною розмежовуючою ознакою злочинів від інших правопорушень є характер протиправності. Злочини завжди протирічають кримінальному закону. Інші правопорушення порушують норми інших галузей права, не тільки закони, але й підзаконні акти.

Наслідком вчинення злочину є застосування найсуворішого заходу державного примусу – кримінального покарання з послідувальною судимістю. Інші правопорушення супроводжуються менш жорсткими заходами впливу і судимості не тягнуть.

Деякі злочини посягають на такі суспільні відносини, на які інші правопорушення посягати не можуть - життя людини, національна безпека, безпека людства, тощо, оскільки такі суспільні відносини взяті під охорону КК України.

Необхідність визначення критеріїв розмежування злочинів та інших правопорушень виникає при наявності суміжних правопорушень, які відносяться до різних галузей права, але посягають на один об'єкт. Наприклад, відповідальність за порушення правил дорожнього руху передбачена ст.286 КК України, так і адміністративним законодавством. Ступінь суспільної небезпечності є основним критерієм, що відрізняє злочин від інших видів правопорушень. Основним показником, що визначає ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння, є заподіяна шкода. Величина, розмір завданої шкоди дозволяє відмежовувати злочини від інших правопорушень. Так, якщо використання службовою особою влади чи службового становища, всупереч інтересам служби, воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремим громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, то її дії кваліфікуються згідно зі ст.364 КК України, а у випадку відсутності такої шкоди – є дисциплінарним проступком.

Суб'єктивними обставинами, що визначають ступінь суспільної небезпечності, які можуть вплинути на віднесення діяння до різних видів правопорушень, є форма вини, мотив і мета. Так, нанесення легких тілесних ушкоджень є кримінально-карним, якщо вони вчинені умисно (ст. 125 КК України), а у випадку необережного вчинення такого діяння шкода може бути відшкодована в цивільно-правовому порядку.

Контрольні завдання та запитання

1. У чому суть формального, матеріального та формально-матеріального визначення поняття злочину?
2. Дайте визначення поняття злочину.
3. Охарактеризуйте ознаки злочину.
4. Визначте зміст суспільної небезпечності злочину як його ознаки.
5. Розкрийте суть формальної ознаки злочину.
6. Яке діяння є малозначним?
7. Якими ознаками характеризується малозначне діяння?
8. Визначте критерії класифікації злочинів.
9. За яким критерієм класифіковано злочини у ст. 12 КК України?
10. У чому полягає відмінність злочинів від інших правопорушень?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168.
2. Кримінальний кодекс України: укр., рос., англ. м. / Відп. ред.; передм. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 584с.
3. Козлов А.П. Понятие преступления. - СПб.: «Юридический центр Пресс», 2004. – 819 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. - Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. - 416 с.
5. Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьев Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. - К.: Правові джерела, 2002. - 432 с.
6. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій. / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.

7. Кримінальне право України: Навч. посіб. / С.Г.Волкотруб, О.М.Омельчук, В.М.Ярін та ін. – За ред. О.М.Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
8. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – 934 с.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1102 с.
11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон – А.С.К., 2002. – 260 с.
12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / Від. ред. В.Ф. Бойко, Я.Ю. Кондратьєв, С.С. Яценко. – 6 –те вид., доп., – К.: А.С.К., 2000. – С.5-244.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / За заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – Загальна частина. – 386 с.

Розділ 6.

Склад злочину

§1. Поняття і значення складу злочину

Склад злочину - це правове поняття. КК України законодавчо не визначає складу злочину, воно сформульоване наукою кримінального права і містить юридичну характеристику злочину на основі аналізу загальних положень закону про кримінальну відповідальність в цілому і теоретичного узагальнення найбільш істотних ознак конкретних складів злочинів, передбачених Особливою частиною КК України. **Склад злочину** - це сукупність встановлених у кримінальному законі об'єктивних і суб'єктивних ознак, що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочин.

Поняття "склад злочину" вживається у 3-х значеннях: 1) як законодавча модель певного типу злочинної поведінки (склад злочину як частина права); 2) як система певних юридичних фактів, наявність яких дозволяє робити висновок, що діяння особи є злочином; 3) склад злочину - як центральна категорія науки кримінального права, з якої виводиться практично всі інші кримінально-правові поняття.

У теорії кримінального права розрізняють: **1) конкретний склад злочину.** Він являє собою сукупність обов'язкових юридичних ознак, що входять у конструкцію конкретної норми Особливої частини Кримінального кодексу. Кожен склад злочину містить опис конкретних ознак, властивих злочину даного виду. Причому законодавець не у змозі виділити й нормативно закріпити всю сукупність ознак конкретного злочину, оскільки будь-який злочин у реальній дійсності (наприклад, крадіжка, вбивство) мають безліч ознак. Тому законодавець, формулюючи конкретний склад злочину, абстрагується від особливостей ознак кожного факту вчинення злочину

даного виду і виділяє та закріплює в нормі з усієї сукупності ознак ті, які характеризують той чи інший злочин у цілому, найбільш важливі, найтиповіші, що однаково притаманні всім злочинам даного виду;

2) фактичний склад злочину. Під цим поняттям належить розуміти ознаки конкретного діяння, що підпадає під ознаки описаного в законі конкретного складу злочину. Фактичний склад - це фактичні ознаки конкретного суспільно небезпечного діяння, вчиненого в об'єктивній дійсності, конкретний факт дійсності. Обсяг ознак, що характеризують фактичний конкретний злочин, значно ширший за обсяг тих юридично значущих ознак, що визначають суспільно небезпечні діяння певного виду як конкретний склад злочину. Тому при встановленні ознак складу в конкретно вчиненому злочині потрібно їх не ототожнювати, а виявляти у вчиненому діянні та зіставляти з ознаками видового поняття складу злочину, закріпленого в кримінальному законі. Встановлення відповідності фактично вчиненого діяння конкретному складу злочину і є суть і основа кваліфікації злочину;

3) загальне поняття складу злочину. Даний вид складу злочину охоплює ознаки, характерні для всіх складів злочину в узагальненому вигляді, тобто створює абстрактне уявлення про всі склади злочину. Загальне поняття складу злочину має науково-пізнавальне значення, містить рекомендації з конструювання складів злочину, є теоретичною базою правильної кваліфікації вчиненого злочинного діяння.

Що означає термін "ознаки складу злочину", який використовує КК України, визначаючи в ч. 1 ст. 2 КК України підставу кримінальної відповідальності? Чи тотожний він терміну "елементи складу злочину", який використовується наукою кримінального права поряд з терміном "ознака"?

Термін "елементи складу злочину" в основному використовується при проведенні наукового аналізу безпосередньо складу злочину. З його допомогою прийнято виділяти і давати юридичну оцінку основним складовим частинам злочину: об'єкту, об'єктивній стороні, суб'єкту, суб'єктивній стороні.

До ознак складу злочину прийнято відносити всі особливості кожного з елементів складу злочину. Саме ці особливості дозволяють у повній мірі дати характеристику, об'єктивно розкрити всі елементи злочину.

Встановлення складу злочину - це правова підстава для притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого КК України.

Отже, **склад злочину** - це: по-перше, сукупність, система законодавчих елементів і фактичних ознак злочину; по-друге, ця система встановлена кримінальним законом і закріплена в Загальній і Особливій частинах КК; по-третє, сукупність елементів і ознак, що характеризують вчинене діяння як злочин; по-четверте, обидві складові частини - законодавчі елементи і ознаки фактичного діяння - утворюють єдиний склад злочину, необхідний для висновку про те, що вчинене діяння є злочинним.

Значення складу злочину: 1) склад злочину - загальна (єдина) підстава кримінальної відповідальності конкретної особи; 2) склад злочину - засіб криміналізації (декриміналізації) певного типу суспільно небезпечної поведінки; 3) склад злочину - критерій відмежування злочинних діянь від інших правопорушень; 4) склад злочину - орієнтир для розмежування різних злочинів між собою.

§2. Конструкція складу злочину

Конструкцію складу злочину утворюють ознаки, відібрані законодавцем для характеристики кожної з його 4-х складових частин. Зміст складу злочину утворюють певні характеристики-ознаки, що розкривають кожний елемент конструкції у змістовому плані. Орієнтовний максимальний набір ознак, який використовується, є в розпорядженні законодавця, для визначення того чи іншого складу злочину.

Склад злочину - це не тільки сукупність, але й чітка система ознак, яка характеризується внутрішньою єдністю. Усі ознаки можна згрупувати в елементи складу злочину, що утворюють його конструкцію.

У кожному складі злочину прийнято виділяти його елементи - складову частину конструкції складу злочину.

Елементи складу злочину розкривають його різні сторони: об'єкт, об'єктивну сторону суб'єкт, суб'єктивну сторону. Ці складові частини є у будь-якому складі злочину, тобто таку структуру мають усі склади злочинів.

Об'єкт злочину - це те, на що завжди посягає злочин і чому він завжди завдає певну шкоду, тому об'єктом злочину визнаються певні суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом.

Об'єктивна сторона - зовнішня сторона злочину, яка виражається у вчиненні передбаченого кримінальним законом діяння (дії або бездіяльності), що заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту злочину.

Суб'єктивна сторона - це внутрішня сторона злочину, вона охоплює ті психічні процеси, які характеризують свідомість і волю особи в момент учинення злочину. Обов'язковою основною ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину є вина особи, яка може бути виражена в формі умислу або необережності.

Суб'єкт злочину - це особа, яка вчинила злочин. За чинним законодавством, це фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності.

Склад злочину не може конструюватись тільки на його елементах, оскільки на даному етапі неможливо відмежувати один злочин від іншого. На даному рівні конструкції будь-який склад злочину має об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону. Для характеристики конкретного злочинного діяння застосовують ознаки складу злочину.

Кожен елемент складу злочину конкретизується ознаками.

Ознаки складу злочину - це конкретна законодавча характеристика найбільш суттєвих властивостей конкретної злочинної поведінки. Законодавець конструюючи склад злочину відбирає найбільш суттєві, типові ознаки кожного елемента, що характеризують конкретний злочин.

У структурі складу злочину прийнято виділяти обов'язкові та факультативні ознаки складу злочину. Ті елементи й ознаки, які утворюють у своїй цілісності мінімальну і достатню суспільну небезпечність діяння, що визнає її кримінальною, є обов'язковими ознаками складу злочину. Наприклад, дія або бездіяльність, умисел чи необережність. Законодавець або прямо зазначає їх у статті КК України, або вони впливають з її змісту.

Обов'язкові ознаки складу злочину виконують дві функції: 1) вони необхідні для визнання наявності в діях особи складу злочину; 2) вони впливають на кваліфікацію злочину.

Факультативні ознаки не зазначаються законодавцем при конструkcії складу злочину, вони не впливають на кваліфікацію, але вони відіграють роль при індивідуалізації покарання. Факультативні ознаки, тобто ознаки, які безпосередньо не вказані в диспозиції норми, виконують роль обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання.

Об'єкт злочину може містити такі ознаки:

- 1) безпосередній об'єкт злочину;
- 2) предмет злочину;
- 3) характеристику потерпілого від злочину.

Об'єктивна сторона складу злочину може містити такі ознаки:

- 1) діяння (дія або бездіяльність);
- 2) наслідки;
- 3) причинний зв'язок між діянням і наслідками;
- 4) час вчинення злочину
- 5) місце вчинення злочину;
- 6) обстановка вчинення злочину;
- 7) спосіб вчинення злочину;
- 8) знаряддя і засоби вчинення злочину.

Суб'єктивна сторона злочину може містити такі ознаки:

- 1) вина;
- 2) мотив;
- 3) мета злочину;
- 4) емоційний стан .

Суб'єкт злочину може містити такі ознаки:

- 1) фізична особа;
- 2) вік;
- 3) осудність;
- 4) спеціальний суб'єкт злочину.

Усі склади злочину, чітко вибудовані в кримінальному законодавстві, є конкретними поняттями, конкретними моделями суспільно небезпечної кримінально-протиправної поведінки. Встановлення всіх ознак конкретного складу злочину дозволяє розкрити суть конкретного злочину, а саме його суспільну небезпеку. В понятті кожного конкретно вчиненого злочину відображено загальне й одиничне. Загальним буде

конкретний склад злочину, описаний законодавцем у КК України, а одиничним - вчинене конкретне, протиправне, суспільно-небезпечне діяння.

Отже, **конструкція складу злочину** - це відібрані законодавцем для криміналізації певного типу суспільно-небезпечної поведінки, елементи й ознаки, що виражають кожен з складових частин відповідного злочину, а також зв'язки між цими елементами (кількість елементів + їхні зв'язки між собою). Тобто, склад злочину являє собою єдність конструкції (структурного аспекту) і змісту (змістовного аспекту).

§ 3. Злочин і склад злочину: співвідношення понять

Питання про співвідношення понять "злочину" і "склад злочину" має важливе теоретичне та практичне значення. До даного питання потрібно підходити диференційовано, з урахуванням того, що дані наукові абстракції відображають різні рівні абстрактного узагальнення.

На рівні загального поняття злочину та загального поняття складу злочину. Ці поняття тісно пов'язані між собою, але не тотожні. Злочин - загальне поняття, що об'єднує всі злочини, без винятку, за спільними для них ознаками: суспільною небезпечністю, протиправністю, винністю і караністю.

Загальне поняття "склад злочину" дає кримінально-правову характеристику всіх необхідних ознак злочинного посягання, орієнтується на встановленні суттєвих ознак вчиненого, необхідних для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Інший рівень понять - "конкретний злочин" і "конкретний склад злочину". Цей рівень відповідає законодавчій конструкції складів конкретних злочинів, рівень інформаційної законодавчої моделі складу злочину і самого злочину.

Останній рівень - "одиничний злочин" і "фактичний злочин", як конкретний вид людської поведінки, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину,

передбаченого конкретною статтею Особливої частини КК України.

Для з'ясування питання про наявність чи відсутність у вчиненому конкретному діянні ознак злочину, необхідно встановити певну сукупність обставин, що утворюють фактичне і юридичне обґрунтування притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка його вчинила. Мова йде про обставини об'єктивного та суб'єктивного характеру, які відображені у кримінально-правовій нормі як необхідні і достатні для притягнення винного до кримінальної відповідальності.

Злочин визнається злочином не сам по собі, а лише через призму відповідного складу злочину, саме в цьому його кримінально-правова природа.

Склад злочину - змістовна конструкція, яка втілює в собі певний тип конкретної злочинної поведінки.

Застосування кримінально-правових норм передбачає неможливість оцінки певного діяння як злочину взагалі, а передбачає встановлення в ньому складу конкретного злочину, як необхідного, попереднього етапу для такої оцінки.

Отже, якщо **злочин** є конкретним діянням, вчиненим в об'єктивній дійсності, то **склад злочину** - логічна модель, нормативна категорія, яка закріплює типові ознаки діяння, відображаючи тим його злочинну сутність.

§4. Види складів злочину

Законодавець, формулюючи ознаки злочину в кримінально-правових нормах, класифікує всі склади злочину на певні види. В основу класифікації покладені конкретні критерії. В одному випадку таким критерієм може бути суспільна небезпека, в іншому - використовується критерій ознак об'єктивної сторони або специфічних ознак суб'єктів.

У науці кримінального права поділ складів злочину на види здійснюється на підставі трьох критеріїв: 1) ступінь суспільної небезпечності; 2) особливість конструкції; 3) за способом опису в законі.

І.За ступенем суспільної небезпечності склади злочинів поділяються на:

1) основний склад злочину - містить основні ознаки, характерні для вчинення злочину цього виду кожний раз, без обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин і міститься в частині першій конкретної статті КК України;

2) кваліфікований склад злочину характеризується обтяжуючими обставинами, які підвищують ступінь суспільної небезпеки і, як правило, містяться в наступній, після основного складу злочину, частині кримінально-правової норми;

3) особливо кваліфікований склад злочину характеризується обставинами, що надають злочину особливої суспільної небезпечності;

4) привілейований склад злочину характеризується наявністю пом'якшуючими обставинами, що свідчать про менший ступінь суспільної небезпечності або діяння або самої особи, яка його вчинила.

II. За особливостями конструкції виділяють такі склади:

1) матеріальний склад злочину - у конструкцію даного складу злочину, в якості обов'язкових ознак входять діяння, наслідки і причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та наслідками. Матеріальний склад злочину вважається закінченим за умови настання суспільно-небезпечних наслідків;

2) формальний склад злочину сконструйований таким чином, що наслідки не є обов'язковою ознакою даного складу злочину. Формальний склад злочину вважається закінченим з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, незалежно від настання чи ненастання наслідків;

3) усічений склад злочину - його можна вважати різновидом формального, момент закінчення даного виду складу злочину законодавцем переноситься на попередні стадії злочинної діяльності (готування або замаху).

III. За способом опису злочину в законі:

1) простий склад злочину містить описання ознаки одного суспільно небезпечного діяння, що посягає на один об'єкт (наприклад, ч. 1 ст. 115 КК України).

2) складним є склад злочину законодавча конструкція якого ускладнена будь-якими обставинами: склади з двома об'єктами (наприклад, розбій - ст. 187 КК України) із двома діями (самовільне присвоєння владних повноважень або

звання службової особи, поєднане із вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь - ст. 353 КК України), із двома формами вини (умисне тяжке тілесне ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, - ч. 2 ст. 121 КК України).

§ 5. Кваліфікація злочину

Термін «кваліфікація» утворився внаслідок злиття двох слів латинської мови: "gualis" - якість і "facere" - робити, вчиняти; тобто це означає давати якісну оцінку будь-якого явища, процесу, пізнання його суттєвих рис, через співвідношення їх один з одним. Кваліфікація - це не одномоментний акт, а послідовний логічний процес, спрямований на з'ясування суті кримінально-правової норми, що застосовується для виявлення ознак, які в ній передбачені у конкретно вчиненому діянні.

Кваліфікація злочину - це встановлення і юридичне закріплення відповідності між ознаками вчиненого суспільно небезпечного діяння й ознаками складу злочину, передбаченого в конкретній нормі Особливої частини КК.

Процес кваліфікації злочину проходить такі етапи: 1) застосування конкретного закону, що діяв на час вчинення суспільно небезпечного діяння (ч. 2 ст. 4 КК України); 2) застосування саме тієї статті і пункту чи частини тієї статті чи сукупності статей при вчиненні декількох злочинів; 3) застосування статей Загальної частини за сукупністю зі статтями Особливої частини (наприклад, при готуванні і замаху ст.ст. 14,15 КК України); 4) зіставлення ознак цих норм з конкретно вчиненим суспільно небезпечним діянням.

Правильною буде та кваліфікація, при якій в суспільно небезпечному діянні особи будуть встановлені всі елементи й ознаки, як основні так і додаткові, ознаки конкретного складу злочину: ознаки об'єкта і в деяких випадках предмету злочину; ознаки об'єктивної сторони, ознаки суб'єктивної сторони та суб'єкта злочину.

Отже, юридичною підставою кваліфікації злочину є конкретний склад злочину. У процесі кваліфікації

здійснюється кримінально-правова оцінка з боку держави акту конкретної суспільно небезпечної поведінки людини, яка після фіксування в кримінально-процесуальному документі - вироці чи постанові - викликає для винного наслідки у вигляді кримінального покарання чи інших заходів кримінально правового характеру.

Залежно від того, хто здійснює кваліфікацію, розрізняють офіційну й неофіційну кваліфікацію.

Офіційна кваліфікація - це кваліфікація, що здійснюється у кримінальних справах уповноваженими на те державою особами. Наслідки такої кваліфікації закріплюються у процесуальних документах і мають обов'язків характер.

Неофіційна кваліфікація - це відповідна правова оцінка, що дається окремими громадянами, науковцями у наукових публікаціях, навчальних посібниках. Така кваліфікація не має обов'язкового характеру.

Контрольні запитання та завдання

1. Дайте визначення поняття "склад злочину".
2. Яка структура складу злочину?
3. Як співвідносяться між собою поняття "злочин" і "склад злочину"?
4. Які є види складів злочину?
5. Які обов'язкові ознаки матеріального складу злочину?
6. Які обов'язкові ознаки формального складу злочину?
7. Які обов'язкові ознаки усіченого складу злочину?
8. Які є види складів злочину за ступенем суспільної небезпечності?
9. Дайте визначення поняття кваліфікації злочину.

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168.
2. Кримінальний кодекс України: укр., рос., англ. м. / Відп. ред.; передм. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. – К.:

- Ин-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 584с.
3. Козлов А.П. Понитие преступления.- СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 819 с.
 4. Коржанський М.Й Кваліфікація злочинів. Навчальний посібник. Видання 2-ге. – К.: Атіка, 2002. 640 с.
 5. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. - Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. - 416 с.
 6. Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьев Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. - К.: Правові джерела, 2002. - 432 с.
 7. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій. / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.
 8. Кримінальне право України: Навч. посіб. / С.Г.Волкотруб, О.М.Омельчук, В.М.Ярін та ін. – За ред. О.М.Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
 9. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.
 10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – 934 с.
 11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1102 с.
 12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред.

- М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон – А.С.К., 2002. – 260 с.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / Від. ред. В.Ф. Бойко, Я.Ю. Кондратьєв, С.С. Яценко. – 6 –те вид., доп., – К.: А.С.К., 2000. – С.5-244.
14. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / За заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – Загальна частина. – 386 с.
15. Рарог А.И. Квалификация преступления по субъективным признакам.- СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 304 с.

Розділ 7.

Об'єкт злочину

§ 1. Поняття об'єкта злочину

Правильне вирішення питання про об'єкт злочину має важливе практичне і теоретичне значення. Саме об'єкт дозволяє визначити соціально-політичну сутність злочину з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню від суміжних суспільно-небезпечних посягань та інших правопорушень.

Об'єкт є необхідним елементом складу злочину. **Об'єктом** є ті блага, яким злочин завдає шкоду чи створює загрозу такого завдання.

Деякі вчені-правознавці вважали, що об'єктом злочину є захищений правом інтерес. Інші вчені вважають, що об'єктом злочину належить розглядати норму права в її реальному існуванні. Ця думка дозволила значно просунути вперед вчення про об'єкт від чистого нормативізму, оскільки норма права розглядалася не сама по собі, а в реальних правовідносинах.

Вчення про об'єкт у подальшому отримало свій розвиток у працях учених, де запропоновано вважати в якості об'єкта злочину суспільні відносини. Найбільш важливі суспільні відносини охороняються нормами кримінального права. Діяння, що завдають їм шкоди, передбачені в кримінальному законі як злочин.

Суспільні відносини складаються з таких обов'язкових елементів:

1) конкретний предмет суспільного відношення. Цей предмет є певним матеріальним чи нематеріальним благом (відносини власності, відносини у сфері життя, здоров'я, духовні цінності);

2) учасники суспільних відносин, тобто суб'єкти, між якими складаються певні зв'язки;

3) Соціальні зв'язки між учасниками (суб'єктами). Наприклад, крадіжка посягає шляхом відчуження майна на відносини власності; а хабарництво – на соціальний зв'язок між

суб'єктами. Можуть потерпіти від злочину і два елементи відносин одночасно: ст. 187 КК України - розбій – майно і особа, тобто і благо, і суб'єкт.

Злочинна поведінка завжди посягає на один чи кілька елементів, у силу чого суспільні зв'язки між суб'єктами значно деформуються або припиняються. Для визнання такого посягання злочином необхідно, щоб дані суспільні відносини охоронялися кримінальним законом.

Безпосередньо загального визначення об'єктів злочину кримінальне законодавство не містить. У чинному КК України перелік цих суспільних відносин у загальних рисах сформований у ч.1 ст.1 КК України: права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок і громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, безпека миру і безпека людства.

Сам злочин кримінальний закон не порушує, а порушує суспільні відносини. Суб'єкт, що вчинив таке порушення, вступає у кримінально-правові відносини вже не з учасником суспільних відносин, а з державою в особі її правоохоронних органів.

Коло суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом, не є постійним. Залежно від зміни політичних, економічних, соціальних та інших відносин з'являються нові суспільні відносини, що потребують захисту кримінально-правовими засобами. Отже, криміналізація означає кримінально-правовий захист суспільних відносин, які раніше не охоронялися нормами кримінально-правового законодавства.

Існує і зворотній процес - декриміналізація, коли суспільні відносини перестають потребувати кримінально-правового захисту. У такому випадку скасовується кримінальна відповідальність за певне діяння, посягання на певний об'єкт і відповідна кримінально-правова норма виключається законом, прийнятим Верховною Радою України з КК України.

Таким чином, **об'єкт злочину** – це суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом, і яким унаслідок посягання завдається чи може бути завдана шкода.

Об'єкт як один із елементів складу злочину характеризується рядом ознак: безпосередній об'єкт; потерпілий від злочину; предмет злочину. Обов'язковою ознакою будь-якого злочину є безпосередній об'єкт, факультативними ознаками є потерпілий від злочину і предмет злочину.

Значення об'єкта злочину полягає в тому, що він: 1) є одним з елементів складу злочину, а отже, і підставою кримінальної відповідальності; 2) визначає характер суспільної небезпечності злочину; 3) є підставою для розмежування злочинів між собою, а отже є необхідним для правильної кваліфікації злочину; 4) за допомогою об'єкта злочину проводиться відмежування злочинів від інших правопорушень.

§ 2. Види об'єктів злочинів

Суспільні відносини, на які посягають злочини і які є об'єктами таких злочинів, досить різноманітні.

У теорії кримінального права прийнято розрізняти загальний, родовий та безпосередній об'єкти злочину – це класифікація "по вертикалі". Ця система класифікації цілком відповідає потребам практики, логічна, оскільки вона ґрунтується на співвідношенні філософських категорій "загального", "особливого" та "окремого".

Загальним об'єктом злочину визнається вся сукупність суспільних відносин і соціальних благ, що охороняються кримінальним законом від злочинних посягань. Однак це не означає, що кримінальне право охороняє всі без винятку суспільні відносини. Норми кримінального законодавства спрямовані на захист тих суспільних відносин, спричинення шкоди яким здатне завдати істотної шкоди інтересам людини, громадянина, держави чи суспільства в цілому.

Відповідно до ч.1 ст.1 КК України, це права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок і громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, безпека людства та безпека миру.

Родовий об'єкт - це група однорідних суспільних відносин і соціальних благ, на які посягає відповідна група злочинів. Їх є 20 за кримінальним правом України. Згрупування суспільних відносин в однорідну для них групу здійснюється не довільно, а на підставі об'єктивно існуючих критеріїв, що зумовлюють їх тотожність або однорідність. Такими критеріями є різні елементи суспільних відносин. Основою такої класифікації є та чи інша сфера життєдіяльності людини, суспільства, держави. Так, родовим об'єктом різних видів розкрадань є власність, тобто відносини володіння, користування і розпорядження майном.

Об'єктом злочинів проти життя, здоров'я, свободи і гідності виступає безпосередньо людина (особистість). Поняття родового об'єкта має важливе значення для систематизації кримінального законодавства. Саме за ознакою родового об'єкта норми Особливої частини КК України об'єднані у відповідні розділи.

Безпосередній об'єкт - це частина родового об'єкта; це те певне благо (інтерес), якому завдається шкода внаслідок вчинення певного злочину. Наприклад, безпосереднім об'єктом вбивства є відносини з охорони життя людини.

§ 3. Безпосередній об'єкт злочину та його види

Під **безпосереднім об'єктом злочину** розуміють ті охоронювані законом про кримінальну відповідальність конкретні суспільні відносини, яким заподіюється істотна шкода чи створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди суспільно небезпечним діянням, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину.

Класифікація "по горизонталі" здійснюється на рівні безпосереднього об'єкта. Тут виділяють **три види об'єктів**: основний безпосередній об'єкт; додатковий (обов'язковий) безпосередній об'єкт; факультативний (необов'язковий) безпосередній об'єкт.

Як правило, кожний злочин має один безпосередній об'єкт, але бувають такі злочини, які одночасно посягають на два чи більше безпосередніх об'єктів, це, так звані, двох об'єктні чи багато об'єктні злочини. У таких випадках один з об'єктів є основним, а інший - додатковим. Питання про те, який саме безпосередній об'єкт є основним, а який додатковим, вирішується залежно не від важливості правоохоронюваного блага, а від його зв'язку з родовим об'єктом. Наприклад, при розбої (ст.187 КК України) - основний безпосередній об'єкт - власність, а додатковий безпосередній об'єкт - особа, тому цей злочин віднесений у розділ VI "Злочини проти власності", а не в розділ II "Злочини проти життя та здоров'я особи".

Отже, основний безпосередній об'єкт - це ті суспільні відносини, які є частиною родового об'єкта, і саме йому, в основному, злочином заподіюється шкода чи створюється реальна загроза заподіяння шкоди.

Додатковим безпосереднім об'єктом визнаються суспільні відносини (благо, інтерес), яке заслуговує на самостійну кримінально-правову охорону, але в даному випадку захищається тільки додатково. Так, при перевищенні влади або службових повноважень (ст.365 КК України), де поряд з основним об'єктом, якому передусім завдається шкода - нормальній діяльності державного апарату, виділяється додатковий об'єкт злочину - інтереси особи.

Додатковий безпосередній об'єкт може бути двох видів: обов'язковий, необхідний і факультативний, не обов'язковий. Тобто, обов'язковим безпосереднім об'єктом є такий об'єкт, який завжди існує у даному складі злочину, йому завжди заподіюється шкода і він впливає на кваліфікацію, а необов'язковий факультативний об'єкт той, якому в певному випадку заподіюється шкода, а в іншому ні. Наприклад, хуліганство (ст.296 КК України) - основним безпосереднім об'єктом хуліганства є громадський порядок. Хуліганство може супроводжуватися заподіянням шкоди особі, майну, але хуліганство може мати місце і без посягань на ці додаткові об'єкти. Тому особа і майно - це додаткові, факультативні об'єкти хуліганства. Встановлення того факту, що внаслідок злочинного посягання заподіюється шкода і факультативному необов'язковому об'єкту злочину є свідченням більшої суспільної небезпеки вчиненого діяння і повинно бути враховане судом при кваліфікації та призначенні покарання.

§ 4. Предмет злочину

Від об'єкта злочину необхідно відрізнити предмет злочину. У цій якості виступають речі матеріального світу на які безпосередньо впливає злочинець, здійснюючи злочинне посягання на відповідний об'єкт. При цьому предмет злочину є факультативною ознакою об'єкта, як елемента складу злочину. Так, при крадіжці майна (наприклад, автомобіля ст. 289 КК України) предметом злочину є безпосередньо сам автомобіль, а об'єктом - право власності на нього.

Як предмет злочину можуть виступати речі, які доступні для сприйняття, фіксації та виміру. Виходячи з цього, законодавцем сконструйовані так звані "предметні" склади злочинів, в яких предмет є обов'язковою ознакою складу злочину, тобто злочинне

посягання на об'єкт злочину здійснюється через безпосередній вплив на матеріальні предмети зовнішнього світу, хоча існують у КК України і безпредметні злочини. Наприклад, не мають предмета злочину такі злочини, як зґвалтування (ст. 152 КК України), дезертирство(ст. 408 КК України).

У законі ознаки предмета злочину мають різний опис: 1) чітко зазначені в законі (наприклад, ст. 246 КК України містить вказівку на такі предмети - дерева і чагарники); 2) предмет впливає зі змісту диспозиції статті (наприклад, ст. 368 КК України - предметом хабара можуть бути гроші, будь-які матеріальні цінності, послуги тощо); 3) у складах злочинів із бланкетною диспозицією предмет може визначатися чи конкретизуватися різними нормативно-правовими актами, що не відносяться до кримінально-правових норм (наприклад, ст. 247 КК України).

Від предмета злочину слід відрізнити знаряддя і засоби вчинення злочину, тобто ті предмети, які використовуються злочинцем для вчинення злочину (наприклад, вогнепальна зброя при вбивстві). Один і той же предмет може в одних злочинах виконувати роль предмета злочину, в інших - знаряддя чи засобу вчинення злочину. Так, пістолет при його викраденні (ст.262 КК України) буде предметом злочину, а використання його при розбої (ст.187 КК України) перетворює його в знаряддя злочину. Предмет злочину може мати важливе кримінально-правове значення, особливо для кваліфікації злочину, в тих випадках, коли він є ознакою відповідного складу злочину. Наприклад, предметом контрабанди (ст.201 КК України) є тільки певні предмети, що незаконно переміщуються через державний кордон України.

Основна відмінність між предметом злочину і об'єктом полягає в наступному: 1) об'єкт злочину – елемент кожного складу злочину, а предмет злочину є невід'ємною ознакою окремих злочинів ; 2) об'єкт завжди терпить певну шкоду або є реальна загроза її заподіяння, предмет злочину не завжди видозмінюється, пошкоджується, змінюються його властивості і т.п.); 3) об'єкт це - на що посягає злочин, предмет посягання являє собою ціль (мету), заради якої вчиняється злочин; 4) здійснюючи злочинне посягання на об'єкт, злочинець безпосередньо впливає на пов'язаний з цим предмет свободи, благ, інтересів, що охороняються нормами кримінального

закону. Таким чином можна відзначити, що безоб'єктних злочинів не буває, а безпредметні є.

Варто пам'ятати, що особа не є предметом злочину. Будучи носієм суспільних відносин, відповідно КПК України, особа що постраждала від злочину, називається потерпілою. Поведінка особи під час вчинення злочину, її правовий статус, характер діяльності, професія та деякі інші властивості враховуються при кваліфікації злочину та при призначенні покарання.

Отже, **предмет злочину** - це речі матеріального світу, на які здійснюється посягання чи створюється реальна загроза такого посягання.

Контрольні завдання та запитання

1. Що таке об'єкт злочину?
2. Розкрийте значення об'єкта злочину.
3. Які є види об'єкта злочину по вертикалі?
4. Які є види об'єкта злочину по горизонталі?
5. Дайте визначення безпосереднього об'єкта злочину.
6. Дайте визначення поняття "предмет злочину".
7. Як співвідносяться об'єкт і предмет злочину?
8. Яке кримінально-правове значення предмета злочину?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168.
2. Кримінальний кодекс України: укр., рос., англ. м. / Відп. ред.; передм. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 584с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. - Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. - 416 с.
4. Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьєв Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. - К.: Правові джерела, 2002. - 432 с.

5. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій. / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.
6. Кримінальне право України: Навч. посіб. / С.Г.Волкотруб, О.М.Омельчук, В.М.Ярін та ін. – За ред. О.М.Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
7. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – 934 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1102 с.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон – А.С.К., 2002. – 260 с.
11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / Від. ред. В.Ф. Бойко, Я.Ю. Кондратьєв, С.С. Яценко. – 6 – те вид., доп., – К.: А.С.К., 2000. – С.5-244.
12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / За заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – Загальна частина. – 386 с.
13. Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. – 2008 с.

Розділ 8.

Об'єктивна сторона злочину

§1. Поняття, ознаки та значення об'єктивної сторони складу злочину

Об'єктивна сторона складу злочину – це такий його елемент, ознаки якого характеризують зовнішній процес злочинного посягання. Це елемент складу злочину, який містить найбільше інформації, необхідної для кваліфікації злочину.

У диспозиціях статей, в основному, міститься опис саме об'єктивної сторони злочину. Об'єктивні ознаки, що притаманні всім складам злочинів, вивчаються у Загальній частині кримінального права, а індивідуальні – конкретних злочинів у Особливій частині кримінального права.

Об'єктивну сторону складу злочину характеризують такі **ознаки**: 1) злочинне діяння (дія чи бездіяльність); 2) суспільно небезпечні наслідки цього діяння; 3) причинний зв'язок між вчиненим діянням і його суспільно небезпечними наслідками; 4) час; 5) місце; 6) спосіб; 7) знаряддя; 8) засоби; 9) обстановка вчинення злочину.

Усі ознаки об'єктивної сторони складу злочину у науці кримінального права прийнято поділяти на дві групи ознак: обов'язкові та факультативні (додаткові). Обов'язкові ознаки властиві будь-якому складу злочину. Але залежно від поділу складів злочину на матеріальні та формальні кількість обов'язкових ознак може бути різною.

До обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину належить діяння (у формі дії чи бездіяльності). Без конкретного акту суспільно небезпечної поведінки людини не може бути вчинений жоден злочин. Діяння або безпосередньо вказується в диспозиції статті Особливої частини КК України, або однозначно випливає з її змісту, внаслідок чого завжди виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу будь-якого злочину. Встановлення наявності чи відсутності діяння

обов'язков у кожній кримінальній справі для визначення чи дане діяння злочинне чи ні.

Факультативні - це такі ознаки, які необхідні лише для окремих конкретних складів злочину. До них відносяться: суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок між вчиненим діянням і його суспільно небезпечними наслідками; час; місце; спосіб; знаряддя; засоби; обстановка вчинення злочину. В одних випадках ці ознаки знаходяться за межами складу злочину, в інших - на них законодавець робить пряму вказівку в диспозиції статті. Якщо будь-яка факультативна ознака вказана законодавцем у статті або однозначно впливає з її змісту, то вони набувають значення обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину і їх встановлення є в цьому випадку обов'язкове.

Виходячи з поділу складів злочину на матеріальні і формальні, обов'язковими ознаками об'єктивної сторони матеріальних складів злочину є: суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність); суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками. До обов'язкових ознак об'єктивної сторони формального складу злочину відноситься тільки суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність).

Значення об'єктивної сторони злочину: об'єктивна сторона – є елементом складу злочину і є підставою для кримінальної відповідальності; ознаки об'єктивної сторони визначають ступінь суспільної небезпечності злочину; об'єктивна сторона має важливе значення для розмежування злочинів між собою, а отже, і для кваліфікації злочинів; розмежування злочинів і правомірних діянь.

§2. Суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність)

Термін "діяння" вживається у двох значеннях: як синонім слова „злочин” (ч.1 ст. 11 КК України); як ознака об'єктивної сторони складу злочину. Згідно зі ст. 2 КК України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину. З вищенаведеного можна зробити висновок, що особа не може бути притягнена до кримінальної відповідальності за

переконання, погляди, думки, виражені в будь-якій формі, крім вчинення кримінально-караного діяння (дії або бездіяльності).

Як ознака об'єктивної сторони злочину **діяння може виступати у двох формах**: злочинної дії та злочинної бездіяльності. Підставою поділу діяння на дію і бездіяльність є характер поведінки особи – активний чи пасивний і конструкція норми, в протиріччя з якою вступає діяння.

Отже, **під дією** належить розуміти діяння, яке вступає в протиріччя із нормою, що забороняє діяти у певний спосіб. Злочинна дія – це акт активної суспільно небезпечної поведінки, забороненої кримінальним законом (наприклад, незаконне виготовлення вогнепальної зброї (ст. 263 КК України). Під бездіяльністю належить розуміти діяння, яке вступає в протиріччя із нормою, що приписує діяти у певний спосіб під погрозою покарання.

Ознаки дії: 1) суспільна небезпечність – полягає у спричиненні шкоди суспільним відносинам; 2) протиправність – заборонена діяти у певний спосіб КК України; 3) дія – це завжди вольовий і свідомий вчинок особи; 4) дія завжди має конкретний характер;

Форми дій: фізичні – використання фізичної, м'язової сили при вчиненні посягання. Вони завжди спрямовані на зміну зовнішньої сфери предметів матеріального світу; інформаційні – передача певної інформації іншим особам, що може проявлятися у словесній формі, або у формі дій, що несуть інформацію (міміка, пантоміма).

Злочинна бездіяльність – це акт забороненої кримінальним законом пасивної суспільно небезпечної поведінки, тобто не вчинення особою таких дій, які вона повинна була і могла вчинити для відвернення шкідливих наслідків (наприклад, заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину ст.396 КК України). При злочинній бездіяльності необхідно встановити обов'язок особи діяти у певний спосіб і можливість її в даний момент вчиняти дії для ненастання та відвернення суспільно небезпечних наслідків.

При злочинній бездіяльності обов'язок діяти у певний спосіб випливає з таких підстав: 1) з прямої вказівки кримінального закону (наприклад, ст. 139 КК України – ненадання допомоги хворому медичним працівником); 2) з посадових чи професійних функцій (наприклад, ст. 367 КК України – службова недбалість); 3) з родинних чи сімейних відносин (наприклад, ст. 164 КК

України – ухилення від сплати аліментів на утримання дітей); 4) з попередніх дій особи, яка поставила своєю поведінкою правоохоронювані інтереси в реальну небезпеку (наприклад, ст. 135 КК України – залишення в небезпеці).

Як злочинна дія, так і бездіяльність – це вольові акти поведінки. Кримінальна відповідальність настає тільки в тих випадках, коли винний міг не поступати чи, навпаки поступити у певний спосіб. Тому передусім необхідно встановити фактичну можливість утриматись від злочинної дії або вчинити необхідну дію з тим, щоб попередити шкідливі наслідки. Суб'єкт, позбавлений в даній конкретній обстановці фактичної можливості проявити свою волю і діяти у певний спосіб, у кримінально-правовому розумінні не може бути визнаний ні діючим, ні бездіючим.

Кримінальна відповідальність виключається, коли особа діє або бездіє під впливом нездоланної сили. Нездоланна сила – це наявність таких надзвичайних і невідворотних в даній обстановці сил природи чи інших об'єктивних факторів, а також вплив інших людей, при яких людина позбавляється можливості діяти належно у відповідності зі своєю волею і свідомістю (стихийне лихо, катастрофа або аварія, техногенна катастрофа, хвороби). Нездоланною силою може виступати фізичний примус зі сторони інших осіб (ст.40 КК України).

§ 3. Суспільно небезпечні наслідки, їх поняття та види

Шкода, що заподіюється чи може бути заподіяна злочином об'єкту кримінально-правової охорони, називається **суспільно небезпечними наслідками**. Суспільно небезпечні наслідки у кримінальному праві прийнято поділяти на: матеріальні та нематеріальні.

Матеріальні наслідки поділяються на: майнові: позитивній шкоді; упущеній вигоді; фізичні (особисті) - смерть людини, шкода її здоров'ю.

Нематеріальні – це негативні зміни в об'єкті посягання, що поєднані з порушенням тих чи інших інтересів учасників суспільних відносин і не пов'язані із фізичним впливом на людину чи предмети матеріального світу. Це можуть бути: морально-етичні (порушення громадського порядку); політичні

(зміна конституційного ладу); посадово-організаційні; соціальні (порушення виборчих, трудових прав людини) і т.д.

Залежно від безпосереднього об'єкта, а саме злочин є однооб'єктним чи багатооб'єктним, наслідки можуть бути основні та додаткові. В однооб'єктних злочинах - один наслідок, у багатооб'єктних злочинах кількість наслідків співвідноситься з кількістю об'єктів і види їх аналогічні до видів об'єктів: основний; додатковий (обов'язковий); додатковий (факультативний).

Значення суспільно небезпечних наслідків: вони виступають одна з основних обов'язкових ознак об'єктивної сторони усіх матеріальних складів злочинів; наслідки мають кваліфікуюче значення, тобто безпосередньо впливають на саме застосування кримінального закону; наявність чи відсутність шкідливих наслідків повинна враховуватися судом при призначенні покарання.

§ 4. Причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками

Причинний зв'язок – це таке відношення між явищами, при якому одне явище (причина) закономірно, з внутрішньою необхідністю породжує, викликає інше явище (наслідок). **Причинний зв'язок у кримінально-правовому розумінні** це об'єктивно існуючий між суспільно небезпечним діянням (причиною) і суспільно-небезпечним наслідком (наслідком), коли наслідки настають у результаті вчинення діяння. Для встановлення причинного зв'язку необхідно встановити: чиє діяння породило наслідок?; кому цей наслідок повинен інкримінуватись?

Щоб діяння особи могло бути визнано причиною наслідку, що настає, воно повинно відповідати таким вимогам:

1) якщо характер діяння описаний в диспозиції кримінально-правової норми, то можлива причина може виступати тільки така поведінка особи, яка відповідає ознакам об'єктивної сторони складу злочину, вказаного в законі (наприклад, ст. 266 КК України – діяння водія автотранспортного засобу можуть тільки в тому випадку розглядатися як причини наслідків, що настали, якщо самі по собі вони утворюють порушення правил дорожнього руху;

2) причина завжди передре наслідку у часі; проте часової залежності у послідовному розвитку подій недостатньо для

встановлення причинного зв'язку між злочинним діянням і наслідками, адже "після цього" не завжди означає "внаслідок цього";

3) діяння особи тільки в тому випадку може бути визнане причиною злочинного результату, якщо воно не тільки передувало йому в часі, але й було необхідною умовою його настання.

4) випадковий причинний зв'язок не відображає закономірностей розвитку подій, .

Види причинного зв'язку у кримінальному праві: безпосередній причинний зв'язок; опосередкований причинний зв'язок; причинний зв'язок при співучасті; необхідний причинний зв'язок при наявності умов на боці потерпілого. Ці умови є каталізаторами, прискорювачами настання наслідків.

Наявність причинного зв'язку завжди означає наявність об'єктивної сторони складу злочину у матеріальних складах і є передумовою з'ясування питання про наявність у діях особи складу злочину, а отже і підставою кримінальної відповідальності.

§ 5. Факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину

До факультативних ознак об'єктивної сторони злочину відносяться місце, час, спосіб, знаряддя і засоби, обстановка вчинення злочину. Ці ознаки називаються факультативними тому, що вони входять не в усі склади злочинів. Але в ряді випадків вони використовуються законодавцем для визначення та розмежування різних злочинних діянь. Тоді вони стають обов'язковими ознаками конкретних складів злочинів і відіграють суттєву роль у правильній кваліфікації вчинених злочинів.

Місце вчинення злочину – це певна територія, на якій відбулася подія злочину, або настали суспільно небезпечні наслідки. Так, ст. 201 КК України встановлює відповідальність за контрабанду, тобто переміщення вказаних у законі предметів "через митний кордон України".

Час вчинення злочину – це певний відрізок (проміжок) часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки. У статтях Особливої частини КК України майже відсутня пряма вказівка на час як ознаку складу злочину, проте встановлення часу вчинення по

кожному злочині має важливе значення для з'ясування питання про чинність закону про кримінальну відповідальність у часі.

Спосіб вчинення злочину – це та зовнішня форма, в якій виражаються злочинні дії, тобто прийоми і методи, що застосовуються у процесі злочинного посягання (ст. 185 КК України – таємне викрадення чужого майна (крадіжка), ст. 186 КК України – відкрите викрадення чужого майна (грабіж), ст. 115 ч.2 п.5 – умисне вбивство вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб). Спосіб вчинення злочину часто впливає на створення кваліфікованих чи особливо кваліфікованих складів злочину.

Знаряддя та засоби вчинення злочину – це предмети, використовуючи які, особа вчиняє фізичний вплив на матеріальні об'єкти (вогнепальна та холодна зброя, пристрої тощо). Засобами вчинення злочину є речі матеріального світу, що полегшують вчинення злочину. Засоби вчинення злочину в одних випадках істотно полегшують вчинення злочину, в інших - без них взагалі не можливо вчинити злочин

Обстановка вчинення злочину – це ті об'єктивні умови, в яких проходить подія злочину (ст. 403 ч.2 КК – невиконання наказу начальника в бойовій обстановці).

Контрольні завдання та запитання

1. Дайте визначення об'єктивної сторони злочину.
2. Визначте обов'язкові і факультативні ознаки об'єктивної сторони злочину.
3. Розкрийте значення об'єктивної сторони злочину.
4. Що таке злочинна дія та злочинна бездіяльність?
5. Які є види суспільно небезпечних наслідків?
6. Що таке причинний зв'язок у кримінально-правовому розумінні?
7. Які є види причинного зв'язку?
8. Розкрийте факультативні ознаки об'єктивної сторони злочину.

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168.
2. Кримінальний кодекс України: укр., рос., англ. м. / Відп. ред.; передм. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. – К.:

- Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 584с.
3. Малинин В.Б. Причинная звязь в уголовном праве. – СПб.:Юридический центр Пресс, 2000. 316 с.
 4. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. - Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. - 416 с.
 5. Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьев Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. - К.: Правові джерела, 2002. - 432 с.
 6. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій. / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.
 7. Кримінальне право України: Навч. посіб. / С.Г.Волкотруб, О.М.Омельчук, В.М.Ярін та ін. – За ред. О.М.Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
 8. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.
 9. Малинин В.Б. Парфенов А.Ф. Объективная сторона преступления. – СПб.: Изд-во Юридического института (Сакт-Петербург), 2004. – 301 с.
 10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – 934 с.
 11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1102 с.
 12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон – А.С.К., 2002. – 260 с.
 13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / Від. ред.В.Ф. Бойко, Я.Ю. Кондратьев, С.С. Яценко. – 6 –те вид., доп., – К.: А.С.К., 2000. – С.5-244.
 14. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / За заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – Загальна частина. – 386 с.

Розділ 9.

Суб'єкт злочину

§ 1. Поняття суб'єкта злочину та його ознаки

Суб'єкт злочину - це фізична, осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України може наступати кримінальна відповідальність (ч.1 ст.18 КК України). У теорії кримінального права під суб'єктом злочину розуміють фізичну осудну особу, яка до вчинення злочину досягла віку кримінальної відповідальності і відповідно до закону несе кримінальну відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння. Отже, суб'єкт злочину характеризується такими **ознаками**: 1) суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа; 2) кримінальна відповідальність настає при досягненні певного законодавчо визначеного віку; 3) особа, яка вчинила злочин повинна бути осудною; 4) суб'єкту злочину можуть бути притаманні й інші, спеціальні ознаки. Обов'язковими ознаками суб'єкта як елемента складу злочину є: фізична особа, вік, осудність. Факультативною ознакою суб'єкта, як елемента складу злочину, є спеціальні ознаки суб'єкта.

1. Суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа. Це положення закріплене в ст.18 КК України. На підставі правил щодо дії кримінального закону у просторі за злочини, вчинені на території України, відповідальність несуть громадяни України, іноземці та особи без громадянства, що постійно проживають і постійно не проживають на території України. Особи, наділені дипломатичним, парламентським чи якимось іншим імунітетом, є суб'єктами скоєного ними злочину, але до кримінальної відповідальності вони можуть бути притягнуті за спеціальними процедурами. Хоч у юридичній літературі висловлюються думки щодо можливості визнання суб'єктами окремих злочинів і юридичних осіб, проте на даний час юридичні особи не підлягають кримінальній відповідальності.

2. Суб'єкт злочину - це особа, яка досягла встановленого кримінальним законом віку, з якого можливе притягнення до кримінальної відповідальності. Тут потрібно врахувати такі моменти: вік вчинення злочину пов'язується з часом вчинення злочину; розрізняють два види віку кримінальної відповідальності: загальний і знижений вік кримінальної відповідальності. Ці два види віку кримінальної відповідальності встановлені у ст. 22 КК України.

У ч. 1 ст. 22 КК України прямо зазначено, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Цей вік прийнято називати загальним віком, по досягненні якого особа може підлягати кримінальній відповідальності.

У ч.2 ст. 22 КК України йдеться про знижений вік кримінальної відповідальності, який встановлений в 14 років. При цьому знижений вік кримінальної відповідальності встановлений за злочини, вичерпний перелік яких наведений в ч.2 ст.22 КК України. Даний перелік (48 статей) не підлягає розширеному тлумаченню, окрім випадків внесення Верховною Радою України змін чи доповнень. Знижений вік кримінальної відповідальності встановлений за дві групи злочинів: насильницькі злочини; майнові злочини .

Знижений вік кримінальної відповідальності визначається трьома критеріями: 1) рівень розумового розвитку і свідомість дає можливість усвідомлення вже з 14 років суспільної небезпечності та протиправності діянь, вказаних в ч.2 ст.22 КК України; поширеністю багатьох з цих злочинів саме серед підлітків; 3) виходячи з великої суспільної небезпечності (тяжкості) деяких з цих злочинів.

Дуже важливо у процесі розслідування кримінальної справи встановити точний вік особи (число, місяць і рік народження). Кримінальна відповідальність настає не в день народження, а з наступної доби. У разі відсутності документів, що підтверджують вік особи, проводять судово-медичну експертизу, де встановлюють вік особи (це останній день року, що визначила експертиза, а при встановленні мінімуму і максимуму – виходять із мінімуму).

Поняття "вік кримінальної відповідальності" і "неповнолітній" - різні. Коли вирішується питання кримінальної відповідальності неповнолітніх, тобто осіб які не досягли 18

років, необхідно врахувати біологічні та фізіологічні особливості особи винного, стійкість його антисоціальних установок, умови життя та виховання, стан здоров'я та інше.

Тому в ч. 1 ст. 97 КК України прямо зазначено: що неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. В цьому випадку суд застосовує до такої особи примусові заходи виховного характеру, які не є кримінальним покаранням (ст.105 КК України).

3. Суб'єктом злочину може бути тільки осудна особа. Згідно з ч.1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

Злочин завжди є актом поведінки свідомо діючої особи. Здатність особи усвідомлювати свої дії означає правильне розуміння фактичних об'єктивних ознак злочину (об'єкта, суспільно небезпечного діяння, наслідків, обстановки, місця, часу, способу його вчинення). Здатність усвідомлювати свої дії повинна бути пов'язана зі здатністю керувати та контролювати свої вчинки. Тут свідомість і воля взаємопов'язані і лише в сукупності визначають характер поведінки в конкретній ситуації.

Питання про осудність вирішується тільки стосовно певного, конкретного та доведеного суспільно небезпечного діяння. Висновок про осудність робиться судом на основі оцінки психічного стану особи під час вчинення нею діяння, тобто стан осудності (чи неосудності) має межі часу і визначені параметри.

Важливість встановлення осудності особи зумовлена тим, що осудність є передумова вини, а без вини не може бути кримінальної відповідальності та покарання.

§ 2. Спеціальний суб'єкт злочину та його види

Суб'єкт, якому притаманні обов'язкові ознаки, прийнято називати загальним суб'єктом злочину.

Спеціальний суб'єкт злочину - це особа, яка володіє, крім указаних загальних (фізична особа, осудність, досягнення певного віку), спеціальними, додатковими ознаками, які її характеризують і визначають кваліфікацію вчиненого нею злочину, передбачені в статті Особливої частини КК України.

Спеціальний суб'єкт - це факультативна ознака суб'єкта як елемента складу злочину, оскільки він зустрічається далеко не в усіх складах злочинів. Проте у конкретних складах злочинів, де є пряма вказівка в законі на будь-яку додаткову характеристику суб'єкта злочину, ознаки спеціального суб'єкта стають обов'язковими ознаками даного складу злочину. Так, військовий злочин (наприклад, ст. 408 КК України - дезертирство) може бути вчинений лише військовослужбовцем, що проходить військову службу за призовом або за контрактом у Збройних силах України; дітовбивство (ст. 117 КК України) - тільки породіллю, матір'ю новонародженої дитини

За своїм змістом ознаки спеціального суб'єкта досить різноманітні. Їх можна об'єднати у групи: 1) за громадянством: іноземець чи особа без громадянства; 2) за професією чи видом діяльності: лікар, медичний працівник, капітан судна, приватний підприємець; 3) за демографічними ознаками: вік, стать, стан здоров'я і працездатність; 4) за правовим статусом: свідок, потерпілий, експерт; 5) за сімейно-родинними відносинами: батьки, діти, опікуни; 6) за службовим становищем; 7) за відношенням до військового обов'язку.

§ 3. Поняття неосудності та її критерії

Поняття "неосудність" - це антипод поняттю "осудність", тобто є похідним від поняття осудності. **Неосудною є особа**, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства чи іншого хворобливого стану психіки. З таким станом психіки особи і пов'язана нездатність особи відповідати за свої дії. Особа, яка вчинила злочин у стані неосудності не підлягає кримінальній відповідальності.

Визначення неосудності в законі називається формулою неосудності. Формула може будуватися на основі різних ознак. Якщо в цю формулу внести і медичні, і юридичні критерії, то така формула носить назву змішаної формули неосудності. Чинне кримінальне право дає змішану формулу неосудності в ч.2 ст.19 КК України.

Поняття неосудності будується за допомогою двох **критеріїв**: медичного (біологічного) та юридичного (психологічного).

Медичний критерій визначає всі можливі і допустимі душевні (психічні) хвороби. Даний критерій дає узагальнену характеристику всіх можливих психічних аномалій:

- 1) хронічне психічне захворювання;
- 2) тимчасовий розлад психічної діяльності;
- 3) недоумство;
- 4) інший хворобливий стан психіки.

Хронічне психічне захворювання - це розлад психічної діяльності, що має тривалий перебіг і тенденцію до наростання хвороби. До хронічних психічних захворювань належать: шизофренія, параноя, маніакально-депресивний психоз, прогресивний параліч, сифіліс мозку, епілепсія та інші. Усі ці хвороби носять прогресуючий характер, поштовхом до цього можуть бути будь-які обставини людського життя, будь-які події чи ситуації, багато з цих захворювань не виліковуються сучасними методами медицини, хоча і при них можуть наступати "світлі проміжки", так звані, ремісії. Встановлення наявності чи відсутності самої хвороби, або ремісії в особи на момент вчинення нею суспільно небезпечного діяння і є основним завданням під час проведення досудового розслідування вчиненого діяння.

Тимчасовий розлад психічної діяльності - відносно швидкоплинний, тобто такий, коли раптово виникають, а також раптово зникають види психічних захворювань (гострі алкогольні психози, біла гарячка, патологічне сп'яніння та ін.). Головною ознакою тимчасових розладів психічної діяльності є повна зворотність психічних розладів.

Недоумство (олігофренія) – це стійкий і такий, що характеризується неповноцінністю розумової діяльності, хворобливий стан психіки. Має три ступені: дебільність, імбецильність, ідіотія. Такі психічні захворювання не набуваються, а існують з народження людини і є невиліковними.

Інший хворобливий стан психіки - психопатія, вона не охоплюється трьома попередніми видами психічних захворювань. Це розлади особистості і поведінки, визначені списком кодів Міжнародної статистичної класифікації хвороб і

споріднених проблем охорони здоров'я (МКХ-10) - психічний інфантілізм, аномалії психіки у глухонімих та ін.).

Отже, медичний критерій є можливим, потенційним джерелом неосудності: це означає, що коли констатується наявність медичного критерію - встановлюється тільки можливе і необхідне джерело неосудності, але це ще не констатація неосудності.

Юридичний критерій неосудності полягає в нездатності особи в момент вчинення нею суспільно небезпечного діяння віддавати звіт своїм діям або керувати своїми діями внаслідок душевної хвороби.

Юридичний критерій складається з двох ознак: 1) інтелектуальної; 2) вольової.

Інтелектуальна ознака вказана в законі словами "особа не могла усвідомлювати свої дії", яка означає: 1) не розуміє дійсного змісту своїх дій, особа не розуміла фактичної сторони вчинюваного нею діяння і, відповідно, не розуміла їх суспільної небезпечності; 2) особа не здатна розуміти суспільно небезпечний характер своїх дій, хоча розуміла при цьому їх фактичну сторону (наприклад, особа, яка має будь-яку форму недоумства, підпалює будинок, може усвідомлювати фактичний характер діяння, але те, що це діяння суспільно небезпечне, недоступне її свідомості).

Вольова ознака неосудності - особа не могла керувати своїми діями внаслідок руйнування психічною хворобою вольової сфери людини. Завжди, коли особа не віддає собі звіт у своїх діяннях, вона і не може ними керувати (свідомість визначає волю). Бувають ситуації, коли особа усвідомлює і фактичну сторону вчинюваного, і суспільну небезпечність своїх дій, але при цьому не може керувати своїми діями (наприклад, "нездоланність потягів - піроманії, kleptomанії, деяких складних перверсій). Саме тому у формулі неосудності існує вольова ознака.

Особа, яка визнана неосудною, не підлягає кримінальній відповідальності, яким би тяжким вчинене нею діяння не було. До такої особи можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру (ч.2 ст.19, ст.93 КК України).

Примусові заходи медичного характеру – це надання за рішенням суду психіатричної допомоги у примусовому порядку особі, яка вчинила суспільно небезпечну дію (бездіяльність), що

підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь.

Значення юридичного критерія: 1) юридичний критерій визначає дійсний зміст неосудності, тому що тільки цей критерій дає можливість констатувати, чи віддавала звіт особа своїм діям, чи могла вона керувати своїми діями саме в момент вчинення суспільно небезпечного діяння; 2) юридичний критерій встановлює межі медичного критерію; 3) він визначає межі між осудністю та неосудністю.

§ 4. Обмежена осудність

Ст. 20 КК України передбачає, що підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину через психічний розлад повною мірою не здатна усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Це означає: 1) обмежена осудність пов'язана з наявністю у суб'єкта певного психічного розладу, психічної аномалії; 2) внаслідок цього психічного стану особа не повною мірою здатна усвідомлювати свої дії. Але, на відміну від неосудної особи, здатність усвідомлювати свої дії і керувати ними не виключається в повній мірі; 3) обмежена осудність не виключає осудності як обов'язкової ознаки суб'єкта, а отже, не виключає кримінальної відповідальності; 4) обмежена осудність враховується судом при призначенні покарання і є підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

§ 5. Відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння

Ступінь сп'яніння при вчиненні злочину буває різною. У зв'язку із цим і виникає питання про осудність чи неосудність особи, яка вчинила злочин у стані алкогольного, наркотичного чи психотропного сп'яніння, і про правомірність притягнення її до кримінальної відповідальності.

Ст. 21 КК України вказує: "Особа, яка вчинила злочин у стані алкогольного, наркотичного чи психотропного сп'яніння,

підлягає кримінальній відповідальності не залежно від ступеня сп'яніння".

Цей висновок ґрунтується на тому, що при звичайному фізіологічному сп'янінні відсутній медичний критерій – психічне захворювання, а тому немає підстав для визнання особи неосудною. Такі особи добровільно доводять себе до такого стану, усвідомлюючи негативний вплив алкоголю чи інших речовин на свою поведінку.

При хронічному алкоголізмі, який викликає тяжкі психічні захворювання – білу гарячку, алкогольний глюциноз, особа може вчиняти дії і неусвідомлені чи некеровані. У такому випадку на підставі ч.2. ст. 19 КК України особа може визнаватися неосудною. Так само вирішується питання і при патологічному сп'янінні.

Вчинення злочину у стані сп'яніння є обставиною, яка обтяжує кримінальну відповідальність п.13 ст.67 КК України, але суд може і не визнавати цю обставину як обтяжуючу ч.2.ст. 67 КК України. У таких випадках суд виносить умотивоване рішення про не визнання даної обставини обтяжуючою.

Контрольні завдання та запитання

1. Дайте визначення поняття "суб'єкт злочину".
2. Визначте обов'язкові та факультативні ознаки суб'єкта злочину.
3. Якими ознаками характеризується спеціальний суб'єкт злочину?
4. Які є види спеціального суб'єкта?
5. Які є критерії неосудності?
6. Яке кримінально-правове значення визнання особи неосудною?
7. У чому суть медичного критерію обмеженої осудності?
8. У чому суть юридичного критерію обмеженої осудності?
9. Яке кримінально-правове значення визнання особи обмежено осудною?
10. Як вирішується питання притягнення до кримінальної відповідальності при вчиненні злочину у стані сп'яніння?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України.

- Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168.
2. Кримінальний кодекс України: укр., рос., англ. м. / Відп. ред.; передм. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 584с.
 3. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. - Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. - 416 с.
 4. Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьєв Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. - К.: Правові джерела, 2002. - 432 с.
 5. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій. / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.
 6. Кримінальне право України: Навч. посіб. / С.Г.Волкотруб, О.М.Омельчук, В.М.Ярін та ін. – За ред. О.М.Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
 7. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.
 8. Лень В.В. осудність у кримінальному праві і законодавстві. – Д.: Дніпроп. держ. у-тет внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – 180 с.
 9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – 934 с.
 10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1102 с.
 11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон – А.С.К., 2002. – 260 с.

12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / Від. ред. В.Ф. Бойко, Я.Ю. Кондратьєв, С.С. Яценко. – 6 –те вид., доп., – К.: А.С.К., 2000. – С.5-244.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / За заг. ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – Загальна частина. – 386 с.
14. Павлов В.Г. Суб'єкт преступления. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. - 318 с.

Розділ 10.

Суб'єктивна сторона злочину

§ 1. Поняття, ознаки та значення суб'єктивної сторони складу злочину

Суб'єктивна сторона злочину – це психічна діяльність особи, безпосередньо пов'язана з вчиненням злочину. Вона утворює психологічний, тобто суб'єктивний зміст злочину, тому є його внутрішньою стороною по відношенню до об'єктивної сторони. Якщо об'єктивна сторона злочину складає його фактичний зміст і може бути безпосередньо сприйнята потерпілим, свідками та іншими особами, то суб'єктивна сторона характеризує процеси, що протікають у психіці винного і безпосередньому сприйняттю органами відчуття людини не піддаються. Вона пізнається тільки шляхом аналізу й оцінки поведінки правопорушника та обставин вчинення злочину.

Зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається за допомогою таких юридичних **ознак**, як вина, мотив, мета й емоційний стан особи в момент вчинення злочину. Вони тісно пов'язані між собою, однак зміст і значення їх неоднакові.

Вина є основною обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого злочину і значною мірою її змістом. Що ж стосується мотиву, мети, емоційного стану – це факультативні ознаки суб'єктивної сторони всіх складів злочинів і вимагають свого встановлення тільки там, де про це прямо вказано в законі. Факультативні ознаки вказуються не завжди у складах злочинів, а тільки тоді, коли вони визначають сутність злочину або суттєво впливають на характер чи ступінь суспільної небезпечності вчиненого.

Основні та факультативні ознаки мають самостійне значення. Вони можуть бути безпосередньо вказані в законі (наприклад, вбивство через необережність ст. 119 КК України), можуть впливати із закону (наприклад, розбій визначається законодавцем як напад з метою заволодіння чужим майном громадян, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування

такого насильства, вчинений із застосуванням насилля – ст. 187 КК України), а також може визначатися за допомогою різних прийомів тлумачення диспозицій статей (наприклад, ч.1 ст. 286 КК порушення особою правил безпеки дорожнього руху, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження віднесено до переліку необережних злочинів на тій підставі, що умисне завдання шкоди життю чи здоров'ю іншої особи є злочином проти особи і відповідальність за нього передбачена іншими статтями КК України).

Значення суб'єктивної сторони злочину: 1) суб'єктивна сторона злочину дозволяє відмежувати злочини від суміжних діянь; 2) дозволяє розмежовувати склади злочинів, які подібні за об'єктивними ознаками (наприклад, ст. 115 і ст. 119 КК України); 3) зміст суб'єктивної сторони в великій мірі визначає ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного, характер відповідальності та розмір покарання; 4) аналіз суб'єктивної сторони в значній мірі впливає на вибір судом конкретної міри покарання.

§ 2. Поняття, зміст і значення вини

Кримінальне право України виходить з того, що **вина** – це прояв психічної діяльності особи у вчиненні злочину. Для кримінального права України неприйнятна “оціночна концепція вини”, згідно з якою виною вважався не дійсний умисел чи необережність, а оцінка, яку дає суддя поведінці особи. Ця теорія наділяє суддю широкими можливостями визнання наявності вини, виходячи з своєї власної правосвідомості. Для кримінального права України неприйнятне об'єктивне ставлення у вину, тобто відповідальність за наслідки без вини.

У ст. 62 Конституції України і ст. 2 КК України закріплений один з найважливіших принципів кримінального права – відповідальність тільки за наявності вини. Вина, за загальним визначенням, відноситься до суб'єктивної сторони злочину, але співвідношення цих категорій у кримінально-правовій літературі – предмет дискусії, яка постійно триває. Чи збігаються поняття суб'єктивної сторони злочину та вини, чи ці поняття різні?

Одні автори вважають, що вина й уособлює собою суб'єктивну сторону злочину, що ці поняття збігаються за своїм змістом. Інші вчені вважають, що суб'єктивна сторона є більш

об'ємним поняттям, і що вона не вичерпується тільки змістом вини. Суб'єктивна сторона містить поряд з виною й інші психічні моменти - мотив, мету, емоції.

Основною ознакою суб'єктивної сторони злочину кримінально-правова наука вважає вину. І це обґрунтовано. Акт поведінки може бути визнаний злочином тільки при наявності вини особи, яка його вчинила.

Мотив, мета, а також емоційний стан особи в момент вчинення злочину – поняття, безпосередньо запозичені з психології, але в кримінальному праві мають своє вузько юридичне тлумачення, обмежене потребами кримінальної відповідальності. І ці нормативні обмеження формально відсувають основоположні, з погляду психології, елементи акту поведінки мотив, мету, емоції на другий і третій плани, роблячи їх факультативними (необов'язковими) ознаками суб'єктивної сторони злочину.

Загальновідомо, що вину особи неможливо встановити без аналізу того, що бажав злочинець, яку мету він перед собою ставив, у якому стані знаходився. Встановлення вини поза мотивацією, метою і станом суб'єкта в момент вчинення злочину може носити тільки формальний оціночний характер.

Вина – це психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, та його суспільно небезпечних наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Основними елементами, що характеризують вину, є зміст, сутність, форма і ступінь.

Зміст вини є першою найважливішою її складовою, – це відображення у психіці (свідомості) особи об'єктивних ознак вчиненого злочину, тобто фактичних ознак, що характеризують об'єкт і об'єктивну сторону, а в ряді випадків і ознак спеціального суб'єкта.

Сутність вини визначає соціальну природу вини, оскільки вина проявляється в злочинному діянні. Відповідно, соціальна сутність вини полягає в негативному ставленні особи до тих цінностей, що охороняються нормами кримінального права. А при необережності сутність вини полягає в байдужому ставленні до цих благ.

Форми вини – це зазначені в кримінальному законі сполучення певних ознак свідомості і волі особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння. Форми - це узагальнені поняття,

що в цілому характеризують психічне ставлення особи до діяння і його наслідків.

Ступінь вини – це категорія кількісна. Вона визначається: 1) об'єктивними обставинами злочину; 2) характером суспільно небезпечного діяння; 3) особливостями психічного ставлення (як формою вини, так і видом умислу чи необережності); 4) мотивом і метою злочину; 5) обставинами, що характеризують особу винного, причинами та умовами, які вплинули на формування умислу чи зумовили зміст необережності.

Значення вини: 1) відсутність вини означає відсутність суб'єктивної сторони і, відповідно, складу злочину, кримінальної відповідальності та покарання; 2) вина має важливе значення для правильної кваліфікації злочину і для визначення міри покарання за вчинене.

§ 3. Форми та види вини

Ст. 23 КК України визначає, що винною у злочині визнається особа, що вчинила діяння умисно або з необережності. Отже, КК України передбачає дві форми вини: **умисну і необережну**. У відповідності з ст.ст. 24, 25 КК України умисел поділяється на прямий і непрямий, а необережність - на злочинну самовпевненість і злочинну недбалість. Кожна форма вини містить ознаки, які характеризують свідомість особи та її волю. Одні з цих ознак називаються інтелектуальними ознаками (моментами, елементами); а другі – вольовими ознаками (моментами, елементами). Тому різне співвідношення інтелектуальних і вольових ознак психічної діяльності особи дає можливість конструювати різні форми вини та їх види.

Значення форм вини. Форма вини є об'єктивною межею, яка відрізняє злочинну поведінку від незлочинної. Це стосується в першу чергу кримінальної відповідальності за діяння, які караються тільки при умисному їх вчиненні.

Форма вини визначає кваліфікацію злочинів і, відповідно, є критерієм при призначенні виду покарання та режиму його відбування.

Застосування ряду інститутів кримінального права (готування до злочину, замах на злочин, співучасть у злочині, рецидив) пов'язано тільки з умисною формою вини.

Наявність умисної форми вини обґрунтовує, а необережної – виключає постановку питання про злочинні мотиви і мету.

Вид умислу чи необережності, не впливаючи на кваліфікацію, може бути важливим критерієм індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання. Так, злочин за загальним правилом має більш високий ступінь суспільної небезпечності, якщо він вчинений з прямим умислом, ніж з непрямим, оскільки в першому випадку злочин прямо націлений на заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам і цінностям. Так само при злочинній самовпевненості, при якій винний передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння більш небезпечно, ніж недбалість, коли особа взагалі не передбачає цих наслідків.

При встановленні вини треба виходити із її об'єктивного існування в реальній дійсності. Тому вина підлягає доказуванню на досудовому слідстві і в судовому розгляді матеріалів кримінальної справи на підставі аналізу усіх зібраних у справі доказів.

Суд доводить вину так, як він встановлює і доводить інші факти та явища об'єктивної дійсності, що існують або відбуваються в зовнішньому світі поза свідомістю окремої людини або суддів.

§ 4. Поняття і види умислу

Злочин визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх або і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання (ст.24 КК України).

Аналіз законодавчого визначення умисної вини дозволяє виділити її складові, (ознаки), які характеризують психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння і його наслідків.

Ознаки, що характеризують умисну форму вини: 1) усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру своєї дії чи бездіяльності; 2) передбачення суспільно небезпечних наслідків свого діяння; 3) бажання настання таких наслідків або свідоме їх припущення.

Перші дві ознаки усвідомлення і передбачення – утворюють інтелектуальну сферу психічної діяльності особи, тобто

інтелектуальний момент умислу, а третя – бажання чи свідоме припущення цих наслідків – його вольову сферу, вольовий момент умислу.

Залежно від поєднання у свідомості злочинця інтелектуальної і вольової ознак умисел поділяється на два види - прямий і непрямий (евентуальний).

Прямий умисел – це таке психічне ставлення особи до діяння та його наслідків, при якому вона усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання (ч.2 ст.24 КК України).

Непрямий умисел - це таке психічне ставлення особи до діяння і його наслідків, при якому особа усвідомлювала суспільну небезпечність свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання (ч.3 ст. 24 КК України).

Підставою розмежування двох видів умислу є те, що при прямому умислі винна особа бажає настання суспільно небезпечних наслідків, а при непрямому – виявляє байдужість до таких наслідків, не бажає, але свідомо припускає їх настання.

Отже, практично співпадаючи по змісту інтелектуального моменту, ці види умислу суттєво відрізняються по вольовому відношенню винного до наслідків своїх дій. При прямому умислі настання злочинних наслідків є або безпосередньою метою, яку ставить перед собою особа (наприклад, умисне вбивство з корисливих мотивів – п. 6 ч.2 ст.115 КК), або необхідним засобом для досягнення якої-небудь іншої мети – (наприклад, умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення п. 9 ч.2 ст. 115 КК України).

При непрямому умислі особа прямо не бажає, але свідомо припускає настання злочинних наслідків і відноситься до їх настання байдуже. Настання злочинних наслідків у цьому випадку не є для винного ні прямою метою, ні необхідним засобом для досягнення іншої значимої мети. Ці наслідки – побічний результат її діяльності, спрямованої на досягнення іншої злочинної мети.

§ 5. Теоретична класифікація видів умислу

Крім розглянутих видів умислу, в теорії кримінального права і в судовій практиці прийнято виділяти й інші різновиди

умислу. Вони визначаються багатьма додатковими відмінними ознаками, такими як час виникнення, спрямованість діяння, конкретність бажаного результату.

1. З урахуванням емоційної сторони вчиненого злочину і умов формування умислу в теорії кримінального права розрізняють: 1) заздалегідь обдуманий умисел; раптовий умисел; афектований умисел.

Заздалегідь обдуманий умисел, як правило, свідчить про підвищену суспільну небезпеку злочину. Винний діє на основі стійкого бажання вчинити злочин, наперед готується до його вчинення, продумує деталі посягання, розробляє його план і т.д.

Умисел, що виник раптово, формується безпосередньо перед самим початком вчинення злочину, або в процесі вчинення суспільно небезпечних діянь.

Різновидом умислу, що виник раптово, є так званий **афектований умисел**, тобто такий, що виникає у процесі сильного душевного хвилювання (афекту) раптово, під впливом тих чи інших особливих обставин, найчастіше внаслідок протизаконного насильства з боку потерпілого (наприклад, ст.116 КК України – умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання).

2. Залежно від спрямованості і ступеня конкретизації бажаних наслідків умисел прийнято розмежовувати на визначений (конкретизований) і невизначений (неконкретизований). Визначений (конкретизований) умисел характеризується чіткою конкретизацією наслідків діяння в передбаченні винного. Наприклад, особа бажає викрасти гроші із каси магазину.

Визначений умисел в одних випадках може бути: 1) простим, коли винний передбачає і бажає настання одного конкретизованого наслідку, досягнення певної мети, наприклад, смерті потерпілого при пострілі впритул; 2) альтернативним, коли особа передбачає і однаково бажає або свідомо припускає настання одного із двох чи більше, але індивідуально визначених наслідків. Так, при заподіянні проникаючого ножового поранення грудної клітки потерпілому, винний однаковою мірою передбачає і бажає настання смерті потерпілого чи заподіяння йому тяжкого тілесного ушкодження.

Невизначений умисел відрізняється від визначеного умислу тим, що при передбаченні можливості настання шкідливих

наслідків тут відсутня їх індивідуальна визначеність. Так, при нанесенні ударів кулаком винний не передбачає, які саме тілесні ушкодження будуть заподіяні потерпілому: легкі, середньої тяжкості читяжкі. Але в подібних випадках він передбачає спричинення будь-якого за ступенем тяжкості тілесного ушкодження потерпілому і бажає або свідомо допускає його настання. Злочин у таких випадках кваліфікується за фактично заподіяними наслідками.

Дані види умислу впливають або на кваліфікацію злочину чи ступінь його суспільної небезпечності, і тому повинні враховуватися при призначенні покарання.

§ 6. Необережність та її види

Ст. 25 КК України передбачає два види необережної вини: злочинну самовпевненість і злочинну недбалість, які відрізняються одна від одної за змістом інтелектуального та вольового (моментів) елементів.

I. Злочинна самовпевненість має місце, коли особа, яка вчинила злочин передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення.

Злочинна самовпевненість характеризується двома **ознаками**: 1) передбачення особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності; 2) наявність у особи легковажного розрахунку на відвернення цих наслідків.

Інтелектуальний момент злочинної самовпевненості у законі відображений вказівкою на ставлення суб'єкта до суспільно небезпечних наслідків. На відміну від визначення умислу, закон не містить характеристики психічного ставлення особи до вчиненого нею діяння (дії або бездіяльності).

До інтелектуальної складової вини входить передбачення особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння. При злочинній самовпевненості особа, діючи самовпевнено, передбачає як фактичні ознаки можливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, так і їх суспільно небезпечний характер.

Вольовий елемент злочинної самовпевненості полягає у тому, що особа легковажно розраховує на відвернення суспільно

небезпечних наслідків. При цьому особа розраховує на цілком реальні обставини, які за своїми властивостями володіють дійсною здатністю відвернути настання наслідків. Це власні, особисті якості; спритність, умілість, досвідченість, майстерність; дії інших осіб; фізичні або хімічні закони; вплив обстановки; сил природи та ін.

Незважаючи на впевненість суб'єкта у ненастанні наслідків, розрахунок його виявляється хибним, легковажним, внаслідок чого обрані обставини або частина їх не змогли відвернути суспільно небезпечні наслідки.

II. Злочинна недбалість. Відповідно до закону (ч.3 ст. 25 КК України), даний вид необережності має місце, коли особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння /дії або бездіяльності/, хоча повинна була і могла їх передбачати. Від інших видів вини (прямого та непрямого умислу, злочинної самовпевненості) недбалість відрізняється тим, що особа не передбачає суспільно небезпечні наслідки.

Злочинна недбалість характеризується: 1) непередбаченням особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності; 2) обов'язком особи передбачити такі наслідки; 3) можливістю особи їх передбачити.

Інтелектуальний елемент злочинної недбалості. Формулюючи недбалість як вид необережної вини, законодавець, як і при описі самовпевненості, не дає характеристики психічного ставлення суб'єкта злочину до свого діяння (дії або бездіяльності), а лише вказує на непередбачення особою настання суспільно небезпечних наслідків, при наявності обов'язку та можливості такого передбачення.

При злочинній недбалості у суб'єкта до здійснюваного ним діяння (дії чи бездіяльності) можливі такі варіанти психічного ставлення:

1) суб'єкт усвідомлює, що порушує певні правила обережності, але не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Таке ставлення характерне для випадків, коли суб'єкт вважає свій відступ від потрібної поведінки несуттєвим і нездатним набути негативного соціального значення. Наприклад, тренер з плавання не перевірила чи всі учні одягли рятувальні желета і випустила дітей у басейн, не

думаючи, що одна дитина зайшла у воду без рятувального жилету, внаслідок чого сталася трагедія;

2) суб'єкт, здійснюючи свідомий вольовий вчинок, не усвідомлює, що цим він порушує правила необережності. Наприклад, водій, керуючи транспортним засобом, не знизив швидкість до потрібної, тому що не помітив знак "Обмеження максимальної швидкості", продовжуючи рух, він вважає, що діє належно;

3) діяння суб'єкта позбавлене свідомого вольового контролю, але цей контроль утрачено з вини самого суб'єкта. Наприклад, водій, знаходячись у стані сильного алкогольного сп'яніння, сідає за кермо і вчиняє ДТП.

У вказаних випадках суб'єкт не усвідомлює суспільної небезпеки діяння (дії або бездіяльності), яке вчиняє, що і є головною ознакою в характеристиці його ставлення до свого діяння.

Передбачає чи не передбачає особа суспільно небезпечні наслідки у конкретному випадку, залежить від її ставлення до суспільних інтересів. Непередбачення свідчить про зневажливе ставлення особи до суспільних інтересів, недостатню передбачливість при здійсненні службових обов'язків, виконанні спеціальних правил, які регулюють ту чи іншу діяльність.

При визначенні злочинної недбалості в поведінці особи важливе місце займає встановлення обов'язку і можливості особи передбачити суспільно небезпечні наслідки. Обов'язок чи повинність передбачити наслідки ("повинна була") в теорії кримінального права називають об'єктивним критерієм злочинної недбалості; можливість передбачення ("могла") - суб'єктивним критерієм. Для констатації злочинної недбалості необхідно сполучення об'єктивного і суб'єктивного критеріїв. Відсутність хоча б одного з них означає відсутність злочинної недбалості в цілому.

Об'єктивний критерій - це нормативні межі певної поведінки особи у процесі її службової, професійної діяльності або в побуті, однак цього не достатньо для констатації злочинної недбалості.

Для цього необхідно об'єктивний критерій розглядати у тісному зв'язку з суб'єктивним. Вирішальне значення має встановлення фактичної можливості особи передбачити вказані в законі наслідки. Ця можливість пов'язується: 1) з

індивідуальними якостями особи (вік, освіта, ступінь підготовленості та кваліфікації, наявність життєвого та професійного досвіду, стан здоров'я і т.п.); 2) з тією конкретною ситуацією, в якій діяла дана особа. Наявність цих двох передумов робить для суб'єкта реально можливим передбачення суспільно небезпечних наслідків.

Вольовий елемент злочинної недбалості полягає у тому, що особа, маючи реальну можливість передбачити суспільно небезпечні наслідки своєї поведінки, не мобілізує свої психічні здібності для того, щоб здійснювати вольові дії, необхідні для запобігання таких наслідків.

§ 7. Змішана (подвійна) форма вини

Змішана (подвійна) форма вини характеризується різним психічним ставленням (у формі умислу та необережності) особи до різних об'єктивних ознак одного і того самого злочину (діяння та суспільно небезпечних наслідків).

Змішана форма вини виникає в тих складах злочину, в яких об'єктивна сторона злочину є складною. Існують дві групи злочинів зі змішаною формою вини.

1. Злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил, що спричинило певні суспільно небезпечні наслідки (наприклад, ст. 286 КК України – Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, ч.2 ст. 271 КК України - порушення законодавства про охорону праці, що привело до загибелі людей чи інших тяжких наслідків).

2. Злочини, в яких об'єктивна сторона характеризується настанням двох наслідків – безпосереднього та додаткового, віддаленого (наприклад, ч.2 ст.121 КК України – Умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого; ч.2 ст. 194 КК України - Умисне знищення або пошкодження майна, що спричинило смерть потерпілого).

Закон про кримінальну відповідальність передбачає вину лише у двох її формах - умисел і необережність, відповідно, злочини з подвійною виною не є законодавчо визначеними. У теорії та на практиці прийнято злочини з подвійною виною в цілому визнавати або умисними або необережними.

У першому випадку для визначення форми вини вирішальне значення має психічне ставлення особи до настання наслідків свого діяння. Воно умисне, а щодо наслідків – необережне. У цілому такі злочини вважаються необережними. Оскільки без настання наслідків самі діяння або були б правопорушенням, але не злочином, або мали б іншу кваліфікацію.

У другому випадку – психічне ставлення особи до діяння та першого, безпосереднього наслідку дає змогу говорити про умисел, а стосовно віддаленого наслідку вона може бути тільки необережною. У цілому такі злочини з двома наслідками і двома формами вини визначаються умисними.

Правильне вирішення питання про те, яка з двох передбачених у законі форм вини (умисна чи необережна) визначальна, тобто, який злочин у цілому, має практичне значення для: 1) правильної кваліфікації діяння, що й визначає пріоритет при співучасті, при незакінченому злочині – тут можливий тільки умисел; 2) визначення типу кримінально-виконавчої установи, де буде відбувати покарання особа, засуджена до позбавлення волі; 3) призначення покарання за сукупністю злочинів (ч.2 ст.70 КК України); 4) застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (п.1-3 ч.3 ст.81, п. п. 1-3 ч.3 ст.107 КК України); 5) заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (п.1-3 ч.4 ст.82 КК України); 6) звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей до 3 років (ч.1 ст.83 КК України); 7) застосування закону про амністію.

§ 8. Мотив і мета злочину

Мотив і мета відносяться до факультативних ознак суб'єктивної сторони складу злочину. **Мотив злочину** – це внутрішнє спонукання до вчинення злочину, рушійна сила вчинку. Встановлення мотиву дає відповідь на питання чому особа вчинила злочин.

Мета – це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння. Встановлення мети дає відповідь на питання, заради чого особа вчинила злочин.

Говорити про мотив і мету можна тільки в умисних злочинах. Мотив і мета взаємозалежні, взаємопов'язані між собою і лише у своїй єдності можуть дати повне уявлення про спрямованість

поведінки особи, наприклад, корисливий мотив і корислива мета в таких злочинах, як крадіжка, грабіж, шахрайство.

Відповідно до правової та моральної оцінки джерел мотивів злочину вони поділяються на три групи.

1. Низькі мотиви (суспільно небезпечні), з ними законодавець пов'язує посилення кримінальної відповідальності, розглядаючи їх як: обставини, що обтяжують покарання; кваліфікуючих ознак складу злочину. До низьких мотивів відносяться: користь, помста, хуліганський, національної, расової, релігійної ненависті або ворожнечі, малодушність, садистська сексуальна маніакальність та інші.

2. Такі, що не мають низького характеру (суспільно нейтральні), вони, як правило, не впливають на кваліфікацію злочину. До них відносяться: жалість, співчуття, цікавість, альтруїзм, незручність та інші.

3. Суспільно корисні мотиви, що пом'якшують відповідальність винної особи: вплив погрози або примусу, сильне душевне хвилювання, захист від суспільно небезпечного посягання (необхідна оборона з перевищенням допустимих меж), бажання допомогти іншій людині (крайня необхідність) та інші.

Мета також може бути різною, наприклад, мета незаконного збагачення, мета приховати інший злочин, мета збуту наркотиків, підроблених банкнот.

Залежно від законодавчого опису суб'єктивної сторони конкретних складів злочинів мотив і мета можуть виконувати роль: 1) обов'язкових (наприклад, ст. 364 КК України - корисливі мотиви або інші особисті інтереси); 2) впливають зі статті (наприклад ст. 185 КК України - Крадіжка, ст. 190 КК України - Шахрайство - не можуть бути без корисливих мотивів і мети); 3) кваліфікуючих, тобто таких що підвищують суспільну небезпечність певного складу злочину (наприклад, ч.2 ст. 115 КК України п. 6 корисливі мотиви, п.7 хуліганські мотиви, п.9 з метою приховати інший злочин); 4) ознак, що пом'якшують чи обтяжують покарання (ст. 118 КК України – вбивство при перевищенні меж необхідної оборони належить до вбивств при пом'якшуючих обставинах, тому що його мотивом є захист від суспільно небезпечного діяння).

§ 9. Помилка та її вплив на кримінальну відповідальність

Помилка у кримінальному праві – це неправильне, хибне уявлення особи про юридичне значення та фактичний зміст свого діяння, його наслідки та інші обставини, що передбачені як обов'язкові ознаки у відповідному складі злочину.

Розрізняють два види помилок: юридичні та фактичні.

Юридична помилка – це хибне уявлення особи про юридичну сутність або юридичні наслідки вчиненого нею діяння. При юридичній помилці особа може помилятися:

1. Щодо злочинності чи незлочинності її діяння та його наслідків. При помилковій оцінці особою вчиненого нею діяння як злочинного відсутня така ознака злочину, як протиправність, тому в даному випадку кримінальна відповідальність відсутня. Водночас, при помилковій оцінці особою вчиненого нею діяння як незлочинного, хоча КК України воно передбачено як злочин настає кримінальна відповідальність, оскільки незнання закону не звільняє особу від кримінальної відповідальності.

2. Щодо кваліфікації вчиненого нею злочину. Неправильне уявлення особи про кваліфікацію вчиненого діяння не є підставою для виключення кримінальної відповідальності особи, оскільки кваліфікувати суспільно небезпечне діяння покладено обов'язок на спеціально уповноважені державою правоохоронні органи.

3. Щодо виду та розміру покарання. Хибна думка особи щодо того, яке може бути їй призначено покарання за вчинений злочин, не має значення для визначення судом конкретного виду і розміру покарання.

Фактична помилка – це неправильне уявлення особи про фактичні об'єктивні ознаки вчинюваного нею діяння. При фактичній помилці особа правильно оцінює юридичну, правову характеристику вчиненого нею діяння, але помиляється щодо його фактичних ознак. Залежно від того, у змісті яких саме об'єктивних ознак помиляється особа, розрізняють такі види фактичної помилки:

1. Помилка в об'єкті полягання в неправильному уявленні особою сутності об'єкта, на який вона посягає. У цих випадках відповідальність визначається відповідно до спрямованості умислу. Оскільки фактично шкода не заподіюється об'єкту, що охоплювався умислом винного, вчинене кваліфікується як замах на злочин.

2. Помилка в характері діяння може бути двоякого роду. По-перше, вона може виражатися в помилці особи щодо наявності в її діянні фактичних ознак, що утворюють об'єктивну сторону конкретного складу злочину. Така помилка не виключає умислу і відповідальності. Але оскільки особа помиляється і наслідки не настають з причин, що не залежать від її волі, відповідальність настає за замах на злочин. По-друге, в помилці щодо відсутності в її діянні таких ознак. При помилковому уявленні особи про відсутність у її діях фактичних ознак, що утворюють об'єктивну сторону злочину, умисел відсутній, тому така особа відповідатиме не за умисну дію, а за необережний злочин.

3. Помилка в причинному зв'язку являє собою неправильне уявлення про справжній розвиток причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками. У випадку настання в результаті дій наслідків, що охоплювались його умислом, помилка в причинному зв'язку не виключає кримінальної відповідальності.

4. Помилка в особі потерпілого не має значення для кримінальної відповідальності, яка полягає в заподіянні шкоди одній людині, помилково сприйняті за іншу.

§ 10. Випадок (казус)

Діяння визнається вчинено невинно, якщо особа, що його вчинила, не усвідомлювала і за обставинами справи не могла усвідомлювати суспільної небезпеки своїх діянь, або не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків і за обставинами справи не повинна була і не могла їх передбачати. Випадок у правозастосуванні явище нерідке, а актуальність питань, з ним пов'язаних, досить висока. Від злочинної недбалості треба відрізнити випадок (казус). Особливе розповсюдження має "випадок" у справах по заподіянню шкоди життю та здоров'ю людини, виробничому травматизмі, порушенні правил безпеки руху і експлуатації транспорту.

Випадок у юридичній літературі розглядається як самостійний вид психічного ставлення до суспільно небезпечних наслідків. Він має місце, коли наслідки, що наступили знаходяться у причинному зв'язку з дією чи бездіяльністю особи,

яка не тільки не передбачила їх настання, але й не повинна була і не могла їх передбачити..

На відміну від необережності випадок характеризується відсутністю об'єктивного чи суб'єктивного критеріїв, які визначають необережність як вид вини, або одночасною відсутністю обох критеріїв. Випадок виключає вину в поведінці особи, а отже, і кримінальну відповідальність.

Контрольні запитання та завдання

1. Що таке суб'єктивна сторона злочину?
2. Визначте обов'язкові та факультативні ознаки суб'єктивної сторони злочину.
3. Дайте визначення поняття "вини" як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони складу злочину.
4. Кримінально-правове значення вини.
5. Які є форми вини?
6. Які є види умислу?
7. Які є теоретично визначені види умислу?
8. Дайте визначення необережної форми вини.
9. Які є види необережної форми вини?
10. Дайте визначення змішаної форми вини.
11. Розкрийте види помилки.
12. У чому полягає кримінально-правове значення казусу?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168.
2. Кримінальний кодекс України: укр., рос., англ. м. / Відп. ред.; передм. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 584с.
3. Вереша Р.В. Вина у кримінальному праві: навчально-методичний вимір.- Навчальний посібник. – К.: 2006. – 408 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. - Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. - 416 с.

5. Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьєв Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. - К.: Правові джерела, 2002. - 432 с.
6. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій. / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.
7. Кримінальне право України: Навч. посіб. / С.Г.Волкотруб, О.М.Омельчук, В.М.Ярін та ін. – За ред. О.М.Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
8. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – 934 с.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1102 с.
11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон – А.С.К., 2002. – 260 с.
12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / Від. ред.В.Ф. Бойко, Я.Ю. Кондратьєв, С.С. Яценко. – 6 –те вид., доп., – К.: А.С.К., 2000. – С.5-244.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / За заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – Загальна частина. – 386 с.
14. Нерсесян В.А. Ответственность за неосторожные преступления. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 223 с.
15. Скляров С.В. Вина и мотивы преступного поведения. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 326 с.

Розділ 11.

Стадії вчинення злочину

§ 1. Поняття та види стадій вчинення злочину

Суспільну небезпеку представляють не тільки закінчені злочини, але й попередні дії, що створюють загрозу об'єктам кримінально-правової охорони. Вчинення злочину це не миттєвий акт, а такий, що відбувається в певному проміжку часу, у зв'язку з цим акт вчинення злочину складається з певних етапів, стадій. **Стадії вчинення злочину** – це певні етапи його здійснення, які істотно різняться між собою за характером вчиненого діяння (дії або бездіяльності) і моментом його припинення.

У кримінальному праву передбачені такі стадії вчинення злочину: 1) готування до злочину; 2) замах на злочин; 3) закінчений злочин.. Серед **ознак стадій** можна виділити такі:

1) стадії вчинення злочину можуть мати місце тільки при умисних злочинах, при чому вид умислу - прямий, оскільки таке злочинне діяння є цілеспрямованою і вольовою поведінкою особи, особа вчиняє діяння заради досягнення бажаного чи передбачуваного результату;

2) стадії різняться між собою за характером дій. При готуванні дія виражена меншим ступенем суспільної небезпеки, ніж при замаху на злочин;

3) головною ознакою, за якою розмежовують стадії, є момент припинення злочинного діяння. Говорити про стадії можна лише тоді, коли злочинна діяльність була припинена, присічена, перервана на якому-небудь етапі: на стадії готування чи замаху на злочин.

Готування і замах передбачені в ст. 14 і ст. 15 КК України, відповідно, вони утворюють попередню злочинну діяльність. Вони мають місце до закінчення злочину і відбуваються для його вчинення. Що ж стосується закінчених злочинів, то їх ознаки описані в диспозиціях Особливої частини КК України, в яких визначені умисні злочини.

Отже, **стадії вчинення злочину** - це етапи вчинення умисного злочину, які істотно різняться між собою ступенем реалізації умислу.

§ 2. Закінчений злочин

Закінченим злочином визнається діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини Кримінального кодексу України (ч.1 ст. 13 КК України).

Момент закінчення злочину є різним залежно від конструкції складу злочину, описання ознак складу злочину в законі. Законодавець використовує три види конструкції складів злочину:

1. Злочин із матеріальним складом вважається закінченим з моменту реального настання вказаних у диспозиції статті Особливої частини КК України суспільно небезпечних наслідків.

2. Для визнання закінченим злочину з формальним складом достатньо, щоб суб'єкт вчинив тільки вказане в законі діяння. Настання чи не настання тих чи інших суспільно небезпечних наслідків для кваліфікації вчиненого за даною статтею або частиною статті КК України не має значення.

3. З метою посилення відповідальності за посягання на особливо важливі об'єкти в законодавстві формулюються усічені склади злочинів, в яких момент закінчення злочину переноситься на більш ранню стадію, на стадію готування або замаху.

Отже, відсутність будь-якої ознаки, передбаченої у диспозиції статті Особливої частини КК України, може свідчити про відсутність складу злочину в цілому або про незакінчений злочин.

§ 3. Незакінчений злочин і його види

Перші дві стадії – готування і замах у теорії кримінального права прийнято об'єднувати в поняття **“попередня злочинна діяльність”**, оскільки вони мають місце до закінчення злочину. Існує два види незакінчених злочинів: 1) не доведений до кінця з причин, що не залежали від волі винного (готування і замах); 2) не доведений до кінця з причин, що залежали від волі винного, добровільно не закінчене (добровільна відмова від вчинення злочину).

Поняття стадій злочину має значення тільки при відмежуванні закінченого злочину від незакінченого і для визначення моменту припинення злочинної діяльності з незалежних від особи обставин або в силу добровільної відмови. До поняття незакінчених злочинів відносяться тільки умисні злочини, формою вини яких є прямиї умисел.

Теорія кримінального права та судова практика виходить з того, що кримінально-правове значення має тільки та стадія, на якій переривається умисна злочинна діяльність особи, а кожна попередня поглинається наступною. Замах на злочин поглинає готування, а закінчений злочин – готування і замах. При цьому чим ближче до закінчення злочину той чи інший етап попередньої діяльності особи, тим більшу суспільну небезпечність складає вчинене, що повинно враховуватися судом при призначенні покарання.

§ 4. Готування до злочину

Відповідно до ч.1 ст. 14 КК України, **готування до злочину проявляється**: 1) у підшукуванні засобів чи знарядь для вчинення злочину; 2) пристосуванні засобів чи знарядь для вчинення злочину; 3) підшукуванні співучасників; 4) змові на вчинення злочину; 5) усуненні перешкод; 6) іншому умисному створенні умов для вчинення злочину.

Готування до злочину є першою стадією вчинення злочину, одним із видів незакінченого злочину. При готуванні до злочину дії винного ще безпосередньо не спрямовані на об'єкт і не ставлять його в безпосередню небезпеку.

З об'єктивної сторони готування до злочину може проявлятися в різноманітних діяннях, спільним для них є те, що всі вони передбачають створення умов для вчинення закінченого злочину і всі діяння носять підготовчий характер, знаходяться ще поза межами складу злочину, до якого готується особа. Проте він не доводиться до кінця, припиняється, переривається, присікається з причин, що не залежать від волі винного. З суб'єктивної сторони готування до злочину можливе лише з прямим умислом, тобто винний усвідомлює, що він створює умови з метою вчинення певного злочину і бажає створити такі умови. При цьому винний має намір не обмежуватися лише

готуванням до злочину, а й вчинити всі дії, які призведуть до закінчення злочину, проте йому не вдається реалізувати свій умисел.

Питання про відповідальність за готування вирішується так:

1) готування до злочину тягне за собою по загальним правилом кримінальну відповідальність, крім готування до злочину невеликої тяжкості;

2) особа, яка вчинила готування до злочину, несе відповідальність (її дії кваліфікуються) за тією статтею КК України, яка передбачає той злочин, який готується даною особою з обов'язковим посиланням на ст.14 КК України. При призначенні покарання за готування до злочину суд керується загальними засадами його призначення, а також положеннями про його призначення за незакінчений злочин (ст.ст. 14, 16, ч.2 ст.68 КК України);

3) самі по собі підготовчі дії до одного злочину можуть одночасно містити ознаки складу іншого закінченого злочину (наприклад, незаконна купівля пістолета для вбивства кваліфікується як незаконне придбання вогнепальної зброї за ч.1 ст. 263 і як готування до вбивства за ст.14, ст. 115 КК України).

Готування до злочину необхідно відмежовувати від виявлення умислу, під яким належить розуміти прояв особою у той чи інший спосіб (усно, письмово, іншим шляхом) наміру вчинити певний злочин. Відповідно до ст. 11 КК України, злочином визнається передбачене КК суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину. При виявленні умислу відсутня сама дія чи бездіяльність, тому виявлення умислу не розглядається як стадія вчинення злочину і не тягне за собою кримінальної відповідальності. Від виявлення умислу належить відрізнити такі самостійні злочини, як погроза вбивством, погроза знищення майна (ст.ст. 129, 195 КК України). У цих випадках карається не самий умисел, а суспільно небезпечне діяння (погроза або заклики), які ставлять під реальну загрозу спричинення шкоди особистій чи громадській безпеці.

§ 5. Замах на злочин та його види

Згідно зі ст. 15 КК України, замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі.

З об'єктивної сторони замах характеризують такі **ознаки**: 1) діяння безпосередньо спрямоване на вчинення злочину; 2) не доведення злочину до кінця; 3) злочин не доведено до кінця з причин, що не залежали від волі винного.

Замах це - вчинення дій, безпосередньо спрямованих на вчинення злочину, тобто діяння безпосередньо посягає на охоронюваний кримінальним законом об'єкт. Замах на злочин це - початок виконання об'єктивної сторони, описаної у диспозиції конкретної статті Особливої частини КК України. Саме цією ознакою, безпосереднім початком виконання злочину, замах відрізняється від готування до злочину, де тільки створюються умови вчинення злочину.

Замах має місце там, де злочин не доведено до кінця. Саме незавершеність дозволяє відрізнити замах від закінченого злочину. Під незавершеністю розуміють відсутність однієї або кількох ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбачених диспозицією статті Особливої частини КК України, тобто об'єктивна сторона виконується лише частково. Особа або не встигла вчинити всіх дій, або не наступили бажані наслідки від її діяння.

Замах - це діяння, яке не доводиться до кінця з причин, що не залежать від волі винного. Причини, з яких злочин не доводиться до кінця, можуть бути як об'єктивного, так і суб'єктивного порядку, але в будь-якому випадку ці причини, за якими злочин не доводиться до кінця не залежать від волі винного. До них можна віднести: опір жертви, дія сил природи, механізмів, невідповідність особи, припинення посягання правоохоронними органами й інші, але всі вони не повинні залежати від волі винного. Якщо ж злочин не доводиться до кінця за волею самого винного, то тут має місце добровільна відмова, яка виключає кримінальну відповідальність особи.

З суб'єктивної сторони замах - це умисна дія, він можливий тільки з прямим умислом, коли особа бажає досягнення певного результату.

Замах на злочин має два види: закінчений і незакінчений.

Замах на вчинення злочину є закінченим, якщо особа виконала всі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі. Основною ознакою даного виду замаху є переконаність винної особи в тому, що вона вчинила всі дії і злочинний наслідок повинен настати без додаткових зусиль з її боку, проте бажаний наслідок відсутній.

Замах на вчинення злочину є незакінченим, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила усі дії, які вважала за необхідні, для доведення злочину до кінця. При незакінченому замаху злочинні дії не можуть наступити, оскільки особа не вчинила всіх дій для їх настання. Характерною ознакою цього виду замаху є усвідомлення особою того, що вона не виконала всіх запланованих дій для настання наслідку.

Виділяють також непридатний замах і розрізняють замах на непридатний об'єкт і замах з непридатними засобами.

Замах на непридатний об'єкт, може бути як закінченим так і незакінченим. Має місце в тих випадках, коли об'єкт не володіє необхідними ознаками або взагалі відсутній, що і приводить до неможливості доведення злочину до кінця.

Замах з непридатними засобами має місце тоді, коли особа застосовує помилково чи через незнання такі засоби, за допомогою яких через їх об'єктивні властивості неможливо вчинити злочинне діяння. При цьому розрізняють абсолютно непридатні засоби - це, наприклад, використання для отруєння не шкідливих ліків, білого порошку, помилково прийнятих за отруту; і відносно непридатні засоби. Це, наприклад, спроба вчинити вбивство з вогнепальної зброї, яка виявилася несправною.

§ 6. Добровільна відмова від вчинення злочину та її відмінність від дійового каяття

Згідно з ч.1. ст.17 КК України, добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця.

Як видно з цього визначення, **добровільна відмова передбачає**: 1) добровільність; 2) закінченість припинення попередньої діяльності; 3) наявність у особи усвідомлення того, що злочин нею може бути закінчено, доведено до кінця.

1. Добровільна відмова передбачає добровільне припинення злочинної діяльності за власною волею особи, за ініціативою інших осіб, але при цьому кінцеве рішення про припинення попередньої злочинної діяльності приймає сам суб'єкт.

2. Закінченість відмови передбачає безповоротність прийняття рішення про припинення попередньої злочинної діяльності. При добровільній відмові злочин припиняється на стадіях попередньої злочинної діяльності, тобто на стадіях готування і замаху.

Добровільна відмова при готуванні можлива завжди. Достатньо, щоб особа утрималася від наступних злочинних дій, тобто достатньо, щоб добровільна відмова виразилась у бездіяльності особи щодо вчинення подальших підготовчих дій до вчинення злочину.

На стадії незакінченого замаху на злочин добровільна відмова можлива також у всіх випадках. При закінченому замаху на злочин добровільна відмова можлива, але далеко не завжди. Вона можлива, коли між діями особи, спрямованими на вчинення злочину, і злочинними наслідками є певний розрив (проміжок) у часі, протягом якого розвивається причинний зв'язок, і особа може втручатися своїми активними діями в розвиток такого причинного зв'язку і не допустити настання цих наслідків, попередити їх настання.

3. Третя ознака добровільної відмови полягає в тому, що при добровільній відмові необхідно встановити, що особа усвідомлювала можливість довести злочин до кінця.

Наслідки добровільної відмови: 1) добровільна відмова - це обставина, яка звільнює особу від кримінальної відповідальності; 2) у ряді випадків у діях, вчинених особою до добровільної відмови, можуть міститись ознаки іншого закінченого складу злочину (наприклад, особа викрала пістолет для вбивства, але потім добровільно відмовилася від вчинення вбивства). У даному випадках особа підлягає кримінальній відповідальності тільки за закінчений злочин, який було вчинено нею до добровільної відмови.

Добровільну відмову належить відрізняти від дійового каяття:

1) дійове каяття - це активна діяльність по усуненню

наслідків злочину. На відміну від добровільної відмови, дійове каяття може мати місце і тоді, коли злочин вже закінчено;

2) дійове каяття завжди активна дія, а добровільна відмова може виражатись і в пасивній поведінці особи;

3) дійове каяття можливе і при вчиненні необережних злочинів, і при вчиненні злочинів з непрямым умислом, а добровільна відмова тільки при вчиненні діяння з прямим умислом;

4) добровільна відмова - це обставина, яка звільняє особу від кримінальної відповідальності у зв'язку з відсутністю в її поведінці складу злочину, дійове ж каяття, як правило, пом'якшує відповідальність, за винятком підстави, передбаченої в ст. 45 КК України (в разі вчинення особою вперше злочину невеликої тяжкості, така особа звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям).

Контрольні завдання та запитання

1. Дайте визначення поняття "стадії вчинення злочину".
2. Які є види стадій вчинення злочину?
3. Дайте визначення поняття "закінчений злочин".
4. Які є види незакінченого злочину?
5. Чим відрізняється готування до злочину від виявлення наміру?
6. Чим характеризується замах на злочин?
7. Які є види замаху?
8. Кримінально-правове значення добровільної відмови від вчинення злочину?
9. Розмежуйте добровільну відмову від вчинення злочину від дійового каяття.

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168.
2. Кримінальний кодекс України: укр., рос., англ. м. / Відп. ред.; передм. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 584с.
3. Козлов А.П. Учение о стадиях преступления.- СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 353 с.

4. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. - Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. - 416 с.
5. Кримінальне право України: Заг. частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьєв Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. - К.: Правові джерела, 2002. - 432 с.
6. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна. Курс лекцій. / За ред. М.Й. Коржанського. – К.: Атіка, 2001. – 432 с.
7. Кримінальне право України: Навч. посіб. / С.Г.Волкотруб, О.М.Омельчук, В.М.Ярін та ін. – За ред. О.М.Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
8. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2002. – 934 с.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1102 с.
11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон – А.С.К., 2002. – 260 с.
12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / Від. ред.В.Ф. Бойко, Я.Ю. Кондратьєв, С.С. Яценко. – 6 –те вид., доп., – К.: А.С.К., 2000. – С.5-244.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / За заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – Загальна частина. – 386 с.

Розділ 12.

Співучасть у злочині

§ 1. Поняття й ознаки співучасті у злочині

Норми Кримінального кодексу України, що регулюють поняття співучасті, форми співучасті, відповідальність співучасників, утворюють самостійний інститут співучасті.

У ст.26 КК України передбачено, що співучастю у злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину.

Законодавче визначення “співучасть” має такі ознаки:

- 1) наявність двох чи більше суб'єктів злочину;
- 2) спільність їх участі у злочині;
- 3) умисний характер діяльності співучасників.

Перші дві ознаки характеризують об'єктивну, а третя – суб'єктивну сторону співучасті.

Об'єктивна сторона співучасті характеризується тим, що:

1/ співучасть є тільки там, де у злочині беруть участь хоча б дві особи. Причому кожна з цих осіб повинна бути наділена ознаками суб'єкта злочину, тобто бути особою осудною і досягти віку кримінальної відповідальності.

2/ співучасть - це діяльність спільна.

Спільна участь у вчиненні злочину передбачає:

- 1) вчинення злочину загальними зусиллями всіх співучасників;
- 2) вчинюваний злочин є одним (спільним) для всіх співучасників;
- 3) спрямування зусиль кожного співучасника на досягнення загального результату злочину;
- 4) причинний зв'язок між діями усіх співучасників і загальним злочинним результатом.

Суб'єктивна сторона співучасті характеризується умисною формою вини, що передбачає:

- наявність умислу кожного із учасників стосовно їх власних дій (бездіяльності);

- наявність умислу стосовно діянь інших співучасників, у тому числі виконавця чи співвиконавця;
- єдність наміру всіх співучасників вчинити один і той самий злочин;
- взаємну поінформованість співучасників про злочинну діяльність кожного із них;
- спрямованість умислу всіх співучасників на досягнення загального результату.

Спільність умислу означає, що між співучасниками завжди має місце згода (змова) на вчинення конкретного злочину.

Згода (узгодженість) – це обов'язкова ознака будь-якої співучасті. Форми обміну інформацією при цьому можуть бути різноманітними: усно, письмово, з використанням технічних систем (телефону тощо), шляхом конклюдентних дій, тобто шляхом жестів, міміки, певних рухів.

Умисел при співучасті, як і в злочині, вчиненому однією особою, має інтелектуальний і вольовий моменти. Оскільки злочин вчинюється у співучасті, і той, і другий моменти умислу мають свою специфіку.

Специфіка інтелектуального моменту полягає в тому, що співучасник усвідомлює суспільну небезпечність не тільки вчиненого особисто ним діяння, а й суспільну небезпечність діяння, яке вчиняє виконавець.

Вольовий момент умислу при співучасті полягає насамперед у бажанні настання наслідків, коли усі співучасники бажають настання наслідків, яких своїми безпосередніми діями прагне досягти виконавець. У злочинах з формальним складом співучасники бажають, щоб виконавець вчинив задуману ними злочинну дію.

Співучасть можлива на всіх стадіях умисного злочину — готування, замаху, безпосереднього виконання об'єктивної сторони злочину (приєднання до злочинної діяльності), а також закінченого злочину.

§2. Види співучасників

Співучасники в злочині можуть виконувати різні ролі. З врахуванням цього в ч.1 ст.27 КК України вказано на види співучасників, котрими є: виконавець, організатор, підбурювач і пособник.

Виконавцем (співвиконавцем) злочину (ч.2 ст.27 КК України) визнається особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, які відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений КК України.

Особа визнається виконавцем злочину тоді, коли вона вчиняє злочин безпосередньо, тобто особисто виконує об'єктивну сторону злочину, або шляхом використання інших осіб, які відповідно до закону не є суб'єктами (так зване посереднє вчинення злочину). У даному випадку особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності: а) взагалі — через неосудність особи (ч. 2 ст. 19 КК України) чи б) недосягнення нею віку, з якого може настати кримінальна відповідальність (ст. 22 КК України). Наприклад, суб'єкт злочину залучає до вчинення крадіжки особу, яка не досягла віку кримінальної відповідальності. Оскільки особи, які фактично вчинили злочин, не підлягають відповідно до закону кримінальній відповідальності за скоєне, а вчинене ними діяння є злочинним, то виконавцем злочину визнається суб'єкт злочину, який спрямовував дії зазначених осіб і усвідомлював обставини, що виключають визнання їх суб'єктами злочину. Особи, які не є суб'єктами злочину, виступають як своєрідне знаряддя чи засіб вчинення злочину.

Організатором злочину, згідно з ч.3 ст. 27 КК України, є особа, яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням.

Організатором злочину, відповідно до ч. 3 ст. 27 КК України є особа, яка вчинила хоча б одну з таких дій:

- 1) організувала вчинення злочину (злочинів);
- 2) керувала підготовкою злочину (злочинів) або його (їх) вчиненням;
- 3) утворила організовану групу чи злочинну організацію;
- 4) керувала організованою групою чи злочинною організацією;
- 5) забезпечувала фінансування організованої групи чи злочинної організації;
- 6) організувала приховування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Організація вчинення злочину (злочинів) полягає у діях, які спрямовують, об'єднують інших співучасників на вчинення

одного чи кількох злочинів або координують їх поведінку. Основне завдання, на виконанні якого зосереджена діяльність організатора під час організації вчинення злочину, — спрямувати, об'єднати і скоординувати зусилля інших осіб на вчинення злочину. Дії з організації злочину полягають у:

- 1) залученні до вчинення злочину виконавців, пособників, підбурювачів чи інших організаторів;
- 2) розподілі обов'язків між ними;
- 3) визначенні об'єкта (предмета) посягання;
- 4) розробці плану вчинення злочину.

Керування підготовкою злочину (злочинів) передбачає спрямування дій на:

- підшукування або пристосування засобів чи знарядь;
- підшукування співучасників;
- замовлення вчинення злочину;
- усунення перешкод;
- інше умисне створення умов для вчинення злочину;
- проведення інструктажу співучасників щодо виконання ними відповідних злочинних дій (бездіяльності);
- вироблення заходів щодо нейтралізації діяльності правоохоронних органів.

З об'єктивної сторони організаторська діяльність повинна відповідати вимогам спільності. Із цього погляду дії організатора завжди причинно пов'язані з тим злочинном чи злочинами, які вчиняє виконавець (співвиконавець).

З суб'єктивної сторони умислом організатора охоплюється той злочин, що повинен вчинити виконавець (виконавці). Організатор бажає вчинення цього злочину і спрямовує свою діяльність на організацію його вчинення. Він не тільки передбачає, що в результаті його організаторських дій будуть вчинені або вчиняються відповідні злочини, але й бажає цього.

Підбурювачем визнається особа, яка схилила інших співучасників до вчинення злочину. Закон (ч. 4 ст.27 КК України) називає такі способи схилення іншого співучасника до вчинення злочину: 1) умовляння; 2) підкуп; 3) погроза; 4) примус; 5) схиленням в інший спосіб.

Умовляння означає систематичне або одноразове настійливе прохання (переконання) особи у необхідності вчинення злочину.

Підкуп — це надання або обіцянка надати особі матеріальну чи іншу вигоду в разі вчинення нею злочину.

Погроза — залякування особи заподіянням фізичної, майнової, моральної або іншої шкоди у разі невчинення нею злочину.

Примушування передбачає домагання від іншої особи шляхом заподіяння тілесних ушкоджень або застосування до неї іншого насильства, пошкодження належного їй чи її близьким майна, розповсюдження про таку особу певної інформації, яку вона бажала зберегти в таємниці, тощо вчинити злочин.

Схилянням в інший спосіб належить розуміти як вчинення будь-яких інших, окрім зазначених вище, дій, за допомогою яких особа схилила співучасника до вчинення злочину (порада, заклик).

Підбурювання вважаються як злочинні лише тоді, коли відповідно до КК містять ознаки самостійного складу злочину: публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (ч. 2 ст. 109 КК України); заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295 КК України); втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України).

Відмінність дій організатора і підбурювача полягає в тому що: організатор може діяти відносно багатьох осіб і не одного злочину; може бути організація й одного злочину, яка полягає в учиненні багатьох дій — пошук виконавця, розроблення плану, вивчення обстановки, забезпечення знаряддями, керівництво вчиненням цього злочину тощо, а підмовник діє відносно певної особи і певного злочину, його дії обмежені однією метою — викликати в особи намір учинити злочин.

З об'єктивної сторони підбурювання характеризується лише активними діями, однак воно не передбачає участі підбурювача у самому злочині як виконавця. Воно можливе на стадії підготовки або під час вчинення злочину.

Суб'єктивна сторона підбурювання передбачає наявність у винного прямого умислу.

Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншим співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети або в інший спосіб сприяти приховуванню злочину.

За характером змісту вчинених пособником дій розрізняють три їх види:

- 1) інтелектуальне пособництво — поради, вказівки тощо;
- 2) фізичне пособництво — надання засобів, знарядь, усунення перешкод;
- 3) пособництво-переховування — заздалегідь дана обіцянка сховати злочинця, знаряддя, сліди злочину або предмети, здобуті злочинцем.

Пособництво є там, де воно сприймається виконавцем злочину, тобто там і тоді, де і коли виконавець знає про сприяння йому і він погоджується з цим сприянням. Отже, пособництво, про яке виконавець не знав, а також неприйняте сприяння кваліфікується як готування до злочину чи замах на злочин. Так само кваліфікується і невдале пособництво, коли виконавець відмовився від завершення чи вчинення злочину.

У реальному житті і в судовій практиці цілком можливе об'єднання, збіг у діяльності співучасника відразу кількох ролей.

§3. Форми співучасті

Форми співучасті - це об'єднання співучасників, які різняться між собою за характером виконуваних ролей і за стійкістю суб'єктивних зв'язків між ними.

Співучасть може бути поділена на форми за об'єктивними і суб'єктивними ознаками.

За об'єктивними ознаками, тобто за тією роллю, яку виконує співучасник у злочині, розрізняють дві форми співучасті:

- 1/ проста співучасть;
- 2/ складна співучасть.

1. Проста співучасть має місце там, де всі співучасники є виконавцями злочину і з цього погляду всі вони виконують однорідні ролі.

2. Складна співучасть (співучасть з розподілом ролей) полягає в тому, що співучасники виконують різні ролі: один або кілька - виконавці, інші – пособники, підбурювачі і т.д.

За суб'єктивними ознаками, тобто за стійкістю суб'єктивних зв'язків, за стійкістю умислу ст. 28 КК України розрізняє вчинення злочину різними злочинними групами:

- вчинення злочину групою осіб;
- вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою;

- вчинення злочину організованою групою;
- вчинення злочину злочинною організацією.

1). Злочин визнається таким, що **вчинений групою осіб**, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою (наприклад, звалтуванні ст. 152 КК України, хуліганстві – ст. 296 КК України).(ч.1 ст. 28 КК України)

2). Злочин визнається **вчиненим за попередньою змовою групою осіб**, коли його спільно вчинили декілька осіб (два або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення. Вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб передбачено як кваліфікуючу ознаку в багатьох статтях КК (наприклад, у всіх корисливих злочинах проти власності). Якщо дана ознака прямо не передбачена в статті Особливої частини, то вона вважається обтяжуючою обставиною при призначенні покарання (п.2 ст. 67 КК України).(ч.2. ст. 28 КК України)

3). Злочин визнається **вчиненим організованою групою**, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. (ч.3 ст. 28 КК України)

Саме створення організованої групи являє собою готування до злочину, що планували вчинити її учасники (крім одного випадку, що передбачений у ст. 392 КК України (дії, що дезорганізують роботу виправних установ).

4) Злочин визнається **вчиненим злочинною організацією**, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени чи структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп (ч. 4 ст.28 КК України).

Ознаки злочинної організації:

- злочинна організація – це організована група особливого роду, характеризується більшим ступенем стійкості, згуртованості і рядом інших ознак;

- це зорганізованість дій для вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів, які передбачені в ст. 12 КК України.

Саме створення злочинної організації й участь у ній утворюють закінчений злочин, що тягне за собою відповідальність у випадках, прямо передбачених в Особливій частині КК (наприклад, участь у банді – ст. 257 КК України, створення або участь у терористичній організації чи групі – ст. 258 КК України).

§ 4. Підстави та межі відповідальності співучасників

Питання про відповідальність співучасників містить дві проблеми: про кваліфікацію їх дій і про покарання співучасників.

Кваліфікація дій виконавця є основою для кваліфікації дій решти співучасників. Організатор, підбурювач і пособник також підлягають відповідальності за тією статтею Особливої частини КК, яка передбачає злочин, вчинений виконавцем. При цьому обов'язкова вказівка на відповідну частину ст. 27 КК України, яка є об'єднуючим показником дій організатора, підбурювача та пособника з діями виконавця в рамках інституту співучасті. Також відбувається кваліфікація співучасті у злочинах зі спеціальним суб'єктом.

У разі вчинення виконавцем незакінченого злочину решта співучасників також підлягають відповідальності за співучасть у незакінченому злочині (ч. 4 ст. 29 КК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 30 КК України, організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, якщо вони охоплювались його умислом. Суб'єктивним критерієм відповідальності є усвідомлення організатором злочинного характеру діяльності членів таких об'єднань і бажання чи свідоме допущення того, щоб така діяльність ними була здійснена. Решта учасників підлягають відповідальності лише за злочини, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожен з них.

Співучасники несуть відповідальність лише за діяння, вчинені в межах згоди (домовленості), що відбулася між ними. Але на практиці зустрічаються випадки, коли окремі співучасники виходять за межі цієї змови. У такому разі мова йде про ексцес виконавця.

§ 5. Спеціальні питання відповідальності за співучасть

Крім загальних, є так звані спеціальні питання відповідальності за співучасть, такі як:

- Співучасть у злочині зі спеціальним суб'єктом;
- Провокація злочину;
- Екссес виконавця;
- Безнаслідкова співучасть;
- Невдале підбурювання або пособництво;
- Добровільна відмова співучасників.

Співучасть у злочинах зі спеціальним суб'єктом.

У КК не говориться, що співучасть у злочинах зі спеціальним суб'єктом неможлива. Більше того, це питання прямо вирішене стосовно злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). Так, у ч. 3 ст. 401 КК України визначається, що співучасть у військових злочинах осіб, не згаданих у цій статті (тобто не військовослужбовців), тягне за собою відповідальність за відповідними статтями розділу Особливої частини КК про військові злочини.

Суб'єктом злочину зі спеціальним суб'єктом може бути лише особа, якій властиві ознаки спеціального суб'єкта (наприклад, суб'єктом отримання хабара – це тільки службова особа, ознаки якої описані в примітках до статей 364 та 368 КК України); виконавцем злочину зі спеціальним суб'єктом може бути тільки цей спеціальний суб'єкт; особи, що не мають ознак спеціального суб'єкта, можуть виступати як організатори, підбурювачі, пособники того злочину, виконавцем якого є спеціальний суб'єкт; ці співучасники несуть відповідальність за тією статтею КК, що передбачає злочин, вчинений виконавцем – спеціальним суб'єктом. Наприклад, приватна особа, що організувала давання – одержання хабара, несе відповідальність за ч. 4 ст.27 і за відповідною частиною ст. 368 КК України;

Провокація злочину.

Провокацією злочину визнається ситуація, коли особа підбурює (провокує) виконавця або інших співучасників на вчинення злочину з метою його подальшого викриття. Провокація злочину розглядається як співучасть у спровокованому злочині (наприклад, у ст. 370 КК України встановлена відповідальність за провокацію хабара).

Ексцес виконавця

Ексцес виконавця має місце там, де виконавцем вчинені такі злочинні дії, що не охоплювалися ні прямим, ні непрямим умислом інших співучасників. Отже, ексцес виконавця має місце там, де інші співучасники не передбачали, не бажали і не допускали вчинення тих злочинних дій, що вчинив виконавець.

Розрізняють два види ексцесу: кількісний і якісний.

Кількісний ексцес має місце там, де виконавець, почавши вчиняти злочин, що був задуманий співучасниками, вчиняє дії однорідного характеру, але більш тяжкі.

Якісний ексцес має місце там, де виконавець вчиняє неоднорідний, зовсім інший, ніж був задуманий співучасниками, злочин на додаток до того, що було погоджено із співучасниками.

Безнаслідкова співучасть

Безнаслідкова співучасть має місце там, де виконавцю не вдалося вчинити закінчений злочин і він вчинив лише готування або замах, на яких його злочинна діяльність була припинена. У таких ситуаціях виконавець несе відповідальність за готування до злочину або замах на злочин. Інші ж співучасники відповідають за співучасть у готуванні до злочину або за співучасть у замаху на злочин, залежно від того, на якій з цих стадій була припинена злочинна діяльність виконавця.

Невдале підбурювання або пособництво

Невдале підбурювання або пособництво має місце там, де можливий (потенційний) виконавець відхиляє пропозицію вчинити злочин (брати участь у вчиненні злочину), що може виходити від підбурювача, пособника чи навіть організатора. У таких ситуаціях потенційний виконавець кримінальної відповідальності не несе, а інші співучасники відповідають за готування до злочину, який вони бажали вчинити, - тобто за ч. 1 ст. 14 і відповідною статтею Особливої частини КК.

Добровільна відмова співучасників.

У статті 31 КК регулюються питання про добровільну відмову співучасників. Причому самого визначення добровільної відмови співучасників закон не дає, відсилаючи до ст. 17 КК України, в якій визначається загальне поняття добровільної відмови.

При добровільній відмові співучасників застосовуються такі положення:

Добровільна відмова виконавця розглядається за правилами ст.17 КК України і не має особливостей порівняно з добровільною відмовою особи, яка діє індивідуально.

Добровільною відмовою згідно ст.17 КК України є остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця. Особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містять склад іншого злочину.

Інші співучасники при добровільній відмові виконавця, відповідно до ч.1 ст.31 КК України несуть відповідальність за готування до злочину або замах на злочин, залежно від того, на якій з цих стадій добровільно відмовився від доведення злочину до кінця виконавець.

§ 6. Причетність до злочину

Причетність до злочину — це дія чи бездіяльність, яка хоча і пов'язана з вчиненням злочину, але не є співучастю в ньому.

Причетні до злочину дії:

- 1) знаходяться за межами складу злочину;
- 2) здійснюються уже після закінчення злочину;
- 3) не мають зі злочинном причинного зв'язку.

Види причетності:

- 1) заздалегідь не обіцяне приховування злочину;
- 2) придбання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом;
- 3) неповідомлення про злочин;
- 4) потурання злочину.

Заздалегідь не обіцяне приховування злочину — це активна, умисна, але заздалегідь не обіцяна діяльність особи з приховування злочинця, знарядь і засобів учинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або сприяння в інший спосіб приховуванню злочину.

Згідно зі ст. 396 КК України така діяльність є кримінально караною лише у випадку, коли вона пов'язана з приховуванням тяжкого або особливо тяжкого злочину. Отже, заздалегідь не обіцяне приховування злочину невеликої чи середньої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч.2 ст.396 КК України не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин. Коло тих, хто не підлягає кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину, визначається законом.

Приховування злочину здійснюється шляхом активних дій і виявляється у:

- наданні злочинцю сховища, транспортних засобів;
- знищенні слідів злочину;
- переміщенні знарядь злочину в інше місце;
- забезпеченні злочинця підробленими документами.

Якщо спосіб приховування сам по собі є злочинним, він потребує самостійної кримінально-правової оцінки.

У ст.256 КК України передбачена відповідальність за найбільш небезпечний вид заздалегідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій та укрітті їх злочинної діяльності. Таке укрітття може полягати, зокрема, у приховуванні: організаторів, керівників, рядових учасників злочинної організації або інших осіб, тобто тих, які, не входячи до складу злочинної організації, беруть участь у вчиненні нею певних злочинів як співучасники; знарядь чи засобів вчинення злочину; предметів, здобутих такою організацією в результаті здійснюваної нею злочинної діяльності.

Придбання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом, тягне за собою відповідальність за самостійний злочин відповідно до ст. 198 КК України. Даний злочин передбачає, що суб'єкт знає про майно, яке було здобуте злочинним шляхом.

Недонесення про злочин має місце тоді, коли особа, достовірно знаючи про підготовлюваний, вчинюваний або вчинений злочин, не повідомляє про це відповідним органам влади.

Неповідомлення про злочин є причетністю до злочину як у випадку, коли воно не було заздалегідь обіцяним, так і у випадку, коли воно було обіцяне до моменту підготовки чи вчинення злочину. У ч.7 ст.27 КК України прямо вказано, що не є співучастю обіцяне до закінчення злочину неповідомлення про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин.

На відміну від приховування злочину недонесення про злочин виражається у пасивній формі поведінки особи — бездіяльності. Обов'язок діяти у певний спосіб (повідомити про злочин) може

бути як моральним, так і юридичним. Якщо заздалегідь не обіцяне неповідомлення про злочин створює умови, які сприяють злочинній діяльності учасників злочинної організації, вчинене належить кваліфікувати за ст. 256 КК України.

Потурання злочину — це невиконання особою покладених на неї юридичних обов'язків з перешкодження вчиненню злочину.

Потурання характеризується бездіяльністю особи. У разі, коли потурання було заздалегідь обіцяним і його змістом було усунення перешкод для вчинення злочину, воно утворює співучасть у злочині (у вигляді пособництва). Якщо потурання не було заздалегідь обіцяним, за наявності підстав воно може бути визнаним відповідним службовим зловживанням (наприклад, статті 364, 423 КК України). Умисне неприпинення злочину, що вчиняється підлеглим, утворює спеціальний склад військового злочину (бездіяльність військової влади) і потребує кваліфікації за ст. 426 КК України.

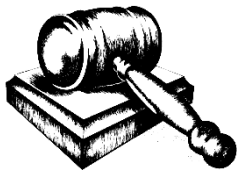
Контрольні завдання та запитання

1. Дайте визначення поняття «співучасть у злочині»?
2. Назвіть об'єктивні та суб'єктивні ознаки співучасті?
3. Які форми співучасті передбачені в Кримінальному кодексі України?
4. Вкажіть види співучасників та основі їх характеристики?
5. Яку несуть кримінальну відповідальність особи при вчиненні злочину в співучасті?
6. Які спеціальні види відповідальності за співучасть?
7. Визначте особливості відповідальності за причетність до злочину?
8. Яку несуть кримінальну відповідальність організатор злочину?
9. Як вирішується питання відповідальності співучасників при добровільній відмові виконавця?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. — К.: Істина. — 2004. — 440 с. — С. 5-168. — ст.ст. 13-17.
2. Бажанов М., Сташис В. Про застосування ст. 19 КК України // Право України. — 1994. — № 9.

3. Всеволодов В. Деякі ознаки, що визначають організовану злочинність // Право України. — 1994. — № 5—6.
4. Дурманов Н.Д. Стадії совершення преступлення по советскому уголовному праву. - М.: Госюриздат, 1955. - 212 с.
5. Кваша О. Об'єктивні ознаки діяльності організатора злочину // Право України. — 1999. — № 1.
6. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. — Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2004. — 416 с. — С.171-189.
7. Мельник М. І. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів організованими угрупованнями: Проблеми удосконалення законодавства // УАВС. Наук. вісник. — К., 1996. — Вип. 1.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. — К.: Каннон, А.С.К., 2002. — 1104 с. - С. 56-66.
9. Панько К.А. Добровольный отказ от совершения преступления по советскому уголовному праву. - Воронеж, 1975. — 147 с.
10. Пинаєв А. О. Питання вдосконалення кримінального законодавства про відповідальність за злочини, вчинені організованою групою // Вісник Академії прав. наук України. — X., 1997.
11. Тер-Акопов А.А. Добровольный отказ от совершения преступления. - М.: Юрид. лит., 1982. - 96 с.
12. Тихий В.П. Стадії вчинення злочину: Конспект лекцій. — Харків: Національна юридична академія України, 1996. — 30 с.
13. Тихий В.П. Проблеми застосування норм кримінального Кодексу України про стадії вчинення злочину. Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовтня 2001 року / Редкол.: Сташис В.В. — К. — X.: Юрінком Інтер 2002. - С. 56-59.
14. Тишкевич И.С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву. - М.: Госюриздат, 1958. - 260 с.
15. Цвіліховський Л. Кваліфікація дій, пов'язаних з відмовою від повторення замаху на злочин: Коментар судової практики з кримінальних справ // Бюлетень законодавства юридичної практики України. — 1996. - № 6. — С. 5-6.
16. Фріс П. І знову про відповідальність за організовану злочинність // Право України. — 1995. — № 1.

Модуль 2

Розділ 13.

Повторність, сукупність і рецидив злочинів

§ 1. Поняття множинності злочинів

Множинність злочинів означає, що особою вчинено два чи більше злочинних діяння, кожне з яких містить ознаки самостійного складу злочину.

Множинність характеризується певними юридичними ознаками. До них відносяться:

- вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених однією чи різними статтями (або частинами статті) кримінального закону;
- кожний зі злочинів є самостійним, одиничним і кваліфікується за окремою статтею (або частиною статті) кримінального закону;
- за кожним зі злочинів, що утворює множинність, зберігаються кримінально-правові наслідки, що випливають з факту їх вчинення.

Залежно від характеру цих одиничних злочинів та їх поєднання у часі можливі три форми (види) множинності: повторність, сукупність і рецидив злочинів.

Визнання множинності має практичне **значення** для:

- 1) встановлення суспільної небезпечності злочинної діяльності певної особи, а також і самої особи;
- 2) кваліфікації злочинів;
- 3) призначення покарання;
- 4) вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності та покарання;
- 5) зняття судимості.

Юридичні наслідки множинності злочинів:

- 1) кваліфікація діяння за частиною однієї статті, яка передбачає обтяжуючі обставини;
- 2) кваліфікація діяння за кількома статтями чи частинами однієї статті Особливої частини КК України;

3) зміна порядку призначення й умов відбуття покарання за вчинені злочини.

§ 2. Одиничний злочин як складовий елемент множинності злочинів.

Види одиничних злочинів

Від множинності злочинів необхідно відрізнити одиничні злочини. При цьому треба пам'ятати, що одиничний злочин є структурним елементом множинності злочинів. Одиничним називається злочин, який передбачений однією кримінально-правовою нормою і має ознаки одного складу злочину.

Одиничний злочин – має місце там, де він передбачений кримінальним законом як одиничний, самостійний склад злочину.

Головною ознакою одиничного злочину є те, що він охоплюється однією і тією ж статтею КК.

Видами одиничних злочинів є:

- прості одиничні злочини;
- ускладнені одиничні злочини.

Ускладнені одиничні злочини поділяються на такі види:

- триваючі злочини;
- продовжувані злочини;
- складені (складні) злочини;
- злочини, які кваліфікуються за настанням наслідків (так звані злочини, кваліфіковані за наслідками).

Простий одиничний злочин характеризується наявністю однієї дії (бездіяльності) й одного наслідку, або однієї дії і декількох наслідків, або наявністю альтернативних дій.

Одна дія і один наслідок. Наприклад, крадіжка: тут одна дія - таємне викрадення майна й один наслідок – майнова шкода власнику.

Одна дія і кілька наслідків. Наприклад, так ч. 2 ст. 274 КК України передбачає відповідальність за порушення правил ядерної і радіаційної безпеки, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки. Тут одне діяння – порушення правил безпеки і два або більше наслідків.

До простих одиничних злочинів належать і злочини з альтернативними діями. Це, наприклад, підробка документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, а так само придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ чи платіжних

карток або їх використання чи збут (ст. 200 КК України). Тут для складу злочину достатньо вчинення хоча б однієї із зазначених дій (наприклад, придбання з метою збуту підроблених документів на переказ).

Види ускладнених одиничних злочинів

Триваючий злочин характеризується тим, що особа, яка вчинила певну дію чи бездіяльність, знаходиться потім у стані безперервного порушення норми кримінального закону. (Наприклад, незаконне зберігання вогнепальної зброї – ч.1 ст. 263 КК України, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей – ст. 164 КК України).

Припинення триваючого злочину може мати місце за об'єктивних чи суб'єктивних обставин. Об'єктивні обставини закінчення триваючого злочину не залежать від волі винного.

Продовжуваний злочин - це злочин, який складається з двох або більше тотожних злочинних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром, прагненням до досягнення спільної мети і складають у цілому єдиний злочин. Наприклад, крадіжка вчинена в кілька прийомів.

Ознаки продовжуваного злочину:

а) він складається з двох чи більше самостійних, тобто віддалених одне від одного в часі, тотожних злочинних діянь;

б) ці окремі самостійні злочинні діяння об'єднані єдиним злочинним наміром і прагненням до досягнення спільної мети;

в) виходячи з цього, вони розглядаються не як множинність злочинів, а як одиничний злочин, що підпадає під ознаки однієї статті КК;

г) продовжуваний злочин кваліфікується за однією, окремою статтею (частиною статті) КК.

Складений (складний) злочин - це злочин, який складається з двох або більше злочинних діянь, кожне з яких, якщо розглядати їх відокремлено (ізолювано), являє собою самостійний злочин, але внаслідок їх органічної єдності утворюють один одиничний злочин, який охоплюється ознаками однієї статті (частини статті) КК. До складених одиничних злочинів відноситься, наприклад, розбій, який складається з насилля над особою і заволодінням чужим майном.

Ознаки складеного злочину:

а) він складається з двох чи більше злочинних діянь;

б) кожне з цих діянь, якщо розглядати його окремо, утворює окремі злочин, містить ознаки самостійного складу злочину;

в) ці окремі злочини, з огляду їх органічної єдності, типовості зв'язків між ними, розглядаються законодавцем як один, одиничний складений (складний) злочин.

г) цей одиничний складений злочин охоплюється ознаками однієї статті Особливої частини КК.

Злочини, що кваліфікуються за наслідками. При аналізі конструкції складів цих злочинів очевидно, що в них є два наслідки: основний (проміжний) і додатковий (похідний). Ці наслідки настають хронологічно (послідовно) один за одним, в результаті вчиненого особою діяння. Так, вчинення умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, можна подати в такій схемі: діяння – наслідок у вигляді тяжкого тілесного ушкодження – наслідок у вигляді смерті потерпілого.

Наявність проміжного наслідку в цих злочинах відрізняє їх від будь-якого іншого діяння, що спричиняє настання наслідків.

§ 3. Повторність злочинів

Повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК (ч.1 ст. 32 КК України). Законодавець також визначає повторним вчинення двох або більше злочинів і у випадках, передбачених різними статтями, коли це прямо встановлено в Особливій частині КК.

Ознаки повторності:

особою (групою осіб) вчинено два або більше самостійних одиничних злочинів;

одиничні злочини, що утворюють повторність, вчиняються неодноразово, тобто віддалені один від одного певним проміжком часу;

для повторності не має значення була або не була особа засуджена за раніше вчинений нею злочин;

повторність виключається, якщо за раніше вчинений злочин особа була звільнена від кримінальної відповідальності, закінчилися строки давності або на цей злочин поширилася амністія чи за нього була погашена або знята судимість;

Види повторності:

- повторність злочинів, не пов'язана з засудженням винного за раніше вчинений ним злочин;

- повторність злочинів, пов'язана з засудженням винного за раніше вчинений ним злочин (рецидив);

Повторність, не пов'язана з засудженням за раніше вчинений злочин (фактична повторність) має два види:

повторність тотожних злочинів, (наприклад, ч. 2 ст. 185 КК України крадіжка вчинена повторно);

повторність однорідних злочинів (примітка до ст. 185 КК України відповідно до її змісту шахрайство наприклад, вважається повторним, якщо йому передувало вчинення крадіжки, грабежу, розбою, тощо).

Відмежування повторності від суміжних понять

Повторність тотожних злочинів і продовжувані злочини.

Продовжуваний злочин як одиничний злочин характеризується тим, що складові його діяння, об'єднані єдиним злочинним наміром, спрямовані до загальної мети. При повторності ж тотожних злочинів має місце не єдиний, одиничний злочин, а множинність злочинів, де кожне окреме діяння не має з іншими того фактичного зв'язку, який властивий тотожним діянням у продовжуваному злочині, тобто не має єдності злочинного наміру і загальної мети їх вчинення.

§ 4. Сукупність злочинів

Сукупністю злочинів відповідно до ч. 1 ст.33 КК України визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК, за жоден з яких її не було засуджено. При цьому не враховуються злочини, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом.

Ознаки сукупності злочинів:

- особою вчинено два або більше злочини;
- кожен з яких кваліфікується за різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК;
- за жоден з них особа не була засуджена, тобто всі вони вчинені до винесення вироку хоча б за один з них.

Види сукупності злочинів:

сукупність ідеальна

сукупність реальна

Ідеальна сукупність виникає, коли особа одним діянням вчиняє одночасно два або більше злочинів. (Наприклад, умисне вбивство особи, шляхом підпалу будинку, де знаходився потерпілий, або службова особа, яка одержала як хабар наркотичні засоби, однією

дією вчиняє злочин, передбачений ст. 368 КК України, та злочин, передбачений ст.308 КК України). Ознаками ідеальної сукупності є вчинення злочину:

- а) одним діянням;
- б) в одному місці;
- в) одночасно;
- г) наявність всіх необхідних ознак, передбачених двома чи більше різними статтями КК.

Ідеальну сукупність злочинів необхідно відрізнити від конкуренції норм кримінального закону, яка виникає у випадку, коли дія суб'єкта містить склад злочину, але може кваліфікуватися за різними статтями КК. Так, при вбивстві працівника міліції, який затримував злочинця, яку статтю потрібно застосувати: п.8 ч.2 ст.115. КК України (умисне вбивство, вчинене у зв'язку з виконанням потерпілих своїх службових обов'язків) чи ст.348 КК України (посягання, тобто вбивство або замах на вбивство, на працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків). При порівнянні цих норм очевидно, що норма, яка міститься в ст.348 КК України, є спеціальною стосовно загальної норми, описаної в п.8 ч.2 ст.115 КК України. Тому в цьому випадку застосуванню підлягає спеціальна, тобто ст.348 КК України.

У разі ідеальної сукупності обов'язково при кваліфікації застосовується дві чи більше статей КК залежно від того, скільки злочинів вбачається в діянні винного.

Реальна сукупність має місце, коли особа в різний час кількома діями вчинила два або більше злочинів. Наприклад, розбій і шахрайство. Кожен зі злочинів, які становлять сукупність, кваліфікується окремо за відповідною статтею (частиною статті) КК.

§ 5. Рецидив злочинів

Відповідно до статі 34 КК, **рецидивом** називають вчинення нового умисного злочину особою, яка мала судимість за умисний злочин.

Рецидив – це повторність злочинів, пов'язана із засудженням за попередній злочин, тому йому властиві ознаки, характерні для повторності:

- 1) рецидив має місце там, де особою вчинено два або більше самостійних і тільки умисних злочини;
- 2) при рецидиві кожен з вчинених злочинів утворює собою

одиничний злочин;

3) злочини, що створюють рецидив, обов'язково віддалені один від одного певним проміжком часу;

4) факт судимості (протягом строку покарання, а в ряді випадків і протягом певного проміжку часу після відбуття покарання, існує судимість як певний правовий стан).

Види рецидиву злочинів.

Залежно від характеру злочинів, що входять у рецидив, він поділяється на два види:

загальний рецидив;

спеціальний рецидив.

Загальний рецидив - це такий рецидив, до якого входять різнорідні злочини, тобто не тотожні за родовим або безпосереднім об'єктом. Особа, маючи судимість за крадіжку, вчиняє хуліганство.

Спеціальним називають рецидив, до якого входять тотожні або однорідні злочини. Наприклад, особа, раніше засуджена за хуліганство, знову вчиняє хуліганство або, маючи судимість за крадіжку, вчиняє вимагання або шахрайство.

Залежно від кількості судимостей рецидив поділяється на два види:

простий (коли особа має дві судимості);

складний (при якому особа має три і більше судимості).

За ступенем суспільної небезпечності виділяють пенітенціарний рецидив і рецидив тяжких і особливо тяжких злочинів.

Пенітенціарний рецидив має місце там, де особа, яка була засуджена до позбавлення волі, знову вчиняє протягом строку судимості новий злочин, за який знову засуджується до позбавлення волі. Даний вид рецидиву має значення при вирішенні питання про умовно-дострокове звільнення. Так, якщо для умовно-дострокового звільнення потрібно відбуття не менше половини строку покарання призначеного вироком, то при пенітенціарному рецидиві – не менше двох третин цього строку.

Рецидив тяжких і особливо тяжких злочинів - це рецидив, при якому особа, маючи судимість за один з таких злочинів, знову вчиняє, незалежно від їх послідовності, новий такий же злочин. Наприклад, особа, яка була раніше засуджена бандитизм, і знову, до погашення судимості, засуджена за бандитизм або розбій.

Рецидив особливо тяжких злочинів при сукупності вироків дає можливість призначити остаточне покарання в межах 25 років позбавлення волі.

§ 6. Правові наслідки множинності злочинів

Повторність, сукупність і рецидив злочинів враховуються при кваліфікації злочинів і призначенні покарання, при вирішенні питання щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання у випадках, передбачених КК (ст. 35 КК України).

Наслідки множинності:

- 1) впливають на кваліфікацію злочинів;
 - 2) впливають на покарання;
 - 3) більш сувора санкція;
 - 4) при призначенні покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються повторність і рецидив злочинів (ч. 1 ст. 67 КК);
 - 5) при призначенні покарання за сукупністю злочинів суд, призначивши покарання (основне й додаткове) за кожний злочин окремо, остаточне покарання може визначити шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань (ч. 1 ст. 70 КК);
 - б) при рецидиві злочинів, якщо засуджений вчинив новий злочин після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком. При цьому остаточне покарання не може перевищувати максимального строку покарання, встановленого для даного виду у Загальній частині КК, а якщо хоча б один зі злочинів, що входять у сукупність вироків, є особливо тяжким — не більше 25 років (ч. 2 ст. 71 КК);
 - 7) остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком (ч. 4 ст. 71 КК);
 - 8) врахування множинності злочинів при вирішенні питання щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності: наявність у діяч особи множинності злочинів виключає можливість застосування до неї положень статей 45—48 КК про звільнення від кримінальної відповідальності;
- особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до набрання вироком законної сили минули певні строки (ч. 1 ст. 49 КК). Однак перебіг давності переривається, якщо до закінчення цих строків особа вчинила новий середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин (ч. 3 ст. 49 КК).

Обчислення давності у цьому разі починається з дня вчинення нового злочину, а строки давності обчислюються окремо за кожний злочин.

Наслідки рецидиву:

1. Вчинення нового злочину є перепоною для звільнення засудженого від невідбутої частини покарання за попереднім вироком, до якого були застосовані положення, передбачені статтями 75, 78, 79, 81, 83 КК України.

2. Рецидив злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого перериває перебіг строку давності виконання обвинувального вироку (ч. 4 ст. 80 КК України).

3. Рецидив злочинів впливає на строки фактичного відбуття покарання, після збігу яких можливе умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (пп. 2 і 3 ч. 3 ст. 81 та пп. 2 і 3 ч. 3 ст. 107 КК України), заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (пп. 2 і 3 ч. 4 ст. 82 КК України), на порядок призначення остаточного покарання (ч. 3 ст. 78, ч. 6 ст. 79, ч. 4 ст. 81, ч. 6 ст. 82, ч. 6 ст. 83 КК України), на перебіг строку погашення судимості (ч. 5 ст. 90 КК України).

Контрольні завдання та запитання

1. Дайте визначення поняття «множинність злочинів».
2. Вкажіть види та ознаки одиничних злочинів.
3. Чим відрізняється продовжуваний злочин від триваючого?
4. Розкрийте поняття повторності злочинів та її ознаки.
5. Дайте визначення поняття сукупності злочинів.
6. Які характерні ознаки реальної та ідеальної сукупності?
7. Як визначається рецидив злочину в Кримінальному кодексі України?
8. Які види рецидиву?
9. Які правові наслідки множинності злочинів?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168. – Розділ VII.
2. Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – Харьков: Право, 2000. – 128 с.
3. Бирюченський О., Роцька Т. Рецидивна злочинність: упущення при розслідуванні та розгляді кримінальних справ: Коментар

- судової практики з кримінальних справ // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1996. - № 6. – С. 7-11.
4. Голіна В. Рецидивна злочинність в Україні: рівень, структура, динаміка // Вісник академії правових наук України. – 1998. - № 4 (15). – С. 147-156.
 5. Зелинский А.Ф. Рецидив преступлений (структура, связи, прогнозирование). – Харьков, 1980. – 152 с.
 6. Караев Т.Э. Повторность преступлений. - М.: Юрид. лит., 1983. - 104 с.
 7. Криволапов Г.Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву: Учебное пособие. – М.: Академия МВД СССР, 1974. – 31 с.
 8. Кривошеин П.К. Повторность в советском уголовном праве (теоретические и практические проблемы). – К.: Вища школа, 1990. – 159 с.
 9. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2004. – 416 с. – С. 219-241.
 10. Малков В.П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву. - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. - 172 с.
 11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с. - С. 109-114 .
 12. Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть. - М.: Издательство БЕК, 1996. - 550 с.

Розділ 14.

Обставини, що виключають злочинність діяння

§ 1. Поняття та види обставин, що виключають злочинність діяння

Інколи громадяни, а також службові особи вимушені здійснювати вчинки, котрі за своїми зовнішніми ознаками збігаються з тим або іншим злочинним діянням (наприклад, з убивством, знищенням майна, перевищенням влади тощо), які не є кримінально протиправними, а навпаки, визнаються правомірними. У науці такі вчинки називаються обставинами, що виключають суспільну небезпечність і протиправність, або, інакше кажучи, злочинність діяння.

У VIII розділі Загальної частини КК України передбачені такі **види обставин, що виключають злочинність діяння, — це:**

- необхідна оборона (ст. 36);
- уявна оборона (ст. 37);
- затримання особи, якавчинила злочин (ст. 38);
- крайня необхідність (ст. 39);
- фізичний або психічний примус (ст. 40);
- виконання наказу або розпорядження (ст. 41);
- діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42);

виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43).

Ознаки обставин, що виключають злочинність діяння:

всі вони являють собою свідомі і вольові вчинки людини у формі дії (наприклад, необхідна оборона) чи бездіяльності (наприклад, ненадання допомоги під час виконання наказу). Подібні вчинки, проте, можуть бути виправдані лише в тому разі, якщо вони спричинені винятковими подіями, процесами або діями, тобто певними підставами, що й обґрунтовують необхідність таких учинків;

зовнішня подібність (збіг) фактичних, видимих, об'єктивних ознак здійсненого вчинку і відповідного злочину (наприклад,

позбавлення життя за необхідної оборони збігається із зовнішніми ознаками вбивства, а застосування зброї працівником міліції під час затримання небезпечного злочинця — з видимими ознаками перевищення влади тощо);

обставини, що розглядаються, мають незлочинний характер, їм властива правомірність заподіяння шкоди. Така правомірність ґрунтується або на суб'єктивному праві, або на юридичному обов'язку, або на владних повноваженнях. Тому зазначені обставини закріплено не тільки в КК, а й в інших законодавчих актах (наприклад, законах України «Про міліцію», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність», в адміністративних та інших законах). До обставин, передбачених іншими законодавчими актами, належать виконання професійних обов'язків, виконання службового обов'язку, застосування сили, спеціальних засобів, зброї тощо;

ці обставини є суспільно корисними, тобто такі, що відповідають інтересам особи, суспільства або держави. Водночас це не виключає того, що в деяких випадках такі вчинки можуть і не бути суспільно корисними (наприклад, перевищення меж необхідної оборони). У цьому разі вони визнаються соціально допустимими (прийнятними);

кримінально-правові наслідки полягають у тому, що вчинення таких діянь, якщо вони відповідають приписам закону, виключає кримінальну відповідальність особи за заподіяну шкоду.

Значення наявності цих обставин у КК полягає в тому, що вони:

1) чітко розрізняють злочинний прояв від правомірного діяння, яке схоже на нього, а отже, забезпечують законність і справедливість рішення відносно поведінки конкретної особи, що не завжди очевидно;

2) сприяють підвищенню правової активності та правової свідомості громадян і службових осіб, які потребують законодавчих гарантій своєї захищеності в разі завдання ними шкоди під час здійснення свого права або виконання службових чи громадських обов'язків;

3) мають важливе профілактичне значення.

Отже, **обставини, що виключають злочинність діяння**, — це передбачені КК, зовнішньо схожі зі злочинами суспільно корисні (соціально прийнятні) і правомірні вчинки, які здійснені за наявності певних підстав і виключають злочинність діяння, а тим самим і кримінальну відповідальність особи за завдану шкоду.

§ 2. Поняття необхідної оборони та умови її правомірності

Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної й достатньої у даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони (ч. 1 ст. 36 КК України).

Право на необхідну оборону є природним і невідчужуваним, абсолютним правом людини. У ч. 2 ст. 36 КК України зазначено, що кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися по допомогу до інших осіб чи органів влади.

Закріплене в ст. 36 КК право кожної особи на необхідну оборону є важливою гарантією реалізації конституційного положення про те, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ч. 3 ст. 27 Конституції України). Необхідна оборона є суб'єктивним правом людини, а не її обов'язком. Вона може реалізувати його в межах вимог закону, виходячи зі своєї оцінки реалій конкретної ситуації.

Умови правомірності необхідної оборони:

1. Посягання повинно бути **суспільно небезпечним**, тобто загрожувати тяжкими наслідками важливим суспільним цінностям — життю, здоров'ю, власності, державному керуванню тощо. Це означає, що за своїм характером і можливими наслідками воно підпадає під ознаки кримінально-правових норм. Юридично такі діяння можуть і не визнаватися злочинними (наприклад, виконуватися особою, що не є суб'єктом злочину — неосудною або такою, що не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність). Від зазначених діянь також можлива необхідна оборона.

При цьому напад не обов'язково повинен бути злочином, досить і того, що він був реально небезпечним — загрожував тяжкими наслідками. Посягання може полягати й у діях, що не мають характеру нападу (наприклад, замах на крадіжку). Посягання може бути здійснене особою як із застосуванням фізичної сили (наприклад, спроба задушити жертву), так і з використанням зброї, інших знарядь, предметів, механізмів, тварин тощо.

2. Посягання повинно бути **наявним**, тобто розпочатим, або таким, яке неминуче має початись.

Суспільно небезпечне посягання має початковий і кінцевий моменти. Роз'яснюючи це положення Пленум Верховного Суду України у п. 2 своєї Постанови від 26 квітня 2002 р. за № 1 «Про судову практику у справах про необхідну оборону», зазначив, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент суспільно небезпечного посягання, а й за наявності реальної загрози заподіяння шкоди тому, хто обороняється. Для з'ясування цього необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема, спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дає підставу особі, яка захищається, сприймати загрозу як реальну.

3. Своєчасність оборони. Дії особи, яка захищається, визнаються правомірними лише у разі, коли вони були вчинені протягом усього часу здійснення посягання.

Кінцевий момент посягання визначається тим, що загроза небезпеки минає повністю й остаточно: напад припинено самим посягаючим чи йому покладено край захистом (затримання, втеча нападника тощо).

У той же час особа, яка захищається, перебуваючи під впливом посягання, нерідко продовжує оборону й тоді, коли посягання вже закінчене або припинене. Пленум Верховного Суду України рекомендує для вирішення цього питання, з огляду на обставини справи, виходити з того, що для особи, котра захищається, має бути очевидним, що в застосуванні засобів захисту відпала необхідність. Якщо таке переконання було відсутнє, то належить вважати, що вона перебувала в стані необхідної оборони. Отже, якщо особа, захищалася, добросовісно помилялася щодо кінцевого моменту посягання, вона визнається такою, що діяла у стані необхідної оборони, і тому заподіяння в такій ситуації тому, хто посягає, шкоди повинно визнаватися своєчасним.

Водночас, якщо шкода заподіяна вже після того, як посягання було відвернено або закінчено, і для особи, яка захищалася, було очевидно, що в застосуванні засобів захисту явно відпала необхідність, відповідальність настає на загальних підставах.

4. За необхідної оборони заподіяння шкоди можливе тільки тому, хто посягає. Шкода, що завдається тому, хто посягає, може характеризуватися позбавленням його життя, нанесенням тілесного ушкодження, знищенням або пошкодженням його майна.

5. Необхідна оборона **може здійснюватися для захисту** охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави. Тобто особа вправі захищати не тільки власні інтереси, а й інтереси інших громадян, суспільства та держави, а відповідні службові особи зобов'язані це робити в межах своїх повноважень.

6. У процесі необхідної оборони не повинно бути перевищення її меж (ексцесу оборони).

Відповідно до ч.3 ст.36 КК України перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Перевищення меж необхідної оборони тягне кримінальну відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у статтях 118 і 124 КК України.

Отже, **перевищення меж необхідної оборони** — це умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди (смерті або тяжких тілесних ушкоджень), явно надмірної небезпечності посягання або явно невідповідної обстановці захисту.

Умови, за яких необхідна оборона неможлива:

- 1) під час правомірних дій, які не є суспільно небезпечними, посадових осіб (працівників міліції, судових виконавців і т. ін.);
- 2) під час нападу неосудного, про що знає той, хто захищається. У разі незнання особа, на яку здійснюється напад, має право захищатися за правилами крайньої необхідності;
- 3) при нападі тварин, які нападають самі;
- 4) у разі провокації необхідної оборони.

Провокацією необхідної оборони називають такі дії, які вчиняються з метою викликати на себе напад, аби потім була можливість помститися, посилаючись на те, що був змушений оборонятися, тобто знаходився в стані необхідної оборони.

§3. Уявна оборона

Відповідно до ч.1 ст.37 КК України **уявною обороною** визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.

Від необхідної оборони уявна оборона відрізняється тим, що в процесі її здійснення особа, помиляючись щодо реальності

посягання, заподіяла шкоду іншій особі. В п.7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. роз'яснюється, що «... дії, вчинені в стані уявної оборони, тобто коли особа, яка захищається, добросовісно помиляється щодо реальності посягання, повинні розглядатися як такі, що вчинені в стані необхідної оборони. Коли при цьому були перевищені межі захисту, допустимого в умовах відповідного реального посягання, особа повинна нести відповідальність за перевищення меж необхідної оборони або залежно від обставин справи за необережний злочин».

Згідно із законом, уявна оборона виключає кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду, коли обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення (ч. 2 ст. 37 КК України).

Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення, але при цьому перевищувала межі захисту, що дозволяється в умовах відповідного реального посягання, вона підлягає кримінальній відповідальності як за перевищення меж необхідної оборони (ч. 3 ст. 37 КК України) за статтями 118, 124 КК України.

Якщо в обстановці, що склалася, особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реального суспільно небезпечного посягання, вона підлягає кримінальній відповідальності за заподіяння шкоди через необережність (ч. 4 ст. 37 КК України), тобто за вбивство через необережність (ст. 119 КК) або за необережне тілесне ушкодження (ст. 128 КК України).

§4. Затримання особи, яка вчинила злочин

Не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, котра вчинила злочин, і доставляння її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи (ч. 1 ст. 38 КК України).

Правомірне затримання злочинця потерпілими або іншими особами — це насильницькі дії, спрямовані на короткострокове позбавлення волі особи, котра вчинила злочин, з метою доставлення її органам влади, якщо ці дії викликані необхідністю затримання і

відповідають небезпечності вчиненого посягання і обстановці затримання злочинця.

Затримання особи, котра вчинила злочин (злочинця), є суспільно корисним діянням, оскільки воно запобігає вчиненню ним нових злочинів.

Обставини правомірності затримання особи:

1. Особа, яка підлягає затриманню. Особа, яка затримується, повинна вчинити злочин, а не будь-яке інше правопорушення.

2. Характер та тяжкість вчиненого злочину. Не може бути правомірним затримання особи, яка вчинила злочин, за який законом не передбачаються такі покарання, як арешт, обмеження чи позбавлення волі (наприклад, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст.164 КК України)). Затримання особи за відсутності такої підстави може свідчити про незаконність дій і тягнути за собою відповідальність за ст.146 КК України як за незаконне позбавлення волі.

3. Своєчасність затримання. Затримання можливе лише в момент або безпосередньо після вчинення злочинного посягання. Початковим моментом виникнення права на затримання злочинця є початок злочинного посягання, коли об'єкт посягання піддався безпосередній загрозі негайного заподіяння шкоди. Право на затримання зберігається і під час посягання, що продовжується, а також безпосередньо, тобто відразу ж після завершення злочину.

4. Відношення до вчинюваного злочину особи, що затримує. Може здійснюватись як потерпілим або його родичами, так і іншими особами (свідками), а також представниками правоохоронних органів.

5. Характер дій під час затримання. Затримання злочинця полягає в діях потерпілих або інших осіб, пов'язаних із позбавленням злочинця особистої волі, а також заподіянням йому (у разі потреби) шкоди. Такі дії збігаються з фактичними ознаками об'єктивної сторони деяких злочинів, наприклад, незаконного позбавлення волі, вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень та інших насильницьких дій, знищення або пошкодження майна. Затримання може визнаватися правомірною дією, якщо воно було здійснено на короткий проміжок часу. Але затриманий злочинець за першої ж реальної можливості повинен бути переданий органам влади.

6. Затримання повинно здійснюватися без перевищення заходів, необхідних для цього.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 15 Закону «Про міліцію» працівник міліції як крайній захід має право застосувати вогнепальну зброю

для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого злочину і котра намагається втекти. З цього приводу Пленум Верховного Суду України від 28 червня 1991 р. пояснив, що працівники міліції, інші представники влади, природоохоронних органів, воєнізованої охорони, які у зв'язку з виконанням службових обов'язків заподіяли шкоду нападникові чи затриманому, не несуть за це кримінальної відповідальності, якщо діяли з дотриманням закону.

Дії громадян, які при виконанні громадського обов'язку щодо підтримання правопорядку заподіяли шкоду особі в зв'язку з вжиттям заходів щодо припинення її суспільно небезпечного посягання, затримання з метою передачі чи доставки у відповідні органи, повинні розглядатися як вчинені в стані необхідної оборони, якщо ними не було допущено явної невідповідності засобів та обставин затримання характерові і ступеню суспільної небезпечності вчиненого особою.

Перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, визнається умисне заподіяння особі, котра вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця. Перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, тягне відповідальність за статтями 118 і 124 КК України (ч. 2 ст. 38 КК України).

§5. Крайня необхідність

Частина 1 ст. 39 КК України установлює, що не є злочином заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для відвернення небезпеки, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

У ч. 2 ст. 39 КК України перевищення меж крайньої необхідності (ексцес крайньої необхідності) визначається як умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода.

Отже, **крайня необхідність** — це вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам з метою відвернення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо ця шкода в даній обстановці не могла бути відвернена іншими

засобами і якщо заподіяна шкода рівнозначна або менш значна, ніж шкода відвернена.

Умови наявності крайньої необхідності:

1. Небезпека може загрожувати особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави.

Небезпеку, що породжує, створює стан крайньої необхідності, утворюють:

а) дії сил природи — стихійні явища — повінь, пожежа, блискавка та інші лиха;

б) фізіологічні та патологічні процеси — холод, голод, хвороба;

в) напад тварин — диких чи домашніх, які нападають самі без впливу людей;

г) дії людей — малолітніх, неосудних, якщо про це відомо тому, кому вони загрожують, а також, в деяких випадках, дії осудних осіб (як злочинні так і не злочинні).

2. Загроза має бути наявною. Небезпека повинна загрожувати саме правоохоронюваним інтересам. Такими, насамперед, є піддані безпеці інтереси особи (наприклад, життя, здоров'я, недоторканність, особиста свобода, статеві свобода жінки, майнові, житлові, політичні та інші охоронювані законом права та інтереси).

3. Крайня необхідність здійснюється заподіянням шкоди третім особам, не винним у виникненні небезпеки. У стані крайньої необхідності шкода заподіюється правоохоронюваним інтересам держави, суспільства або особі.

4. Крайня необхідність припускає лише активну поведінку суб'єкта. За своїми зовнішніми ознаками крайня необхідність може виражатися, наприклад, у різних самоуправних діях, пов'язаних із вилученням майна, його uszkodженням або знищенням, викраденням зброї або наркотичних засобів, крадіжкою транспорту, приховуванням злочинів, розголошенням державної або військової таємниці, порушенням різноманітних правил безпеки, заподіянням шкоди життю або здоров'ю людини, позбавленням її особистої волі тощо. Подібні дії за зовнішніми своїми ознаками здатні підпадати під різні види злочинних посягань. Так, умисне знищення або пошкодження чужого майна підпадає під ознаки ст. 194 КК України, а розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, під погрозою

вбивства, підпадає під ознаки злочину, передбаченого в ст. 328 КК України, тощо.

5. Своєчасність заподіяння шкоди полягає в тому, що вона може бути заподіяна лише протягом часу, поки існує стан крайньої необхідності. Якщо ж такий стан ще не виник або, навпаки, уже минув, то заподіяння шкоди в цьому випадку може тягнути відповідальність на загальних засадах.

6. Небезпеку у даній обстановці не можна було відвернути іншими засобами, тобто без завдання шкоди.

7. Не повинно бути допущено перевищення меж крайньої необхідності, тобто умисного заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернута шкода (ч. 2 ст. 39 КК України). Вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності закон визначає як обставину, що пом'якшує покарання (п. 8 ч. 1 ст. 66 КК України).

Частина 3 ст. 39 КК встановлює, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці.

Відмінності необхідної оборони від крайньої необхідності:

1) підставою необхідної оборони є суспільно небезпечне посягання фізичної особи, що викликає необхідність у його негайному відверненні або припиненні; підстава крайньої необхідності — небезпека, що безпосередньо загрожує правоохоронюваним інтересам, яку не можна усунути в даній обстановці інакше, ніж заподіянням шкоди (дії людей, сил природи, тварин);

2) за необхідної оборони шкода повинна бути заподіяна лише тому, хто посягає; за крайньої необхідності — третім особам;

3) заподіяння шкоди третім особам в стані крайньої необхідності правомірне лише в тому випадку, якщо це був єдиний засіб відвернення небезпеки. За необхідної оборони це необов'язково;

4) за необхідної оборони шкода, заподіяна тому, хто посягає, повинна відповідати небезпеці посягання та обстановці захисту; за крайньої необхідності заподіяна шкода повинна бути рівнозначною або менш значною, ніж шкода відвернена;

5) перевищення меж необхідної оборони тягне привілейовану відповідальність і лише у випадках, спеціально передбачених

статтями 118 і 124 КК України, а за перевищення меж крайньої необхідності відповідальність настає на загальних засадах, хоча сам факт такого перевищення розглядається як обставина, що пом'якшує покарання.

§6. Фізичний та психічний примус

Не є злочином дія чи бездіяльність особи, котра заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками (ч. 1 ст. 40 КК України).

У частині 2 цієї статті зазначається, що питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного примусу, внаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми діями, а також психічного примусу, вирішується відповідно до положень ст. 39 КК України.

Фізичний примус — це насильницький вплив на особу (її зв'язування, нанесення побоїв, мордування, катування тощо) або позбавлення її волі.

Психічний примус — це реальна погроза негайного застосування до особи насильницьких дій або заподіяння іншої шкоди.

Метою примусу є домогтися від особи відповідної поведінки або позбавити її можливості діяти за своїм розсудом, що призводить до заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам.

Якщо такий примус створював стан крайньої необхідності (наприклад, особа під впливом побоїв або погрози вбивством видала чуже майно), то питання про кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам вирішується за правилами ст. 39 КК України, тобто залежно від того, чи спричинив зазначений примус стан крайньої необхідності і якщо так, то чи було допущено або не було допущено перевищення меж крайньої необхідності. В іншому випадку особа підлягає кримінальній відповідальності за заподіяну шкоду на загальних підставах, хоча вчинення злочину під впливом фізичного або психічного примусу повинно враховуватися як обставина, котра пом'якшує покарання (п. 6 ч. 1 ст. 66 КК України).

§7. Виконання наказу або розпорядження

Відповідно до ч. 1 ст. 41 КК України дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження.

Наказ — це акт управління, виданий уповноваженою службовою особою, який приписує певній особі (групі осіб) вчинити дію чи бездіяльність, пов'язану із заподіянням шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. За своїм змістом наказ повинен відповідати повноваженням особи, яка видала його.

Особа, яка одержала законний наказ, зобов'язана його виконати. За своєю юридичною природою виконання законного наказу — це виконання особою свого юридичного обов'язку. Відмова від виконання такого наказу, його невиконання або неналежне виконання є правопорушенням, у тому числі — злочином (наприклад, для військовослужбовця передбачена кримінальна відповідальність за непокору (ст. 402 КК України) та невиконання наказу (ст. 403 КК України)).

Згідно зі ст. 60 Конституції України ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання їм виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність. Злочинним визнається наказ, що передбачає вчинення злочину. Таким визнається не тільки діяння, передбачене КК, але і діяння, що є злочином відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями (ч. 2 ст. 7 Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини).

У частині 3 ст. 41 КК України зазначено, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка відмовилася виконувати явно злочинний наказ або розпорядження.

Особа, яка виконала злочинний наказ, підлягає кримінальній відповідальності, як і особа, що віддала такий наказ. Так, службова особа, що віддала злочинний наказ, підлягає відповідальності за зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) і за підбурювання (організаторство) вчинення злочину, передбаченого в наказі. Відповідальність особи, яка виконала такий наказ, залежить від того, чи усвідомлювала вона злочинний характер наказу.

Якщо для особи очевидно, що наказ є злочинним, і вона, проте, виконала такий наказ, то така особа підлягає кримінальній

відповідальності за вчинення злочину на загальних підставах як виконавець злочину. Це положення сформульоване в ч. 4 ст. 41 КК України: «Особа, що виконала явно злочинний наказ або розпорядження, за діяння, вчинені з метою виконання такого наказу або розпорядження, підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах». При цьому суд може визнати вчинення злочину на виконання такого наказу обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 6 ч. 1 ст. 66 КК України).

Особа, яка одержала злочинний наказ, може і не усвідомлювати його злочинного характеру. Проте якщо за обставинами справи вона повинна була і могла це усвідомлювати, то вчинене розглядається як необережний злочин, якщо, звичайно, таке діяння передбачене в КК як злочинне. Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати злочинного характеру наказу чи розпорядження, то за діяння, вчинене з метою виконання такого наказу чи розпорядження, відповідальності підлягає тільки особа, що віддала злочинний наказ чи розпорядження (ч. 5 ст. 41 КК України).

§8. Діяння, пов'язане з ризиком

Ст. 42 КК України регулює питання кримінальної відповідальності за діяння, пов'язані з ризиком, що потягли наслідки, характерні для конкретних злочинів.

Не є злочином діяння (дія чи бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинено в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети (ч. 1 ст. 42 КК України).

Ризик визнається **виправданим**, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала на те, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам (ч. 2 ст. 42 КК України).

Ознаки виправданого ризику:

- 1) наявність об'єктивної ситуації, що свідчить про необхідність досягнення значної суспільно корисної мети;
- 2) неможливість досягнення цієї мети неризикованим діянням;
- 3) прийняття особою запобіжних заходів для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам.

Об'єктивна ситуація, що викликає необхідність досягнення значної суспільно корисної мети, в одних випадках може полягати в наявності небезпеки (наприклад, загроза життю хворого у лікарському ризику; небезпека захоплення території супротивником у військовому ризику тощо), а в інших — в необхідності одержання нових знань (у дослідницькому ризику) або недопущенні великих збитків чи одержанні значної вигоди (у господарському ризику) тощо.

Ознаками діяння, пов'язаного з ризиком, визнаються:

- 1) його мета;
- 2) об'єкт заподіяння шкоди;
- 3) характер діяння;
- 4) його своєчасність;
- 5) межі заподіяння шкоди.

Виправданість ризику передбачає:

1) прагнення досягти значної суспільно корисної мети (розробка й виготовлення нових ліків тощо);

2) неможливість досягти поставленої мети шляхом, не поєднаним із ризиком;

3) особа, яка допустила ризик, вжила заходи, достатні для відвернення шкоди.

Ризик **не визнається виправданим**, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій (ч. 3 ст. 42 КК України).

§9. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації

Згідно з ч.1 ст.43 КК України не є злочинним вимушене заподіяння певної шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їхньої злочинної діяльності.

Умови заподіяння шкоди:

- 1) суб'єкт заподіяння шкоди;
- 2) об'єкт заподіяння шкоди;
- 3) характер дії (бездіяльності);
- 4) межі заподіяння шкоди.

Суб'єкт заподіяння шкоди. Це лише особи, які відповідно до чинного закону виконують спеціальне завдання в складі організованої групи або злочинної організації. До них належать: 1) негласні працівники оперативних підрозділів або особи, які співробітничать з ними, що проникли до злочинної групи (п. 8 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»); 2) штатні і позаштатні негласні працівники спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, введені під легендою прикриття в організоване злочинне угруповання (ст. 13 ч. 3 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»); 3) учасники організованих злочинних угруповань, залучені до співробітництва спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю (ст. 14 цього Закону).

Об'єкт заподіяння шкоди — інтереси особи, суспільства, держави, що охороняються кримінальним законом (наприклад, недоторканність громадянина, його власність, громадська безпека, порядок управління, державна таємниця тощо).

За своїм характером дії (бездіяльність) особи, яка заподіює шкоду в складі організованої групи або злочинної організації, повинні збігатися з ознаками якогось злочину, за винятком передбачених в ч. 2 ст. 43 КК України (наприклад, особа може вчинити крадіжку, вимагання, завдати потерпілому побої тощо).

Межі заподіяння шкоди визначаються ч. 2 ст. 43 КК України. Особа може, беручи участь у злочинній організації, заподіяти будь-яку шкоду, тобто навіть вчинити злочин (наприклад, заподіяти потерпілому середньої тяжкості тілесні ушкодження або брати участь у контрабанді, у розкраданні чужого майна тощо). Винятком становлять вчинення: тяжкого умисного злочину, пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків (загибель людей, екологічне забруднення значних територій тощо).

Відповідальність за перевищення меж заподіяння шкоди: особі не може бути призначене покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Якщо такій особі призначається позбавлення волі на певний строк, то його розмір не може перевищувати половини максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин (ч. 3 ст. 43 КК України).

Контрольні завдання та запитання

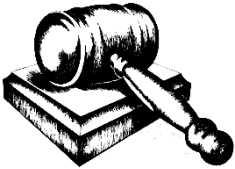
1. Дайте визначення поняття обставин, що виключають злочинність діяння.
2. Вкажіть умови правомірності необхідної оборони.
3. Яка відмінність між уявною обороною і необхідною обороною?
4. Які умови правомірності крайньої необхідності?
5. Як вирішується питання кримінальної відповідальності при перевищенні меж крайньої необхідності?
6. Яка кримінальна відповідальність за перевищення меж затримання особи, яка вчинила злочин?
7. Які основні ознаки виконання наказу або розпорядження, як обставини, що виключає злочинність діяння?
8. Які умови правомірності діяння, пов'язаного з ризиком?
9. Дайте визначення фізичного та психічного примусу.
10. Яка відповідальність за перевищення меж заподіяння шкоди при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття організованої групи чи злочинної організації?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168. – Розділ VIII.
2. Закон України “Про міліцію” від 20 грудня 1990 року № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 4, ст. 20.
3. Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 22, ст.303.
4. Закон України “Про Службу безпеки України” від 25 березня 1992 року № 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 27, ст.382.
5. Закон України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині” від 16 липня 1999 року № 1007-ХІV // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1999, № 41, ст.377.
6. Андрушко П. П. Про поняття та види обставин, що виключають суспільну небезпеку чи протиправність діяння // Вісн. Київ. ун-ту. Юрид. науки. — Вип. 26. — К., 1985.
7. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключющие преступность деяния. – Харьков: Основа, 1991. – 360 с.

8. Баулин Ю.В. Основания, исключают преступность деяния. – К.: УМКВО, 1989. – 48 с.
9. Баулин Ю.В. Уголовно-правовые проблемы учения об обстоятельствах исключают преступность (общественную опасность и противоправность) деяния. – Автореф. дисс. докт. юрид. наук. – Харьков, 1991. – 41 с.
10. Володарський В. Проблемні питання необхідної оборони // Право України. - 1998. - № 11. – С. 118-122.
11. Діденко В. П. Обставини, що виключають злочинність діяння: Лекція. — К., 1993.
12. Дячук С. Юридична природа виконання наказу // Право України. — 1999. — № 4.
13. Дячук С.І. Виконання наказу чи розпорядження у кримінальному праві (основні поняття, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства). - К.: Атіка, 2001. – 176 с.
14. Загородня Г., Ільковець Л. Право на необхідну оборону // Право України. — 1992. — № 6.
15. Кириченко В.Ф. Основные вопросы учения о необходимой обороне в советском уголовном праве. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1948. – 105 с.
16. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2004. – 416 с. – С. 247-282.
17. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с. - С. 115 - 130.
18. Осадчий В. І. Необхідність внесення змін в умови і межі застосування працівниками міліції вогнепальної зброї, спеціальних засобів і заходів фізичного впливу // Наук. вісник УАВС. — 1997. — Вип. 1.
19. Підкоритова Л. Кваліфікація перевищення меж заподіяння шкоди злочинцю при його затриманні // Право України. - 1999. - № 8.-С. 65-67.
20. Побегайло Э.Ф., Ревин В.П. Необходимая оборона и задержание преступника в деятельности органов внутренних дел. - М.: Академия МВД СССР, 1987. – 67 с.
21. Побегайло Э.Ф., Ревин В.П. Правомерность действий сотрудников органов внутренних дел и граждан при

- необходимою обороне и задержании преступника. – Брянск, 1988. – 62 с.
22. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26.04.2002 р. “Про судову практику у справах про необхідну оборону” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Х.: Одіссей, 2003. – 432 с. – С. 33-36.
 23. Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключаящие уголовную ответственность. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 118 с.
 24. Шаповалов Б. Б. Правові основи застосування вогнепальної зброї працівниками міліції // Наук. вісник УАВС. — 1997. — Вип. 1.

Розділ 15.

Звільнення від кримінальної відповідальності

§ 1. Поняття та види звільнення від кримінальної відповідальності

Звільнення від кримінальної відповідальності можна визначити як відмову держави в особі компетентного органу (суду) від державного осуду дій особи, яка вчинила злочин у випадках, передбачених в законі.

Звільнення від кримінальної відповідальності як самостійний інститут кримінального права характеризується такими особливостями.

Перша особливість полягає в тому, що будь-який вид звільнення від кримінальної відповідальності може бути застосований до особи, в діях якої містяться ознаки складу злочину.

Друга особливість даного інституту торкається підстав застосування різних видів такого звільнення.

Під підставами застосування такого звільнення слід розуміти ті об'єктивно існуючі обставини, які характеризують вчинене діяння та його виконавця, наявність яких тягне застосування того чи іншого виду звільнення. Тому не можна вважати підставою звільнення склад злочину, оскільки наявність складу злочину в діях особи є підставою для виникнення кримінальної відповідальності, а не для звільнення від неї.

Підставами такого звільнення слід визнати вчинення злочину вперше (ст. 45-48 КК України), невеликої (ст. 45-48 КК України) та середньої тяжкості (ст. 47-48 КК України), поведінку особи (шире покаяння, усунування заподіяної шкоди тощо (ст. 45-47 КК України) та відсутність необхідності в застосуванні до особи, яка вчинила такий злочин, примусового виправлення шляхом застосування покарання.

Третя особливість стосується того, що звільнення від кримінальної відповідальності (крім звільнення на підставі закону України про амністію чи акту помилування) здійснюється виключно судом.

Четверта особливість полягає в тому, що за своїм змістом інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності означає

відсутність відносно неї обвинувального вироку суду, а тому така особа судимою не вважається.

Звільнення від кримінальної відповідальності не свідчить про виправдання особи. У даному випадку КК виходить із встановлення факту вчинення особою кримінально караного діяння, а тому вказані в розділі IX Загальної частини КК підстави звільнення від кримінальної відповідальності визнаються не реабілітуючими.

Класифікація видів звільнення від кримінальної відповідальності може бути проведена за такими підставами:

Залежно від того, правом чи обов'язком суду є звільнення особи від кримінальної відповідальності, виділяють два види такого звільнення:

а) **Обов'язкове**, тобто таке, що зобов'язує суд звільнити особу від кримінальної відповідальності (наприклад, після закінчення строків давності, при спеціальних видах звільнення, примиренні з потерпілим, дійовому каятті).

б) **необов'язкове (факультативне)** – це звільнення, передбачене ст. 47 КК України (передача на поруки) і ст. 48 КК України (зміна обстановки), при якому суд має право, але не зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності.

2). Звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути **безумовним і умовним**.

а) **безумовним** звільнення буде тоді, коли особа звільняється від кримінальної відповідальності остаточно, безповоротно.

б) **умовним** є тільки один вид звільнення від кримінальної відповідальності, а саме: звільнення від кримінальної відповідальності з передачею особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації (ст. 47 КК України).

Залежно від того, на підставі якого правового акту здійснюється звільнення від кримінальної відповідальності, розрізняють звільнення:

- у випадках, передбачених КК;
- на підставі Закону України про амністію;
- на підставі Указу Президента України про помилування.

Звільнення від кримінальної відповідальності слід відрізнити від звільнення від покарання за наступними підставами:

- якщо при звільненні від кримінальної відповідальності обвинувальний вирок не виноситься, тоді як від покарання винний звільняється тільки на його основі;

- звільнення від кримінальної відповідальності можливе тільки на стадіях попереднього розслідування і судового розгляду, але до винесення судом обвинувального вироку;

- звільнення особи від покарання можливе тільки після винесення їй обвинувального вироку;

- звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання передбачено різними розділами Загальної частини КК.

§2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям

Відповідно до ст. 45 КК України особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям за наявності певних умов:

1. Вчинення злочину вперше.

До осіб, які вчинили злочин вперше, можуть бути віднесені громадяни:

а) відносно яких не порушено кримінальної справи;

б) відсутність у особи погашеної або не знятої судимості за раніше вчинений злочин;

в) хто раніше хоча і вчинив кримінально каране діяння, проте у встановленому законом порядку був звільнений від кримінальної відповідальності.

2. Вчинення злочину невеликої або необережний злочин середньої тяжкості.

3. Необхідно дійове каяття особи, яке характеризується трьома ознаками, а саме: а) щирим покаяттям; б) активним сприянням розкриттю злочину; в) повним відшкодуванням завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Щире покаяття означає, що особа усвідомлює і визнає свою провину за всіма пунктами висунутого проти неї звинувачення, дає правдиві свідчення, щиро жалкує про вчинене, осуджує свою поведінку.

Активне сприяння розкриттю злочину — це дії винної особи, спрямовані на те, щоб надати допомогу правоохоронним органам у встановленні істини у справі, з'ясуванні тих фактичних обставин, які мають істотне значення для розкриття злочину, викритті співучасників та затриманні їх.

Відшкодування завданих збитків та усунення заподіяної шкоди — це дії, які фактично усувають негативні наслідки

вчиненого злочину. Закон прямо вказує на те, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям можливе тільки у разі реального відшкодування у повному обсязі заподіяної злочином шкоди (повернення майна, надання потерпілому рівноцінного майна, компенсацію у грошовій формі його вартості, надання допомоги у лікуванні потерпілої особи, у тому числі оплати його вартості).

Відсутність хоча б однієї з цих ознак виключає підставу звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК України.

§ 3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим

Особа, котра вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду (ст. 46 КК України).

Примирення має відбутися саме з потерпілим, а не з іншими особами, які беруть участь у кримінальному процесі. Проте, поряд з інститутом звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, передбаченим ст. 46 КК України, існує кримінально-процесуальний інститут примирення з потерпілим.

Згідно зі ст. 46 КК підставою цього звільнення від кримінальної відповідальності є сукупність таких умов:

- особа вчинила злочин вперше;
- діяння належить до злочинів невеликої тяжкості або необережний середньої тяжкості;
- особа, яка вчинила такий злочин, примирилася з потерпілим;
- вона відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Примирення — це відмова потерпілого від поданої ним заяви про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин, або прохання закрити вже порушену щодо винного кримінальну справу. Для застосування ст. 46 КК України не мають значення мотиви, якими керується потерпілий, погоджуючись на примирення (жалість, релігійні переконання, бажання поліпшити своє майнове становище тощо), а також те, хто виступив ініціатором

примирення (винний, потерпілий, їхні знайомі, родичі, працівники правоохоронних органів).

Примирення особи з потерпілим і відшкодування нею завданих потерпілому збитків або усунення заподіяної шкоди є підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України.

§4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки

Особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості та щиро покалася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку (ч. 1 ст. 47 КК України).

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки є:

- 1) вчинення злочину вперше;
- 2) вчинене посягання належить до злочинів невеликої або середньої тяжкості;
- 3) щире покаяння правопорушника;
- 4) наявність клопотання колективу підприємства, установи чи організації про передачу особи йому на поруки.

Клопотання колективу підприємства, установи чи організації за своїм змістом має включати:

- 1) умотивоване прохання відповідного колективу звільнити від кримінальної відповідальності особу, яка вчинила заборонене КК діяння, і передати її йому на поруки;
- 2) зобов'язання колективу здійснювати заходи виховного характеру, спрямовані на недопущення скоєння особою, взятою на поруки, нових злочинів.

Ст. 47 КК України не містить жодних застережень у тому плані, колектив якого саме підприємства, установи чи організації має право звернутись із клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності й передачу особи йому на поруки (колектив за місцем роботи або навчання правопорушника).

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки є умовним. Особа звільняється від

відповідальності на підставі ст. 47 КК України за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку.

Порушеннями громадського порядку визнаються: адміністративні правопорушення, які посягають на громадський порядок, громадську безпеку та встановлений порядок управління (дрібне хуліганство, розпивання спиртних напоїв у громадських місцях і поява у громадських місцях у нетверезому стані, порушення тиші у громадських місцях тощо).

Порушення умов передачі на поруки з боку особи, звільненої від кримінальної відповідальності, може полягати у порушенні трудової дисципліни, усталених правил співжиття на роботі, в побуті й сім'ї, в ігноруванні заходів виховного характеру, у звільненні з цією метою з роботи.

У разі порушення умов передачі на поруки особа згідно з ч. 2 ст. 47 КК України притягується до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин.

§ 5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки

Особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною (ст. 48 КК України).

Підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки:

- 1) вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості;
- 2) втрата внаслідок зміни обстановки суспільної небезпечності вчиненого злочину;
- 3) втрата внаслідок зміни обстановки суспільної небезпечності особи, яка вчинила злочин.

Втрата характеру суспільної небезпечності вчиненого злочину означає:

втрата діянням характеру суспільної небезпечності (наприклад, з припиненням мобілізації відпадає суспільна небезпечність за ухилення від неї (ст. 336 КК України));

втрата суспільної небезпечності лише конкретного діяння (наприклад, заподіяння істотної шкоди підприємству, яке в подальшому було ліквідовано).

Звільнення від кримінальної відповідальності при втраті діянням характеру суспільно небезпечного потрібно відрізнити від випадків декриміналізації даного діяння, за якої виключається його суспільна небезпечність. У такому випадку, відповідно до ст. 5 КК України, діють правила про зворотну силу закону в часі.

Зміна обстановки, внаслідок якої особа, котра вчинила злочин, втрачає свою суспільну небезпечність — це об'єктивні зміни умов життєдіяльності конкретного суб'єкта, які свідчать про те, що він не вчинятиме кримінально караного діяння у майбутньому (наприклад, призов на строкову військову службу; зміна постійного місця проживання і розірвання зв'язків з кримінальним оточенням, під впливом якого було скоєно злочин; звільнення з роботи, у зв'язку з виконанням якої було вчинено злочин; тяжка хвороба або нещасний випадок, унаслідок чого особа стала інвалідом; взяття шлюбу з жертвою злочину).

§ 6. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності займає особливе місце. По-перше, його застосування є обов'язковим і безумовним. По-друге, не завжди пов'язано з встановленням особи і ступеня її суспільної небезпечності.

Строк давності – це строк, після закінчення якого особа не може бути піддана кримінальній відповідальності за раніше вчинений злочин.

Зазначений вид звільнення від кримінальної відповідальності застосовується за наявності трьох умов:

- закінчення зазначених у законі строків;
- невчинення протягом цих строків нового злочину певного ступеня тяжкості (середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину)

- неухилення особи від слідства або суду.

Строки давності диференційовані залежно від виду вчиненого злочину, а щодо злочинів невеликої тяжкості – від виду передбаченого у санкції статті покарання.

Початковим моментом перебігу давності є день вчинення особою злочину.

Частина 1 статті 49 КК України встановлює кінцевий момент обчислення строків давності - ним є день набрання законної сили обвинувальним вироком суду.

Якщо особа, яка вчинила злочин, ухиляється від слідства або суду, то відповідно до ч. 2 ст. 49 КК України перебіг давності зупиняється. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. У цьому разі особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення злочину минуло п'ятнадцять років.

За загальним правилом перебіг зазначених у законі строків давності є підставою обов'язкового звільнення від кримінальної відповідальності. З цього правила є два винятки: один – факультативний, а інший – обов'язковий.

Факультативний виняток полягає в тому, що якщо після вчинення особливо тяжкого злочину, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі, минув п'ятнадцятирічний строк давності, то питання про застосування давності вирішується судом.

Обов'язковий виняток із загального правила про застосування строків давності полягає в тому, що давність не застосовується відносно осіб, які вчинили злочин проти миру і безпеки людства, передбачені статтями 437 – 439 і ч. 1 ст. 442 КК України (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни, порушення законів та звичаїв війни, застосування зброї масового знищення, геноцид).

Контрольні завдання та запитання

1. Дайте поняття та вкажіть види звільнення від кримінальної відповідальності?
2. Які особливі умови звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям?
3. Що належить розуміти під вчиненням злочину вперше?
4. Що належить розуміти під примирення з потерпілим, як певний вид звільнення від кримінальної відповідальності?

5. Який іспитовий строк та інші умови при звільненні від кримінальної відповідальності з передачею особи на поруки?
6. Які підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки?
7. Які строки давності зазначені в Кримінальному кодексі при звільненні від кримінальної відповідальності?
8. Які правові наслідки при звільненні від кримінальної відповідальності?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168. – Розділ IX.
2. Закон України “Про застосування амністії в Україні від 1 жовтня 1996 року № 392/96-ВР” // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 48, ст.263.
3. Положення про порядок здійснення помилування: Затверджене Указом Президента України від 12 квітня 2000 р. №588/2000 // Офіційний вісник України. – 2001. - №43. – Ст. 1992.
4. Аликперов Х. Освобождение от уголовной ответственности в связи с изменением обстановки // Законность. — 1999. — № 7.
5. Аликперов Х. Освобождение от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности // Законность. - 1999. — № 8.
6. Аликперов Х. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим // Законность. – 1999. — № 6.
7. Браинин Я.М. Уголовная ответственность и её основания в советском уголовном праве. – М.: Юрид. лит., 1963. - 275 с.
8. Гришук О. В. Юридичні наслідки примирення між особою, яка вчинила злочин, та потерпілим: Державно-правова реформа в Україні. — К., 1997.
9. Данилюк С. А. Вопросы освобождения от уголовной ответственности // Правоведение. — 1987. — № 3.
10. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с. – С. 282-295.

11. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. - К.: Правові Джерела, 2002. - 432 с. – С. 254-278.
12. Кривоченко Л. Н. Освобождение от уголовной ответственности с применением мер общественного или административного воздействия: Учеб. пособие. — Харьков, 1981.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с. - С. 131-141.
14. Скибицкий В.В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания. – К.: Наукова думка, 1987. – 183 с.

Розділ 16.

Поняття і мета покарання

§ 1. Поняття й ознаки покарання за кримінальним правом України

Покарання, відповідно до ч. 1 ст. 50 КК України, є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Ознаки кримінального покарання:

1. Є заходом примусу. КК визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Застосування кримінального покарання до осіб, які вчинили злочини, є тим засобом, завдяки якому здійснюється вплив на поведінку людей, — засобом, що примушує до законслухняної поведінки.

2. Покарання застосовується від імені держави та обов'язково за вироком суду. Відповідно до ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Конституція України (ст. 124) закріплює, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а судові рішення саме й ухвалюються судами іменем України.

3. Кримінальне покарання застосовується до особи, визнаної винною у вчиненні злочину. Це положення кримінального закону закріплено у ст. 62 Конституції України, згідно з якою особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Ці конституційні положення відображені у ч. 2 ст. 2 КК і ст. 3, де сказано, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки Кримінальним кодексом, а застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено.

4. Покарання призначається відповідно до переліку його видів (ст.ст. 51-64 КК України);

5. Кримінальне покарання полягає в обмеженні прав і свобод засудженого — це кара за вчинений злочин.

6. Кримінальне покарання полягає в негативній оцінці за вчинений злочин з боку держави.

7. Покарання тягне за собою судимість. Судимість — це певний правовий статус, пов'язаний з правообмеженнями особи, несприятливими наслідками для неї на певний строк, визначений у законі.

8. Покарання несе персоніфікований характер. Ніхто інший не може бути покараний, крім винної особи.

§2. Мета покарання

Мета покарання цікавила багатьох вчених-юристів і філософів, які працювали в галузі кримінального права, протягом всієї історії його розвитку. Багато запропонованих ними концепцій і теорій не призвели до однозначного тлумачення цієї складної проблеми. Проте серед їх множини можна виділити дві основні групи?

- абсолютні теорії покарання (теорії відплати);
- відносні теорії покарання (теорії досягнення корисних цілей).

Абсолютні теорії покарання (теорії відплати) - їх прибічники виходять з того, що мета покарання – абсолютна ідея – відплата за вчинений злочин. Покарання призначається в якості відплати за нього (Кант, Беккарія, Гегель). Наприклад, за вбивство – смертна кара, за статеві злочини – кастрація, за майнові – каторга, за образу – застосування заходів, що ганьблять винного.

Відносні теорії покарання (теорії корисності) – прибічники яких виходять з того, що покарання повинні досягати утилітарних (корисних) цілей – утримувати інших членів суспільства від злочину, виправити засудженого (Бентам, Фейєрбах, Таганцев, Сергієвський, Фойницький).

Мета покарання – це кінцевий результат, якого прагне досягти держава засобами кримінально-правового впливу.

У чинному законі питання про мету покарання вирішене в ч. 2 ст. 50 КК України, де вказано, що **покарання має на меті** не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Отже, діючий закон виходить зі змішаних теорій, тому що називає метою покарання:

- кару як відплату за вчинене;

- виправлення засудженого;
- запобігання вчиненню нових злочинів самими засудженими (спеціальна превенція - попередження);
- запобігання вчиненню злочинів іншими особами (загальна превенція - попередження).

Мета покарання передбачена ч. 2 ст. 50 КК України, а саме:

1. Кара щодо засудженого.

Кара полягає в позбавленні або обмеженні прав і свобод особи, яка вчинила злочин. Особа, яка була засуджена судом, може бути позбавлена волі (на певний строк або довічно), права власності, військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; піддана обмеженням волі, права на працю, права на заробітну плату, права щодо підвищення по службі (щодо військовослужбовців).

Кара у застосуванні покарання використовується завжди. Інші види мети не завжди досягають бажаного результату. Зауважимо, що покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність особи, яка вчинила злочин (ч. 3 ст. 50 КК України). Ця кримінально-правова норма відображає конституційні права людей. Стаття 28 Конституції України закріплює положення, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню;

2. Виправлення засудженого.

Виправлення полягає в тому, щоб після застосування покарання було досягнуто такого результату, за якого особа не вчинювала б нового злочину, сформувати в особі позитивні соціальні погляди, повагу до людського співжиття. Але часто буває навпаки — ця бажана мета в період відбуття покарання в місцях позбавлення волі призводить до деформації соціальних поглядів особи, до її ресоціалізації;

3. Запобігання вчиненню нового злочину засудженим.

Ця мета полягає у впливі на особу таким чином, аби в подальшому вона не скоїла нового злочину (так звана приватна превенція). Приватна превенція звернута на позбавлення певних благ і прав особи, яка вчинила злочин, ізоляцію її від суспільства, розрив злочинних зв'язків з особами, які негативно впливали на злочинця;

4. Запобігання вчиненню злочинів іншими особами.

Так звана загальна превенція, яка полягає в тому, щоб стримати інших осіб від учинення суспільно небезпечних діянь. Злочин не

залишається поза увагою суспільства, особа, яка його вчинила, повинна понести кару. Сама можливість караності суспільно небезпечних діянь виступає засобом стримування для інших осіб від вчинення злочину.

Контрольні завдання та запитання

1. Дайте визначення поняття покарання згідно із Кримінальним кодексом України.
2. Охарактеризуйте основні ознаки покарання.
3. Які існують теорії покарання?
4. Охарактеризуйте відносно теорію покарання.
5. Дайте визначення мети покарання.
6. Що належить розуміти під загальною та спеціальною превенцією?
7. Що не має на меті покарання, яке застосовується до особи, яка вчинила злочин?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168. – ст. 50.
2. Анісімов В. І. Цілі покарання в чинному кримінальному законодавстві України і проблема смертної кари // Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ. — Одеса, 1998. — Вип. 2.
3. Богуцький Г. Застосування кримінальних покарань за вчинення військових злочинів // Право України. — 1999. — № 8.
4. Варгилецька І. А. Перспективи розвитку законодавства України щодо застосування заходів кримінально-правового впливу, пов'язаних з суспільно-корисною працею // Держ.-правова реформа в Україні. — К., 1997.
5. Гаухман Л., Максимов С., Жаворонков А. Справедливість покарання: принцип и реальность // Законность. — 1997. — № 7.
6. Гальперин И.М. Наказание: социальные функции, практика применения. – М., 1983. – 205 с.
7. Зубкова В.И. Уголовное наказание и его социальная роль. Теория и практика. – М.: Норма, 2002. – 296 с.
8. Карпец И.И. Наказание: Социальные, правовые и криминологические проблемы. - М.: Юрид. лит., 1973. - 287 с.

9. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2004. – 416 с. – С. 296-306.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с. - С. 142-144.
11. Никифоров Б.С. Наказание и его цели // Советское государство и право. - 1981. - № 9. - С. 139-143.
12. Ной И.С. Сущность и функции наказания в советском государстве: Политико-юридическое исследование. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1973. – 192 с.
13. Осипов П.П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций. Аксиологические аспекты. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1976. – 135 с.
14. Полубинская С.В. Цели уголовного наказания. - М.: Наука, 1990. – С. 6-26, 87-94, 123-129.
15. Сундуrow Ф.Р. Лишение свободы и социально-психологические предпосылки его эффективности. – Казань, 1980. – 216 с.
16. Фролова Е.Г. Понятие наказания, его цели и система в советском уголовном праве: Лекция. – Донецк, 1991. – 127 с.
17. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): Навч. посібник. — К., 1997.

Розділ 17.

Система та види покарань

§ 1. Система покарань

Система покарань – це встановлений кримінальним законом і обов’язковий для суду вичерпний перелік покарань, розташованих у певному порядку за ступенем їх суворості.

Ознаки системи покарань:

- система покарань – це сукупність покарань, яка встановлена в кримінальному законі;
- перелік покарань, що утворюють систему, обов’язковий для суду;
- перелік покарань, що утворюють систему, є вичерпним;
- система покарань передбачає їх розміщення у певному порядку за ступенем їх суворості.

За способом, порядком призначення покарання поділяться на три групи:

- основні покарання;
- додаткові покарання;
- покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові,

Основні покарання – це ті покарання, які можуть застосовуватися лише самостійно і не можуть бути приєднані до інших покарань.

Додаткові покарання – це ті покарання які можуть застосовуватися разом з основними, вони лише доповнюють основні покарання, тобто самостійно застосовуватися не можуть.

Покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові – це позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю і штраф.

За суб’єктом, до якого застосовується покарання, вони класифікуються на загальні і спеціальні.

Загальні покарання можуть бути застосовані до будь-якої особи (наприклад, позбавлення волі).

Спеціальні покарання призначаються лише до певного кола засуджених і не можуть застосовуватися до будь-якої особи

(наприклад, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу).

За можливістю визначення строку покарання всі покарання поділяються на строкові і безстрокові.

Строковими покарання є:

- позбавлення волі (від одного до п'ятнадцяти років);
- обмеження волі (від одного до п'яти років);
- арешт (від одного до шести місяців);
- виправні роботи (від 6 міс. до двох років);
- службові обмеження для військовослужбовців (від шести місяців до двох років);
- громадські роботи (від 60 до 240 год.);
- позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (від двох до п'яти років – як основне покарання або від одного до трьох – як додаткове покарання);
- тримання у дисциплінарному батальйоні (від 6 міс. до двох років).

Безстроковими покараннями є: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу і довічне позбавлення волі.

§ 2. Основні покарання

Громадські роботи полягають у виконанні у вільний від роботи чи навчання денний час безоплатних суспільно-корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування (ст. 56 КК України). Змістом цього виду покарання є покладення на засудженого трудового зобов'язання, від кількості, характеру і умов якого він ухилятися не має права.

У ст. 56 КК передбачаються характер та умови цих робіт:

- роботи безоплатні;
- роботи суспільно корисні;
- виконуються засудженим у вільний від роботи чи навчання час і не більше, як чотири години на день.

Громадські роботи встановлюються на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин і відбуваються не більше, як чотири години на день. Це покарання не застосовується до осіб, визнаних інвалідами першої або другої групи, вагітних жінок, осіб, які досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців строкової служби.

Виправні роботи (ст. 57 КК України) застосовуються до особи за місцем роботи на строк від шести місяців до двох років, з відрахуванням у дохід держави від 10 до 20 відсотків її заробітку.

Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок і жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацевдатних, до осіб, що не досягли 16 років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування.

Особам, які стали непрацевдатними після винесення вироку суду, виправні роботи суд може замінити штрафом із розрахунку трьох установлених законодавством України неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за один місяць виправних робіт. Закон (ч. 3 ст. 57 КК України) передбачає можливість заміни виправних робіт штрафом щодо осіб, які стали непрацевдатними після постановлення вироку суду, а також можливість звільнення від відбування виправних робіт з випробуванням (ст. 75 КК України) і умовно-дострокового звільнення від їх відбування (ст. 81 КК України).

Службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК України) полягає в тому, що засуджені до цього виду покарання протягом встановленого судом строку обмеження не можуть бути підвищені за посадою і у військовому званні. Воно застосовується на строк від шести місяців до двох років з відрахуванням у дохід держави від десяти до двадцяти відсотків грошового забезпечення, одержуваного засудженим.

Треба мати на увазі, що службове обмеження для військовослужбовців може бути застосоване судом замість обмеження волі на вказаний строк, якщо суд вважатиме це доцільним, виходячи з обставин справи й особистості засудженого.

Арешт (ст. 60 КК України) полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції в арештному домі за місцем засудження (військовослужбовець — на гауптвахті). Цей вид покарання дещо схоже із покаранням у вигляді позбавлення волі, але умови відбування цього виду покарання до певної міри більш суворі. Адже засудженим до арешту, на відміну від засуджених до позбавлення волі, забороняється: придбання продуктів харчування і предметів першої потреби; побачення з родичами та іншими особами, за винятком захисників; одержання грошових переказів, а також посилок (передач) і бандеролей, за винятком посилок (передач), що містять предмети одягу за сезоном. Окрім того, засудженим до арешту надається

прогулянка тривалістю лише до однієї години (неповнолітнім — до двох годин), що наближує режим їх тримання до режиму тримання у тюрмі, право телефонної розмови з близькими родичами може бути надано їм лише за виняткових обставин, а правом на короткостроковий виїзд за межі арештного дому вони не користуються взагалі.

До засуджених, які відбувають арешт, не можуть застосовуватися звільнення від відбування покарання з випробуванням та умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання (статті 75 і 81 КК України).

Застосування арешту до військовослужбовців має також своїми правовими наслідками те, що:

а) час відбування арешту, як правило, не зараховується до загального строку військової служби і вислуги років для присвоєння чергового військового звання;

б) під час відбування арешту військовослужбовець не може бути представлений до присвоєння чергового військового звання, призначений на вищу посаду, переведений на нове місце служби, звільнений з військової служби, за винятком випадків визнання його непридатним до військової служби за станом здоров'я;

в) під час відбування арешту засудженому військовослужбовцю грошове забезпечення виплачується тільки у розмірі окладу за військове звання.

Обмеження волі (ст. 61 КК України) полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу, без ізоляції від суспільства, в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Обмеження волі встановлюється на строк від одного до п'яти років.

Особи, яким обмеження волі призначено у порядку заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України), можуть відбувати це покарання у дільницях соціальної реабілітації при кримінально-виконавчих установах.

Засуджені до обмеження волі залучаються до праці, як правило, на виробництві виправних центрів, а також на договірній основі на державних або інших форм власності підприємствах.

До осіб, які відбувають обмеження волі, можуть застосовуватися звільнення від відбування покарання з випробуванням, умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання, а також заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням (статті 75, 81—83 КК України).

Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів I і II групи.

Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК України) є спеціальним покаранням і може застосовуватися лише до військовослужбовців строкової служби.

Воно не може застосовуватися до військовослужбовців надстрокової служби, прапорщиків, мічманів, офіцерів, а також військовозобов'язаних, які вчинили злочини у період проходження навчальних чи перевірочних зборів.

Порядок і умови тримання в дисциплінарному батальйоні встановлені Законом України "Про Положення про дисциплінарний батальйон у Збройних Силах України" від 5 квітня 1994 р.

Направлення до дисциплінарного батальйону може бути призначене:

1) коли воно вказане в санкції статті КК, за якою засуджується військовослужбовець (ч. 1 ст. 407 КК України – самовільне залишення військової частини або місця служби);

2) якщо суд, враховуючи обставини справи й особу засудженого, вважатиме за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше двох років триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк.

Засуджені до тримання в дисциплінарному батальйоні залишаються військовослужбовцями строкової служби, але час відбування покарання в дисциплінарному батальйоні до строку дійсної військової служби не зараховується.

Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців замість позбавлення волі не може застосовуватися до осіб, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі.

Позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК України) - це вид основного покарання, що полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу.

Позбавлення волі встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років і відбувається в кримінально-виконавчих установах різного виду і режиму. Чинний Кодекс на відмінну від попереднього не передбачає видів режиму відбування покарання у виді позбавлення волі та необхідності визначення їх судом. Ці обов'язки покладені на

відповідні служби виконання судових рішень на підставі та в порядку, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом України.

Довічне позбавлення волі (ст. 64 КК України) встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів, коли це спеціально передбачено в санкції статті Особливої частини КК і за умови, якщо суд визнає неможливими застосування до засудженого позбавлення волі на певний строк.

Мотиви такого рішення обов'язково викладаються у мотивувальній частині вироку.

Довічне позбавлення волі не застосовується:

до осіб, що вчинили злочин у віці до 18 років;

до винних осіб у віці понад 65 років;

до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку.

До засуджених до довічного позбавлення волі не застосовується умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміна його судом на будь-яке інше. Призначене судом покарання у виді довічного позбавлення волі може бути замінено на позбавлення волі строком не менше 25 років лише за актом про помилування (ст. 87 КК України).

§ 3. Додаткові покарання

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК України) може призначатися лише в якості додаткового покарання і тільки в разі засудження особи за тяжкий або особливо тяжкий злочин.

Суд може застосувати дане додаткове покарання до особи, яка засуджується за тяжкий або особливо тяжкий злочин, незалежно від того, обумовлено це у санкції відповідної статті чи ні.

Військовим є звання, яке присвоюється військовослужбовцям, що проходять службу у військових формуваннях, а також військовозобов'язаним, а спеціальними — звання, що присвоюються працівникам міліції, державної податкової адміністрації, митної служби та деяким іншим категоріям службовців. Ранги встановлені для державних службовців, дипломатів, класні чини — для працівників прокуратури, а кваліфікаційні класи — для суддів.

На підставі ст. 54 КК України засуджений не може бути позбавлений державної нагороди, наукового ступеня, почесного чи вченого звання.

Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу може застосовуватися як додаткове покарання і в разі звільнення від відбування покарання з випробуванням (статті 75, 77 КК України).

Конфіскація майна (ст. 59 КК України) полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого.

Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК.

Кримінальний закон передбачає два види конфіскації майна:

- повну конфіскацію (при вилученні всього належного засудженому майна);

- часткову конфіскацію (при вилученні частки майна).

Конфіскація майна, як додаткове покарання, не може бути призначена при звільненні від відбування покарання з випробуванням (ст. 76,77 КК України).

Від конфіскації майна як виду додаткового покарання необхідно відрізнити конфіскацію предметів, які фактично використано як знаряддя злочину або якщо вони були об'єктом злочинних дій. Таку конфіскацію називають спеціальною. Спеціальна конфіскація не є видом покарання, хоча передбачена в деяких санкціях Особливої частини КК, а є способом вирішення питання щодо долі речових доказів.

Спеціальна конфіскація передбачена санкціями 15 статей Особливої частини КК (наприклад, за ст. 334 КК при порушенні правил міжнародних польотів – конфіскація повітряного судна). У деяких санкціях цих статей передбачена і спеціальна конфіскація, і конфіскація майна як додаткове покарання (за контрабанду – ч. 2 ст. 201 КК).

§ 4. Покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові

1. **Штраф**, відповідно до ст. 53 КК, є грошовим стягненням, що накладається судом у випадках і межах, встановлених в Особливій частині КК.

Дана стаття передбачає межі штрафу. Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини Кримінального кодексу не передбачено вищого розміру штрафу. За вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України. Суд, встановивши, що такий злочин вчинено у співучасті і роль виконавця (співвиконавця), підбурювача або пособника у його вчиненні є незначною, може призначити таким особам покарання у виді штрафу в розмірі, передбаченому санкцією статті (санкцією частини статті) особливої частини КК України, без урахування розміру майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу.

У разі несплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та відсутності підстав для розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку одна година громадських робіт за один установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за двадцять установлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше двох років.

**Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю
(ст. 55 КК України)**

Може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років.

Підставами для призначення судом покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є такі обставини, коли:

злочин пов'язаний із займаною посадою, професійною або іншою діяльністю особи і саме цю посаду або цю діяльність використала винна особа при вчиненні злочину;

характер злочину, особа винного та інші обставини справи свідчать про неможливість збереження за винним права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю.

При призначенні позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі на певний строк - воно поширюється на увесь час відбування основного покарання і, крім цього, на строк, встановлений вироком суду, що набрав законної сили. При цьому строк додаткового покарання обчислюється з моменту відбуття основного покарання, а при призначенні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове до інших основних покарань, а також у разі застосування статті 77 КК України - з моменту набрання законної сили вироком.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 2 ст. 55 КК України) може бути застосовано як додаткове покарання і у випадках, коли воно не передбачене в санкціях Особливої частини КК.

Умовами такого застосування є переконання суду в неможливості збереження за винною особою права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю з урахуванням:

характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку з заняттям певною діяльністю;

особи засудженого;

інших обставин справи.

При цьому посилання на ч. 2 ст. 55 КК України у вирокі суду обов'язкове.

Крім того, ст. 77 КК України передбачає застосування як додаткового покарання позбавлення права обіймати певні посади та займатись певною діяльністю при звільненні від відбування покарання з випробуванням.

Всього санкції статей Особливої частини КК передбачають 24 випадки застосування позбавлення права обіймати певну посаду або займатись певною діяльністю як основного виду покарання, та 115 випадків як додаткового.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, якщо воно призначено як додаткове покарання до арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні чи позбавлення волі на певний строк, поширюється на весь строк відбування основного покарання і, крім того, на строк, встановлений

вироком суду. Якщо ж це покарання призначене як додаткове до іншого виду основного покарання (наприклад, до виправних робіт), то його строк обчислюється з моменту набрання вироком суду законної сили.

Контрольні завдання та запитання

1. Назвіть основні ознаки та поняття системи покарань, передбаченої в КК України.
2. Які покарання відносять до основних?
3. До яких осіб не застосовується довічне позбавлення волі?
4. Які розміри штрафу передбачені в КК України?
5. Які покарання є додатковими?
6. Який строк застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю?
7. В яких випадках застосовується позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу?
8. Яка відмінність між обмеженням волі та позбавленням волі?
9. Які особливості виправних робіт і службових обмежень до військовослужбовців?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168. – ст.ст. 51-64.
2. Анісімов В. І. Цілі покарання в чинному кримінальному законодавстві України і проблема смертної кари // Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ. — Одеса, 1998. — Вип. 2.
3. Богуцький Г. Застосування кримінальних покарань за вчинення військових злочинів // Право України. — 1999. — № 8.
4. Бойко І. Ув'язнення і альтернативні міри покарання // Юрид. вісн. України. — 2000. — 21—27 грудня.
5. Вартилицька І. А. Покарання у вигляді виправних робіт без позбавлення волі мають відповідати принципам законності та гуманізму // Наук. вісн. УАВС. — 1997. — Вип. 2.
6. Вартилицька І. А. Перспективи розвитку законодавства України щодо застосування заходів кримінально-правового впливу, пов'язаних з суспільно-корисною працею // Держ.-правова реформа в Україні. — К., 1997.
7. Вербенський М.Г. Покарання не пов'язані з позбавленням волі: загальна характеристика і проблеми застосування // Новий

- Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовтня 2001 року / Редкол.: Сташис В.В. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002. – С.86-89.
8. Гальперин И.М., Мельников Ю.Б. Дополнительные наказания. – М., 1981.
 9. Гаухман Л., Максимов С., Жаворонков А. Справедливость наказания: принцип и реальность // Законность. — 1997. — № 7.
 10. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с. – С. 306-318.
 11. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. - К.: Правові Джерела, 2002. - 432 с. – С. 286-306.
 12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с. - С.145-159.
 13. Пожизненное заключение. Международные стандарты и практика в Украине и за рубежом: Материалы семинара «Международные стандарты содержания лиц, приговоренных к пожизненному заключению». Донецк, 18—19 июня 2001 года / Директорат прав человека Совета Европы. «Донецкий мемориал». — Донецк, 2001. — 151 с.
 14. Степанюк А.Ф. Проблемы применения наказаний, порождённые новым Уголовным кодексом Украины // Новый Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовтня 2001 року / Редкол.: Сташис В.В. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002. - С. 92-96.
 15. Сундуrow Ф.Р. Лишение свободы и социально-психологические предпосылки его эффективности. – Казань, 1980. – 216 с.
 16. Фролов Ю.А. Совершенствование системы уголовных наказаний и ее аппарата // Правоведение. - 1985. - № 4. - С. 53-58.
 17. Фролова О.Г. Злочинність та система кримінальних покарань (спеціальні, правові та кримінологічні проблеми та шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): Навч. посібник. – К.: АртЕк, 1997. – С. 103-156.
 18. Шапченко С.Л. Скасування смертної кари: проблем побільшало // ерпня. – С.25-29.

Розділ 18.

Призначення покарання

§ 1. Загальні засади призначення покарання

Загальні засади призначення покарання – це встановлені законом критерії, якими повинен керуватися суд при призначенні покарання підсудному.

Відповідно до ст. 65 КК загальні засади призначення покарання складаються з трьох критеріїв.

Суд, призначаючи покарання, керується такими засадами:

1. Суд призначає покарання у межах, установлених у санкції статті Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин.

Ця вимога означає, що суд може призначити покарання тільки у межах, передбачених санкцією статті Особливої частини КК. За альтернативної санкції, в якій вказано два або більше основних видів покарання, суд вправі призначити тільки одне з них. У разі відсутності в санкції кримінально-правової норми Особливої частини КК вказівки на нижчу межу покарання вона визначається тією статтею Загальної частини КК, яка передбачає даний вид покарання.

2. Суд призначає покарання відповідно до положень Загальної частини КК.

Це положення означає, що суд під час винесення вироку повинен керуватися положеннями, передбаченими в Загальній частині КК. Для цього суд повинен:

виконувати завдання, що покладається на КК (ст. 1 КК України);

встановити, чи є вчинене діяння суспільно небезпечним, чи винна особа в його вчиненні (ст. 2 КК України);

встановити, чи є чинним кримінальний закон щодо конкретної особи та конкретного діяння (статті 3—8 КК України);

визначити ступінь тяжкості вчиненого особою діяння (ст. 12 КК України);

встановити, чи є злочин закінченим (статті 13—16 КК України);

з'ясувати, чи може дана особа нести кримінальну відповідальність, чи є вона суб'єктом даного злочину (статті 18—22 КК України);

перевірити, чи злочин вчинений у групі (статті 26—31 КК України);

встановити обставини, що виключають злочинність діяння (статті 36—43 КК України);

керуватися системою покарань (статті 50—87 КК України).

3. Врахування ступеня тяжкості вчиненого злочину.

Це питання вирішується на підставі положень ст. 12 КК, відповідно до яких злочини залежно від ступеня тяжкості поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Це типова характеристика ступеня тяжкості вчиненого злочину, яка знаходить свій прояв через санкцію, встановлену законодавцем за злочин даного виду. На ступінь тяжкості вчиненого злочину можуть впливати певним чином різноманітні обставини, які характеризують різні ознаки складу злочину.

4. Врахування особи винного.

Суди при розгляді кримінальної справи повинні досліджувати дані про особу винного. До цих ознак належать соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні, вольові.

При призначенні покарання мають враховуватися стан здоров'я, інвалідність, вагітність, сімейний стан, наявність утриманців, а також аналогічні відомості щодо близьких і рідних винного. У зв'язку із сукупністю усіх даних про особу винного суд розглядає останнього не лише як суб'єкта злочину, але й одночасно як конкретну людину з її індивідуальними особливостями.

Окремі дані про особу винного за певних умов можуть бути віднесені до обставин, що пом'якшують покарання, незалежно від того, чи передбачені вони як пом'якшуючі обставини ст. 66 КК України. Дані про особу винного можуть бути віднесені і до обтяжуючих покарання обставин, якщо вони передбачені ст. 67 КК України.

Ч. 2 ст. 65 КК встановлює, що особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів.

§ 2. Обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання

Під обставинами, які пом'якшують або обтяжують покарання, слід розуміти певні чинники, що стосуються особи винного і вчиненого ним злочину, які відповідно зменшують або підвищують суспільну небезпечність злочину і злочинця, отже, і ступінь його відповідальності:

Обставини, які пом'якшують та обтяжують, мають велике значення при призначенні покарання.

До пом'якшуючих обставин належать:

1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину;

2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;

2-1) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину;

3) вчинення злочину неповнолітнім;

4) вчинення злочину жінкою в стані вагітності;

5) вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;

6) вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;

7) вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого;

8) вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності;

9) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням злочину у випадках, передбачених цим Кодексом

Так, врахування обставин, які пом'якшують покарання, дають можливість суду в межах санкції статті закону:

1) призначити менш суворе покарання в порівнянні з розміром покарання, яке могло бути призначене, якби дані обставини були відсутніми;

2) при альтернативній санкції призначити менш суворе покарання.

3) тільки за наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання може бути призначено винному покарання більш м'яке, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України).

Перелік передбачених законом обставин, які пом'якшують покарання, не є вичерпним, що дає суду можливість враховувати як обставини, що пом'якшують, і такі, що в законі прямо не зазначені.

Перелік же обставин, які обтяжують покарання є вичерпним і розширенню не підлягає.

При призначенні покарання **обставинами, які його обтяжують**, визнаються:

- 1) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів;
- 2) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28 КК України);
- 3) вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату;
- 4) вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;
- 5) тяжкі наслідки, завдані злочином;
- 6) вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані;
- 7) вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;
- 8) вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;
- 9) вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;
- 10) вчинення злочину з особливою жорстокістю;
- 11) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;
- 12) вчинення злочину загально небезпечним способом;
- 13) вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

Наявність обтяжуючих обставин впливає на призначення покарання і може виражатись в наступному:

- за наявності в законі альтернативної санкції обирається більш суворий вид покарання;
- при відносно визначеній санкції обирається покарання ближче до максимальної межі або таке, що дорівнює їй;
- за наявності в санкції факультативних додаткових покарань вони застосовуються до винного;
- за наявності обтяжуючих обставин не повинно застосовуватись призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК).

§ 3. Призначення покарання за незакінчений злочин і за злочин, вчинений у співучасті

Відповідно до ст. 68 КК України при призначенні покарання за незакінчений злочин суд, керуючись положеннями статей 65-67 КК України, враховує:

- 1) ступінь тяжкості вчиненого особою діяння;
- 2) ступінь здійснення злочинного наміру;
- 3) причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця.

Ступінь здійснення злочинного наміру визначає, до якої стадії був доведений злочин – до стадії готування чи до стадії замаху.

За вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу.

За вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу.

При призначенні покарання співучасникам суд, крім загальних засад, враховує:

характер та 2) ступінь участі кожного з них у вчиненні злочину.

Характер участі – це та роль, яку співучасник виконував у спільно вчиненому злочині: виконавець, організатор, підбурювач, пособник. Більш суворе покарання призначається співучаснику, який поєднував дві і більше ролей при вчиненні злочину.

Ступінь участі – це фактичний внесок кожного із співучасників у вчинення об'єднаними зусиллями злочин. Ступінь участі в злочині означає інтенсивність дій співучасника.

§ 4. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом

Закон (ч. 1 ст. 69 КК України) визначає дві підстави, які можуть зумовити призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом:

1. наявність кількох (не менше двох) обставин, що пом'якшують покарання та істотно зменшують ступінь тяжкості вчиненого злочину;

2. урахування особи винного.

Стаття 69 КК передбачає два види призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом:

призначення покарання, нижче від найнижчої межі;
перехід до іншого, більш м'якого виду покарання.

Призначення покарання, нижче від найнижчої межі, полягає в тому, що суд призначає засудженому покарання того виду, який зазначений у санкції, але це покарання призначається в розмірі нижче від найнижчої межі, тобто нижче мінімуму санкції статті, що передбачає відповідальність за злочин, у вчиненні якого визнаний винним підсудний.

Обрання покарання нижчого від найнижчої межі стосується основних покарань. Наприклад, санкція ч. 1 ст. 115 КК (умисне вбивство без обтяжуючих і пом'якшуючих обставин) передбачає позбавлення волі на строк від 7 до 15 років. При наявності кількох пом'якшуючих обставин винному у вбивстві може бути обрано покарання нижче 7 років.

Ч. 1 ст. 69 КК України містить ще одне принципове положення про те, що суд не має права призначити покарання нижче від найнижчої межі, встановленої для даного виду покарання в Загальній частині КК. Це означає, що виправні роботи не можуть призначатись нижче ніж на строк 6 місяців (ч. ст. 57 КК України), обмеження волі – не менше одного року (ч. 2 ст. 61 КК України), позбавлення волі – на строк не менше ніж один рік (ч. 2 ст. 63 КК України).

При переході до іншого виду покарання суд призначає покарання, не зазначене в санкції, але більш м'яке за своїм видом, виходячи з порівняльної суворості покарань зазначених у переліку ст. 51 КК України.

Рішення суду у вирокі про застосування ст. 69 КК України повинно бути обов'язково мотивоване.

Відповідно до ст. 69-1 КК України за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пунктами 1 та 2 частини першої статті 66 КК України, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні підсудним своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу.

§ 5. Призначення покарання за сукупністю злочинів

Призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК України) має свою специфіку. В порівнянні із раніше діючим законодавством інститут призначення покарання за сукупністю злочинів дещо змінився в бік можливості призначення більш суворих покарань, ніж було раніше.

При **сукупності злочинів** особа вчиняє два або більше злочинів, кожен з яких передбачений різними статтями або різними частинами статті Особливої частини КК, за жоден з яких її не було засуджено (ч. 1 ст. 33 КК України).

У теорії кримінального права виділяють ідеальну і реальну сукупність.

Ідеальна сукупність має місце тоді, коли особа одним діянням вчинює два злочини чи більше, що утворюють самостійні склади злочинів. Наприклад, зґвалтування (ст.152КК) і зараження венеричною хворобою (ст.133КК).

Реальна сукупність має місце тоді, коли особа вчинює кілька самостійних діянь, які охоплюються різними статтями чи частинами статей і містять окремі склади злочинів. Наприклад, крадіжка і шахрайство.

Існують різні законодавчі системи призначення покарання при сукупності злочинів, а саме:

система повного (абсолютного) складання покарань (Баварське уложення 1813р., КК окремих штатів США)

система обмеженого складання покарань (чинне Голландське уложення 1881 р. припускає додавання покарань, але за умови, щоб сума їх не перевищувала найбільш суворе з них більше як на одну третину)

система поглинення, за якого більш суворе покарання, призначене за один із злочинів, що входять у сукупність, поглинає менш суворе (Фінляндія, КК УРСР 1922 р.).

система обов'язкового або факультативного підвищення покарання, призначеного за сукупністю. Суд призначивши покарання за сукупністю шляхом поглинення, зобов'язаний, зважаючи на закон або на власний розсуд, підвищити це покарання до певної межі. (КК Швейцарії)

змішана система призначення покарання за сукупністю злочинів, в якій застосовується одночасно система обмеженого складання і

система поглинення або сполучення цих систем із системою обов'язкового або факультативного підвищення покарання (КК ФРН 1871 р. у редакції 1975 р.).

Змішана система призначення покарання за сукупністю злочинів встановлена у ст. 70 КК України, відповідно до якої призначення покарання проходить у два етапи:

1) призначення покарання окремо за кожен із злочинів, що входять у сукупність;

2) визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів на основі одного з трьох принципів:

поглинення менш суворого покарання більш суворим;

повного складання покарань;

часткового складання покарань.

Принцип поглинення менш суворого покарання більш суворим полягає в тому, що в разі призначення одного виду покарання або різнорідних покарань більш суворе поглинає менш суворе.

Принцип повного складання покарань полягає в тому, що обрані за кожний вчинений злочин покарання повністю складаються. Цей принцип застосовується в разі обрання покарань одного виду та різних видів відповідно до ст. 72 КК України.

При частковому складанні покарань до одного обраного строку частково додається строк покарання за другий злочин.

За загальним правилом, встановленим ч. 2 ст. 70 КК України, остаточне покарання визначається в межах, встановлених нормою Особливої частини КК, яка передбачає більш суворе покарання. Виняток з цього правила становить ситуація, коли хоча б один із злочинів є умисним тяжким чи особливо тяжким.

У такому випадку суд вправі призначити остаточне покарання за сукупністю злочинів у межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині КК (ч. 2 ст. 70 КК України). Наприклад, для позбавлення волі – це 15 років.

Призначення додаткових покарань за сукупністю злочинів передбачено в ч. 3 ст. 70 КК України згідно з нею до основного покарання призначеного за сукупністю злочинів, можуть бути приєднані додаткові покарання, призначені судом за злочини у вчиненні, яких особою було визнано винною.

Призначення додаткових покарань проходить у такі етапи:

визначаючи покарання за кожний із злочинів, що входять до сукупності, суд повинен призначити не тільки основне, але й додаткове покарання (якщо воно передбачено законом);

призначивши остаточне покарання за сукупністю злочинів, суд приєднує до нього додаткове (додаткові) покарання, призначене за окремий злочин (злочини), що входять до сукупності;

якщо ці додаткові покарання одного виду, вони приєднуються до основного шляхом повного чи часткового складання в межах зазначених в ст. 70 КК України;

якщо ці додаткові покарання різних видів, то кожне з них приєднується до основного покарання, призначеного за сукупністю, і виконується самостійно.

За правилами, визначеними, в ч. ч. 1–3 ст. 70 КК України, призначення покарання застосовується і в тих випадках, коли після постановлення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому злочині, який вчинено до постановлення попереднього вироку.

У цьому випадку процес призначення покарання проходить у три стадії:

- призначення покарання за розкритий злочин;
- визначення остаточного покарання за сукупністю злочинів;
- зарахування у строк остаточного покарання повністю чи частково відбутого покарання за попереднім вироком.

При цьому остаточне покарання не може бути нижчим від покарання, призначеного за попереднім вироком, оскільки в таких випадках при поглиненні або складанні покарань суд має виходити з розміру всього покарання, призначеного за попереднім вироком, а не з його невідбутої частини.

В науковій літературі та судовій практиці звертається увага на необхідність дотримання певних правил при обранні міри покарання за сукупність злочинів. Це зокрема:

остаточна міра покарання за сукупністю злочинів, не може бути меншою, ніж покарання, обране за конкретний злочин. При застосуванні принципу поглинання вона може дорівнювати більш суворому покаранню, обраному за один із злочинів;

у разі повного чи часткового складання вона обов'язково більша, ніж строки покарання, обрані за конкретні злочини, що входять у сукупність;

коли складаються різні за видами покарання необхідно дотримуватися положень, передбачених у ст. 72 КК України;

якщо окремі види покарань не можуть складатися (наприклад, штраф і позбавлення волі), то вони виконуються самостійно або

застосовується принцип поглинання більш суворим покаранням менш суворого;

при призначенні обов'язкових додаткових покарань за конкретні злочини вони призначаються і при визначенні остаточного покарання; непризначення обов'язкового додаткового покарання за сукупністю злочинів може мати місце лише тоді, коли воно не призначалось за окремий злочин;

однорідні додаткові покарання, призначені за окремі злочини, складаються;

різномірні додаткові покарання в остаточному покаранні визначаються окремо і виконуються самостійно.

§ 6. Призначення покарання за сукупністю вироків

Сукупність вироків має місце там, де засуджений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання, вчинив новий злочин (ч. 1 ст. 71 КК України).

Ознаки сукупності вироків:

- постановлений вирок, яким особа засуджена до певної міри покарання;

- це покарання ще цілком не відбуте засудженим;

- новий злочин вчинений після постановлення вироку, але до повного відбуття покарання.

Специфічним для призначення покарання за сукупністю вироків є те, що до покарання, призначеного за новим вироком, суд повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком. З наведеного випливає, що в такому разі, як правило, не застосовується принцип поглинання покарань, а покарання складаються повністю або частково.

У кожному конкретному випадку важливо встановити невідбуту частину покарання. Вона визначається залежно від виду покарання, а також від того, реально особа відбула покарання, чи вона звільнялась від відбування покарання з випробуванням (ст. 75-79 КК України), до неї було застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України), відбувалась заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України), застосовувалось звільнення від покарання за хворобою (ст. 84 КК України), застосована амністія, за якою засуджений частково звільнений від покарання або йому замінена невідбута частина покарання більш

м'яким покаранням. У всіх наведених випадках по-різному буде визначатись невідбута частина покарання. Якщо особа звільняється від відбування покарання з випробуванням і під час іспитового строку вчинює злочин, то невідбудою частиною покарання буде вважатися те покарання, до якого її було засуджено за вироком суду. В тому разі, коли ця особа була під вартою у зв'язку з обранням їй такого запобіжного заходу, цей період виключається з покарання, яке призначив їй суд.

При засудженні особи за новий злочин, який вона вчинила після засудження за перший злочин, їй обирається покарання на загальних підставах, викладених в ст. ст. 65-67 КК України.

Особливим при призначенні покарання за сукупністю вироків є призначення максимального строку основного покарання, яке обирається за сукупністю. При визначенні цього строку суд має в своєму розпорядженні визначене покарання за новий злочин і невідбуту частину покарання за попереднім вироком. За загальним правилом верхньою межею є максимальний строк для даного виду покарання, передбачений Загальною частиною КК. Наприклад, для позбавлення волі – це 15 років, для обмеження волі – 5 років, для виправних робіт – 2 роки. Такий порядок визначення верхньої межі покарання, застосовується, коли особою вчинені злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості і тяжкі. Якщо до складу вчинених особою злочинів входить хоча б один особливо тяжкий злочин, то верхня межа останнього покарання може бути і більше 15 років позбавлення волі. Але цей строк не повинен перевищувати 25 років.

При складанні покарань у виді довічного позбавлення волі і будь-яких менш суворих покарань остаточної строк покарання, призначений за сукупністю вироків, визначається шляхом поглинання менш суворих покарань довічним позбавленням волі. Це єдиний випадок коли при сукупності вироків застосовується принцип поглинання.

Остаточне покарання за сукупністю вироків має бути більшим як від покарання, призначеного за новий злочин, так і від невідбутої частини покарання за попереднім вироком.

Призначене хоча б за одним із вироків додаткове покарання або невідбута його частина за попереднім вироком підлягає приєднанню до основного покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків.

Певну особливість встановленого ч. 5 ст. 71 КК України для випадків вчинення засудженим двох або більше злочинів після

винесення вироку, але до повного його відбуття. За таких обставин суд спочатку призначає покарання за ці нові злочини за сукупністю злочинів, а потім до призначеного в такий спосіб покарання повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за правилами, визначеними ч.1-3ст. 71 КК України.

§ 7. Правила складання покарань і зарахування строку попереднього ув'язнення

У разі застосування принципу часткового або повного складання покарань нерідко виникає необхідність складання різних за видом покарань, призначених за окремі злочини. Правила складання різнорідних покарань встановлені в ст. 72 КК України.

У разі складання покарань за сукупністю злочинів та сукупністю вироків менш суворий вид покарання переводиться в більш суворий вид виходячи з такого їх співвідношення (ч. 1 ст. 72 КК України):

1) одному дню позбавлення волі відповідають:

а) один день тримання військовослужбовців в дисциплінарному батальйоні або арешту;

б) два дні обмеження волі;

в) три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;

г) вісім годин громадських робіт;

2) одному дню тримання військовослужбовців в дисциплінарному батальйоні або арешту відповідають:

а) два дні обмеження волі;

б) три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;

3) одному дню обмеження волі відповідають три дні службового обмеження для військовослужбовців або три дні виправних робіт;

4) одному дню обмеження волі або арешту відповідають вісім годин громадських робіт.

У разі призначення покарання за сукупністю злочинів або вироків у вигляді виправних робіт або службових обмежень для військовослужбовців складанню підлягають лише строки цих покарань. Розміри відрахувань із заробітку засудженого складанню не підлягають і обчислюються за кожним вирок самостійно (ч. 2 ст. 72 КК України).

Згідно з ч. 3 ст. 72 КК України основні покарання у вигляді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в разі призначення їх за сукупністю злочинів і за сукупністю вироків складанню з іншими видами покарань не підлягають і виконуються самостійно. В ч. 4 ст. 72 КК України зазначається, що додаткові покарання різних видів у всіх випадках виконуються самостійно.

Відповідно до ч. 5 ст. 72 КК України попереднє ув'язнення зараховується судом у строк покарання у разі засудження до позбавлення волі день за день або за правилами, передбаченими у ч. 1 ст. 72 КК України. При призначенні покарань, не зазначених у цій частині даної статті, суд, враховуючи попереднє ув'язнення, може пом'якшити покарання або повністю звільнити засудженого від його відбування.

Контрольні завдання та запитання

1. Розкрийте поняття загальних засад призначення покарання.
2. Які обставини, що пом'якшують, а які обтяжують покарання?
3. Перелічіть особливості призначення покарання за незакінчений злочин і злочин вчинений в співучасті?
4. Які особливості призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом?
5. Визначте умови призначення покарання за сукупністю злочинів?
6. Які особливості призначення покарання за сукупністю вироків?
7. Як визначається невідбута частина покарання?
8. Які правила складання покарань і зарахування строку ув'язнення?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168. – Розділ XI.
2. Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. – Киев: Вища школа, 1980. – 216 с.
3. Гура Р.М. Застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовтня 2001 року / Редкол.: Сташис В.В. – К. – Х.: Юрінком Інтер, 2002. – С.96-99.

4. Карпец И.И. Отягчающие и смягчающие обстоятельства в уголовном праве. – М., 1959. – 117 с.
5. Красиков Ю.А. Назначение наказания: обусловленность и критерии индивидуализации. – М., 1991. – 76 с.
6. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с. – С.318-340.
7. Кругликов Л.Л. Смягчающие и отягчающие ответственность обстоятельства в уголовном праве. Вопросы теории. – Воронеж, 1985. – 164 с.
8. Ломако В.А. Применение условного осуждения. – Харьков: Вища школа, 1976. - 125 с.
9. Ломако В.А. Условное осуждение. – Харьков, 1972.
10. Минская В.С. Роль смягчающих ответственность обстоятельств в индивидуализации уголовной ответственности // Проблемы совершенствования уголовного законодательства и практики его применения. - М., 1981. - С. 106-116.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с. - С.160-176.
12. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 17 від 24 жовтня 2003 р. „Про практику призначення судами кримінального покарання” // Вісник Верховного Суду України. - № 6 (40). – 2003. – С. 14 – 20.
13. Сабитов Р.А. Квалификация поведения лица после совершения им преступления. Учебное пособие. – Омск: ОВШМ, 1986. – 117 с.
14. Сабитов Р.А. Посткриминальное поведение. – Томск, 1985. – 192 с.
15. Сабитов Р.А. Уголовно-правовое значение посткриминального поведения. – Омск, 1985. – 36 с.
16. Скрябин М.А. Общие начала назначения наказания и их применение к несовершеннолетним. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1982. – 123 с.
17. Скоков С. Рецидивна злочинність та ефективність покарання у вигляді позбавлення волі // Право України. — 1999. — № 2.
18. Становский М.Н. Назначение наказания. – С.-Пб.: Юридический центр Пресс, 1999. – 480 с.

19. Степанюк А.Ф. Проблемы применения наказаний, порождённые новым Уголовным кодексом Украины // Новый Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовтня 2001 року / Редкол.: Сташис В.В. – К.–Х.: “Юрінком Інтер”, 2002. - С.92-96.
20. Ткаченко В.И. Назначение наказания. – М., 1985. – 61 с.
21. Тютюгин В.И. Лишение права занимать определенные должности как вид наказания по советскому уголовному праву. – Харьков: Вища школа, 1982. – 145 с.

Розділ 19.

Звільнення від покарання та його відбування

§ 1. Поняття звільнення від покарання та його види

Зміст цього інституту полягає в тому, що за підстав, передбачених КК засуджений може бути (або повинен бути) звільнений судом від:

- реального відбування покарання, призначеного вироком суду;
- подальшого відбування покарання, частину якого він вже відбув.

Крім того, засудженому може бути: замінено покарання більш м'яким.

Винятком із вказаних підстав є звільнення особи від покарання або його пом'якшення на підставі закону України "Про амністію" від 5 липня 2001 р. чи акта про помилування (ч.1. ст.74 КК).

Підставою звільнення від покарання та його відбування є недоцільність або ж неможливість призначення чи виконання покарання в силу втрати чи значного зменшення суспільної небезпечності особи, яка вчинила злочин, погіршення стану її здоров'я або ж в силу закону.

КК передбачає різні види звільнення від покарання. Їх, як правило, об'єднують у дві групи: звільнення безумовне і звільнення умовне.

При безумовному звільненні перед особою не ставлять певні вимоги в зв'язку з її звільненням.

Умовне ж звільнення пов'язане з пред'явленням особі визначених законом вимог, які вона має виконати протягом певного іспитового строку. Їх порушення тягне за собою скасування застосованого судом звільнення від покарання.

До умовного звільнення від покарання належить:

- звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. ст. 75-79 КК України);
- умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України);
- звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83).

До безумовних відносяться:

- звільнення від покарання на умовах передбачених ч. 4 ст. 74 КК України (звільнення від покарання у зв'язку з втратою особою суспільної небезпечності);
- звільнення у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України)
- Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України).
- Звільнення від покарання за хворобою (ст. 84 КК України).

§2. Звільнення від покарання у зв'язку з втратою особою суспільної небезпечності

Звільнення від покарання у зв'язку з втратою суспільної небезпечності особи, яка вчинила злочин, допускається тільки за сукупності таких **умов**:

- вчинення особою злочину невеликої або середньої тяжкості ;
- її бездоганної поведінки та сумлінного ставлення до праці, які дають суду підстави вважати, що особа не вчинить нового злочину і, відповідно, її суспільну небезпечність можна вважати втраченою.

Бездоганна поведінка означає, що особа не тільки не вчинювала будь-яких протиправних діянь, а й сумлінно виконувала різноманітні обов'язки (фахові, службові, цивільні, військові та ін.

Під сумлінним ставленням до праці розуміється відповідальне та позитивне ставлення винного до роботи, підвищення освітнього рівня і кваліфікації в будь-якій сфері.

Звільнення від покарання у разі втрати особою суспільної небезпечності застосовується тільки судом. Суд постановляє обвинувальний вирок (без призначення покарання) і звільняє особу від покарання. Таким ви роком особа визнається винною у вчиненні злочину і тим самим засуджується від імені держави.

Звільнення від покарання з підстав, зазначених в ч. 4 ст. 74 КК України є правом, а не обов'язком суду, і носить безумовний характер. Особа, яка звільнена від покарання, у цьому разі визнається такою, що не має судимості (ч. 3 ст. 88 КК України).

§ 3. Звільнення від відбування покарання з випробуванням

Звільнення від покарання з випробуванням можливе при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі та позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Умовою звільнення від покарання з випробуванням є сукупність ряду обставин, які мають досліджуватися судом: тяжкість злочину, особистість винного та інші обставини справи.

Рішення про звільнення особи від покарання з випробуванням суд має прийняти за умови, якщо визнає, що таким чином буде досягнута мета покарання, встановлена ч. 2 ст. 50 КК України, - виправлення засудженого без застосування реального покарання та запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами.

При призначенні покарання з випробуванням обов'язково призначається іспитовий строк тривалістю від одного до трьох років.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням може бути пов'язано з покладанням судом на такого засудженого певних обов'язків, передбачених законом. Стаття 76 КК України містить вичерпний перелік таких обов'язків: 1) попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого; 2) не виїжджати за межі України на постійне місце проживання без дозволу органу кримінально-виконавчої системи; 3) повідомляти органи кримінально-виконавчої системи про зміну місця проживання, роботи або навчання; 4) періодично з'являтися для реєстрації в ці органи; 5) пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

Підставою звільнення від покарання з випробуванням є те, що протягом визначеного судом іспитового строку особа не вчинила нового злочину і виконує покладені на неї обов'язки.

Правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 78 КК) визначаються поведінкою засудженого протягом іспитового строку. Ці наслідки можуть бути як сприятливими, так і несприятливими.

Сприятливі: 1) звільнення за рішенням суду від відбування призначеного винному покарання і 2) погашення у зв'язку з цим судимості; **несприятливі:** 1) направлення засудженого для реального відбування призначеного покарання і 2) призначення покарання за сукупністю вироків у разі вчинення засудженим протягом іспитового строку нового злочину.

Несприятливі наслідки настають для засудженого в двох випадках. Перший - коли засуджений направляється судом для реального відбування призначеної міри покарання через те, що він не виконав покладених на нього обов'язків або систематично вчиняв правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення. При невиконанні покладених на засудженого обов'язків суд у кожному випадку повинен з'ясувати причини їх невиконання. Другим несприятливим наслідком є вчинення засудженим протягом іспитового строку нового злочину. Відповідно до ч.3 ст. 78 КК України суд призначає покарання за новий злочин, а потім приєднує до нього повністю або частково покарання, раніше призначене при звільненні з випробуванням. Тобто тут застосовуються правила призначення покарання за сукупністю вироків, установлені статтями 71 і 72 КК України.

§ 4. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років

Положення ст. 79 КК України можуть застосовуватися до вагітних жінок (такими є жінки, що були вагітними на час постановлення вироку або стали вагітними під час відбування покарання) та жінок, які на момент застосування даної норми мають дітей віком до семи років.

Дана норма може бути застосована тільки при призначенні покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі.

Законом прямо передбачене певне обмеження застосування вимог ст. 79 КК. Звільнення від відбування покарання з випробуванням не допускається щодо жінок, засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини.

Згідно з вимогами ст. 79 КК України суд повинен встановити особі жіночої статі, щодо якої прийнято рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, іспитовий строк. Його термін законодавець визначив у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку.

Ч. 5 ст. 79 КК України змушує засуджену виконати ряд вимог: не відмовлятися від дитини, не передавати її в дитячий будинок, не зникати з місця проживання, не ухилятися від виховання дитини і догляду за нею, виконувати покладені на неї судом обов'язки, не

допускати порушень громадського порядку, не вчинювати нового злочину.

Мають свої особливості і правові наслідки такого звільнення. Вони можуть бути сприятливими і несприятливими.

Сприятливі наслідки полягають у звільненні засудженої від відбування основного і додаткового покарання і погашенні судимості, якщо іспитовий строк минув успішно.

Несприятливі наслідки можуть бути двох видів. Перший із них полягає в тому, що суд за поданням контролюючого органу направляє засуджену для відбування покарання згідно з вироком суду. Це може мати місце тоді, коли жінка відмовилася від дитини, передала її в дитячий будинок, зникла з місця проживання, ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, не виконує покладених на неї судом обов'язків, систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях виправлення. Другий вид несприятливих наслідків - це вчинення жінкою протягом іспитового строку нового злочину. В цьому разі суд призначає їй покарання за правилами, встановленими в статтях 71 і 72 КК України.

§ 5. Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку

Під давністю виконання обвинувального вироку слід розуміти закінчення встановлених у законі строків з дня набрання обвинувальним вироком законної сили, у зв'язку з чим засуджений звільняється від виконання призначеної судом міри покарання.

У ст. 80 КК України йдеться про обвинувальний вирок, який набрав законної сили, але при цьому не направлений для виконання, або звернений до виконання, але не реалізований при цьому цілком або частково.

КК встановлює три умови звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку:

закінчення зазначених у законі строків;
відсутність факту ухилення засудженого від відбування покарання;

не скоєння протягом встановлених законом строків нового злочину (середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину).

Частина 1 ст. 80 КК встановлює диференційовані строки, закінчення яких виключає виконання обвинувального вироку. Тривалість цих строків залежить від виду та тяжкості призначеного судом покарання. Так, обвинувальний вирок не приводиться у виконання, якщо з дня набрання ним чинності минули такі строки:

1) два роки - у разі засудження до покарання менш суворого, ніж обмеження волі;

2) три роки - у разі засудження до покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі за злочин невеликої тяжкості;

3) п'ять років - у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі за злочин середньої тяжкості, а також при засудженні до позбавлення волі на строк не більше п'яти років за тяжкий злочин;

4) десять років - у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років за тяжкий злочин, а також при засудженні до позбавлення волі на строк не більше десяти років за особливо тяжкий злочин;

5) п'ятнадцять років - у разі засудження до покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років за особливо тяжкий злочин. 3. Перебіг строку давності виконання обвинувального вироку може зупинятися і перериватися.

Тривалість строків звільнення від відбування покарання у зв'язку з закінченням строків давності обвинувального вироку встановлюється в залежності від тяжкості покарання, встановленого судом конкретній особі за конкретне, вчинене нею суспільно небезпечне діяння, а не в залежності від максимального покарання, передбаченого санкцією статті чинного кодексу.

У випадках ухилення засудженого від відбування покарання строк давності поновлюється з дня явки засудженого для відбування покарання, або з дня його затримання. У цих випадках строки давності, передбачені п.п. 1–3 ч. 1 ст. 80 КК України, подвоюються.

Перебіг давності переривається, якщо до закінчення строків, зазначених в ч. 1–3 ст. 80 КК України, засуджений вчинив новий середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин.

КК встановлює обмеження застосування давності виконання обвинувального вироку. Так, відповідно до ч. 6 ст. 80 КК України давність не застосовується у разі засудження особи за злочини проти миру та безпеки людства, передбачені статтями 437–439 та ч. 1 ст. 442 КК України. Ця норма цілком відповідає положенням Лондонського статуту Міжнародного військового трибуналу від 8 серпня 1945 р.,

резолюціям Генеральної Асамблеї ООН, її конвенціям від 26 листопада 1968 р., до яких приєдналася Україна

§ 6. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання являє собою дострокове звільнення засудженого від подальшого відбування призначеного йому покарання за умови, що він своєю сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання поширюється на засуджених до строкових видів покарання, за виключенням позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та арешту.

Основними умовами умовно дострокового звільнення від покарання є:

- доведення засудженим свого виправлення сумлінною поведінкою і ставленням до праці;
- фактичне відбування засудженим певної частини покарання.

Обсяг цієї певної частини суворо пов'язаний з категоріями злочинів, визначених ст. 12 КК.

Умовно-дострокове звільнення від покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим:

1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі;

3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання є безумовним.

§ 7. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким

Підставою для заміни невідбутої частини покарання більш м'яким є такий ступінь виправлення засудженого, при якому подальше його виправлення стає можливим при застосуванні більш м'якого виду покарання ніж те, яке йому призначене судом.

На відміну від умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким може застосовуватись до осіб, що відбувають два види покарання – обмеження та позбавлення волі.

Закон передбачає дві умови, необхідні для заміни невідбутої частини покарання більш м'яким: впевненість, що засуджений став на шлях виправлення, та фактичне відбуття ним певної частини строку покарання, передбаченого ст. 82 КК України.

На відміну від умовно-дострокового звільнення, заміна невідбутого покарання більш м'яким передбачає менші частини фактично відбутого покарання (від третини до двох третин), але так само як і умовно-дострокове звільнення, ставить їх у залежність від класифікації злочинів та особистості засудженого:

- не менше третини призначеного судом строку покарання за злочин невеликої або середньої тяжкості, а також необережний тяжкий злочин;
- не менше половини строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі коли особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який засуджена до позбавлення волі;
- не менше двох третин призначеного судом покарання за умисний особливо тяжкий злочин, а також призначеного покарання особі, яка раніше звільнялась умовно-достроково і вчинила новий умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

Вибір більш м'якого покарання здійснюється відповідно до системи покарань, передбачених ст. 51 КК України.

При заміні невідбутої частини покарання більш м'яким закон передбачає можливість звільнення особи повністю або частково від відбування додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 2 ст. 82 КК

України). Відповідно до ч.5 ст. 82 КК України до осіб, яким покарання замінене більш м'яким, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення за правилами, передбаченими ст. 81 КК України.

У разі вчинення особою, яка відбуває більш м'яке покарання, нового злочину, суд відповідно до правил статей 71 і 72 КК додає до покарання за новий злочин невідбуту частину більш м'якого покарання.

§ 8. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років

За змістом ст. 83 КК України, звільнення від відбування покарання зазначених категорій жінок може застосовуватися судом лише після вступу вироку, щодо жінки, в законну силу і з моменту фактичного початку відбування жінкою покарання.

Вимоги ст. 83 КК України можуть бути застосовані судом тільки до жінок, які стали вагітними або народили дітей під час відбування покарання. Пряма заборона застосування ст. 83 КК України – засудження жінки на строк більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини. Проте, як і у випадках розгляду питання щодо застосування вимог ст. 79 КК України, застосовуючи ст. 83 КК України, суд зобов'язаний враховувати не тільки ступінь суспільної небезпеки злочину, за вчинення якого було засуджено жінку, а й дані про її особистість.

Ст. 83 КК України передбачає кілька умов звільнення засудженої жінки від відбування покарання: наявність сім'ї або родичів, що дали згоду на спільне з нею проживання; наявність можливості самостійно забезпечити належні умови для виховання дитини.

Для застосування статті достатньо наявності хоча б однієї з умов.

На відміну від умов ст.79 КК України, після виповнення дитині трьох років або в разі смерті дитини суд може прийняти одне з таких рішень:

звільнити засуджену від відбування покарання;

замінити призначене вироком суду покарання більш м'яким;

направити засуджену до відповідної установи для відбування покарання, призначеного за вироком. При цьому, направляючи засуджену для відбування покарання, суд може повністю або частково зарахувати у строк відбування покарання час, протягом якого засуджена не відбувала покарання.

Відповідно до ч. 6 ст. 83 КК при вчиненні засудженою в період звільнення від відбування покарання нового злочину суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 і 72 КК.

§ 9. Звільнення від покарання за хворобою

Особа, яка під час відбуття покарання захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, звільняється від його подальшого відбування (ч.1 ст.84 КК України).

Звільнення від покарання в зв'язку з розвитком психічної хвороби є обов'язковим і не залежить від розсуду суду. Лише у разі розгляду питання про звільнення від покарання через "іншу тяжку хворобу" (ч. 2 ст. 86 КК України) суд повинен брати до уваги тяжкість вчиненого злочину, особу засудженого та інші обставини справи. Постанову про звільнення такої особи від покарання суд виносить на підставі висновку лікарської комісії у вигляді акту психіатричного обстеження засудженого.

До осіб, які звільняються від покарання через психічну хворобу, можуть застосовуватись примусові заходи медичного характеру (ч. 3 ст. 93 КК України, ч. 1 ст. 94 КК України).

Перелік захворювань, які є підставою для звільнення від покарання, затверджено Міністерством охорони здоров'я України 21 квітня 1992 р., Порядок представлення до суду матеріалів про звільнення від подальшого відбуття покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу, затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 13 травня 1992 р. № 256.

Наявність тяжкої хвороби у засудженого не є обставиною, обов'язковою для звільнення його від покарання. Розглядаючи це питання, суд враховує характер і тяжкість вчиненого злочину, ступінь виправлення засудженого, строк відбутого покарання, дані про поведінку засудженого під час відбуття покарання, ступінь перешкодження хвороби відбуванню призначеного покарання, а також інші обставини.

Звільнення від покарання в зв'язку з психічною хворобою або іншою тяжкою хворобою не є остаточним. Згідно з ч. 4 ст. 84 КК України звільнені від покарання особи у разі одужання повинні бути направлені для подальшого відбування покарання, якщо відсутні інші підстави звільнення від покарання. Винятком є закінчення строків давності (ст. 49 та 80 КК України).

§ 10. Амністія та помилування

Амністія — один із видів звільнення від кримінальної відповідальності. Акт амністії не має персоніфікованого характеру.

Видання акта (закону) про амністію відповідно до ч. 3 ст. 92 Конституції України належить до компетенції Верховної Ради України.

Відповідно до Закону України "Про застосування амністії в Україні" від 1 жовтня 1996 р. з подальшими змінами та доповненнями до нього, амністія оголошується Законом і є звільненням від кримінальної відповідальності і покарання певної категорії осіб, винних у вчиненні злочинів (ст. 1 Закону).

Дія закону про амністію поширюється на злочини, вчинені до дня набрання чинності вироку, за яким особу засуджено за ці злочини, і не поширюється на злочини, що тривають або продовжуються, якщо вони закінчені, припинені або перервані після прийняття закону про амністію.

Згідно із Законом України "Про застосування амністії в Україні" не допускається застосування амністії:

- до осіб, яким довічне позбавлення волі в порядку помилування замінено на певний строк засудження;
- до осіб, що мають дві і більше судимостей за вчинення тяжких злочинів;
- до осіб, засуджених за злочини проти основ національної безпеки України, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах;
- до осіб, які засуджені за вчинення тяжкого і особливо тяжкого злочину і відбули менше половини призначеного вироком суду основного покарання.

Відповідно до п. 27 ст. 106 Конституції України помилування здійснює Президент України.

Помилування здійснюється відповідно до індивідуально визначеної особи.

Відповідно до Положення про порядок здійснення помилування, затвердженого Указом Президента України від 12 квітня 2000 р. № 588/2000 помилування засуджених здійснюється у вигляді:

- заміни довічного позбавлення волі позбавленням волі на певний строк;
- повного або часткового звільнення від відбуття як основного, так і додаткового покарань;

- заміни покарання або його невідбутої частини більш м'яким покаранням;
- зняття судимості.

Помилування не ставиться в залежність ні від ступеня небезпечності, ні від тяжкості вчиненого засудженим злочину або суворості призначеного вироком суду покарання.

Клопотання про помилування засуджених попередньо розглядаються комісією, яка створюється Президентом України на строк його повноважень.

Чинним КК (ч.2 ст. 87 КК України) визначено: якщо акт про помилування змінює засудженому призначене судом покарання у вигляді довічного позбавлення волі на строкове позбавлення волі, цей строк не може бути меншим двадцяти п'яти років.

Контрольні завдання та запитання

1. Дайте визначення звільнення від покарання.
2. Які умови звільнення від покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності?
3. За яких підстав особа звільняється від відбування покарання з випробуванням?
4. Як особа звільняється від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років?
5. Які строки давності передбачені в КК України щодо виконання обвинувального вироку суду?
6. Які підстави застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання?
7. Як відбувається амністія і помилування?
8. До яких осіб застосовується звільнення від покарання за хворобою?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168. – Розділ XII.
2. Звечаровский И. Меры уголовно-правового характера: понятие, система, виды // Законность. — 1999. — № 3.
3. Зельдов С.И. Освобождение от наказания и от его отбывания. – Москва, 1982. – 137 с.

4. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с. – С.342-360.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. - К.: Правові Джерела, 2002. - 432 с. – С.343-360.
6. Ломако В.А. Применение условного осуждения. – Харьков: Вища школа, 1976. – 125 с.
7. Маляренко В. Окремі питання давності притягнення до кримінальної відповідальності: Коментар судової практики з кримінальних справ // Бюллетень законодавства і юридичної практики України. – 1996. - № 6. – С. 11-17.
8. Марогулова И.Л. Амнистия и помилование // Проблемы совершенствования советского законодательства. – 1984. – Вып. 28.
9. Михлин А.С. Помилование осужденных. – М., 1982. – 19 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с. - С.177-200.
11. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26.04.2002 р. “Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м’яким” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Х.: Одісей, 2003. – 432 с. – С. 61-65.
12. Скибицький В.В. Умовне засудження за законодавством Української РСР. – К.: Наукова думка, 1971. – 132 с.
13. Скригонюк М. І. Удосконалення інституту умовно-дострокового звільнення засуджених від покарання в процесі державно-правової реформи в Україні // Держ.-правова реформа в Україні. — К., 1997.
14. Ткачевский Ю.М. Давность в советском уголовном праве. – М., 1978. – 128 с.

Розділ 20.

Судимість

§ 1. Поняття судимості

Під **судимістю** належить розуміти вступ у законну силу обвинувального вироку суду з призначенням особі певного покарання, внаслідок чого утворюється певний правовий статус особи, пов'язаний з цілим рядом обмежень і інших несприятливих наслідків.

Істотними **ознаками** судимості є те, що вона:

- є наслідком засудження особи за вчинення злочину, який триває і після відбуття покарання;
- являє собою особливий правовий статус засудженого (має персональний характер і пов'язана лише з даною особою);
- має чітко визначені часові межі, встановлені КК;
- полягає в обмеженнях, які застосовуються до особи, що має судимість, інших несприятливих для неї правових наслідках;
- крім того, умови перебігу судимості та її кримінально-правові наслідки визначені КК.

Загально правові наслідки судимості регламентуються іншими нормативними актами.

Кримінально-правове значення судимості:

- наявність судимості при призначенні покарання за новий злочин, як правило визнається обставиною, яка обтяжує покарання (п.1 ч.1 ст.67 КК України).

- враховується при визначенні рецидиву злочинів (ст.34 КК України).

- у передбачених законом випадках судимість при вчиненні однорідного злочину перетворює основний (простий) його вид у кваліфікований або особливо кваліфікований. (Наприклад, хуліганство буде особливо кваліфікованим, якщо воно вчинене особою, яка має судимість за хуліганство (ч.3 ст.296 КК України).

- злочин може бути визнаний повторним, якщо судимість за перший злочин не було погашено або знято (ч.4 ст.32 КК України).

- судимість, як правило, виключає застосування до особи, яка вчинила новий злочин, пільгових інститутів кримінального права.

Наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності (ст.ст. 45-47 КК України).

- враховується при визначенні того, чи має місце переривання перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч.3 ст.49 КК України).

- За загальним правилом, є підставою для відмови в призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст.69 КК України).

- враховується при визначенні обов'язкової частини покарання, яка фактично повинна бути відбута при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання (п.2 ч.3 ст.81 КК України, п.2 ч.3 ст.107 КК України), а також при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким (п.2 ч.4 ст.82 КК України).

Крім зазначеного, наявність судимості тягне за собою і такі загально правові наслідки, які полягають у різноманітних обмеженнях, що виключаються законом щодо осіб, які мають непогашену або незняту судимість, зокрема:

- 1) заборона приймати на певні посади.

Так, особа, яка має судимість за будь-який злочин, не може бути: суддею, прокурором, слідчим, адвокатом, судовим експертом, нотаріусом, членом ВРЮ, працівником органів внутрішніх справ.

Відсутність судимості за умисний злочин є умовою зайняття посад: голови та члена ЦВК, народного депутата.

- 2) обмеження у здійсненні підприємницької діяльності.

Так, особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути зареєстровані як підприємці з правом здійснення відповідної діяльності до закінчення строку, встановленого вироком суду.

Особи, які мають судимість за корисливий злочин, не можуть бути зареєстровані як підприємці, обіймати керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

- 3) обмеження у допуску до державної таємниці (за наявності судимості за тяжкий злочин).

- 4) обмеження у виїзді за кордон громадянина України й обмеження у прийнятті громадянства України (щодо особи, засудженої в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого злочину).

- 5) обмеження, пов'язані із застосуванням адміністративного нагляду.

- 6) позбавлення права на отримання певних пілг.

Так, у випадку засудження за вчинення злочину припиняються виплати державному службовцю, передбачені чинним законодавством.

7) обмеження у застосуванні амністії (амністія не застосовується, зокрема, до осіб, які: мають дві і більше судимостей за вчинення тяжких злочинів; засуджені за бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах).

8) заборона призову на строкову військову службу в мирний час (щодо осіб, які були засуджені до позбавлення волі).

Підставою виникнення судимості є призначення засудженому покарання.

Ч.3 ст.88 КК України визначає коло осіб, які вважаються такими, що не мають судимості. До них відносяться:

- особи, засуджені за вироком суду без призначення покарання;
- особи, звільнені від покарання;
- особи, що відбули покарання, злочинність і караність якого усунуто законом.

Погашення і зняття судимості є формами припинення стану судимості. Після погашення або зняття судимість вважається не існуючою і до уваги прийматись ні в яких випадках не може. І погашення і зняття судимості з погляду юридичних наслідків рівнозначні; це дві форми припинення стану судимості.

§ 2. Погашення судимості

Погашення судимості – це автоматичне її припинення при встановленні певних, передбачених законом умов.

Згідно зі ст. 89 КК України можна виділити три види погашення судимості:

- погашення судимості у зв'язку з самим фактом звільнення від покарання або відбуттям покарання (п.п.3-4 ст.89 КК).

Так, судимість погашається після відбуття таких покарань як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, службового обмеження для військовослужбовця, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або з моменту їх дострокового звільнення від цих видів покарань;

- погашення судимості у зв'язку зі сприятливим перебігом випробувального строку у осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням (п.п.1,2 ст. 89 КК України);

- погашення судимості перебігом встановленого в законі строку після відбуття особою основного та додаткового покарання. Тривалість цих строків встановлюється залежно від виду покарання і ступеня тяжкості вчиненого злочину.

Особливого розгляду заслуговує останній вид погашення судимості. Відповідно до п.п. 5-9 ст. 89 КК України для цього необхідні три умови: особа відбула основне і додаткове покарання; щоб після такого відбуття покарання спливав встановлений законом строк погашення судимості, диференційований залежно від виду покарання та тяжкості вчиненого злочину; щоб протягом цього строку погашення судимості особа не вчинила нового злочину.

Наприклад, особи засуджені до штрафу, виправних робіт або арешту, визнаються такими, що не мають судимості, якщо вони протягом року з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину (п.5 ст.89 КК України)

Такими, що не мають судимості, визнаються особи, засуджені до обмеження волі, а також засуджені за злочин невеликої тяжкості до позбавлення волі, якщо вони протягом двох років з дня відбуття покарання (основного і додаткового) не вчинять нового злочину (п.6 ст.89 КК України).

Особи, засуджені до позбавлення волі за злочин середньої тяжкості, визнаються такими, що не мають судимості, якщо вони протягом трьох років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину (п.7 ст.89 КК України).

Якщо протягом шести років з дня відбуття основного і додаткового покарання, особи, засуджені до позбавлення волі за тяжкий злочин, не вчиняють нового злочину, вони визнаються такими, що не мають судимості (п.8 ст.89 КК України).

Особи, засуджені до позбавлення волі за особливо тяжкий злочин, визнаються такими, що не мають судимості, якщо вони протягом восьми років з дня відбуття основного і додаткового покарання не вчинять нового злочину (п.9 ст.89 КК України).

§ 3. Зняття судимості

Під зняттям судимості розуміється припинення судимості рішенням суду.

Зняття судимості є однією з форм припинення судимості до закінчення строків, передбачених у ст. 89 КК України, тобто достроково.

Для дострокового зняття судимості згідно зі ст. 91 КК необхідна сукупність таких умов:

- відбуття особою покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі;
- закінчення не менше половини строку погашення судимості, передбаченого в ст. 89 КК України;
- встановлення судом того, що особа зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення.

Якщо суд встановить наявність цих умов, він ухвалює рішення про зняття з особи судимості, після чого особа визнається такою, що не має судимості. Якщо суд не вважає за можливе зняти судимість, то особа продовжує вважатися судимою і перетерплювати пов'язані з нею обмеження до повного закінчення передбачених законом строків погашення судимості.

Контрольні завдання та запитання

1. Дайте визначення поняття судимості.
2. Визначте кримінально-правове значення судимості.
3. Які строки погашення судимості передбачені в КК України?
4. Що розуміють під зняттям судимості?
5. Хто здійснює дострокове зняття судимості?
6. Які загально правові наслідки судимості?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168. – Розділ XIII.
2. Голина В.В. Погашение и снятие судимости по советскому уголовному праву. – Харьков, 1979. - 137с.
3. Даев В.Г. Взаимосвязь уголовного права и процесса. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1982. - 112 с.
4. Зельдов В.В. О правовом статусе судимых лиц // Советское государство и право. – 1979. - № 6.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2004. – 416 с. – С. 364-368.
6. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. - К.: Правові Джерела, 2002. - 432 с. – С. 360-368.

7. Марогулова И. Л. Правовая природа амнистии и помилования // Сов. гос. и право. — 1991. — № 5.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. — К.: Каннон, А.С.К., 2002. — 1104 с. - С. 201-212.
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 16 від 26 грудня 2003 р. „Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості” // Вісник Верховного Суду України. - № 2 (42). — 2004. — С. 9 – 11.
10. Сабанин С. Н. Амнистия и помилование в уголовном законодательстве России // Гос. и право. — 1995. — № 11.
11. Смирнов В.Г. Функции советского уголовного права: Предмет, задачи и способы уголовно-правового регулирования. - Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1965. - 158 с.
12. Ткаченко В. Как применять акты об амнистии // Законность. — 2000. — № 12.

Розділ 21.

Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування

§ 1. Примусові заходи медичного характеру

Примусові заходи медичного характеру – це передбачені законодавством міри державного примусу, що призначаються судом, зміст яких полягає в примусовому лікуванні осіб, які вчинили діяння, передбачені Особливою частиною КК:

- 1) у стані неосудності;
- 2) у стані обмеженої осудності;
- 3) у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання.

На відміну від покарання, примусові заходи медичного характеру не містять елемента кари, не визначають строк вилікування, оскільки останній залежить від стану здоров'я особи. Вони є мірою державного примусу, бо призначаються і припиняються тільки судом, незалежно від згоди хворого або його законних представників.

Призначення примусових заходів медичного характеру можливе у разі встановлення судом сукупності умов:

- 1) доведено вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке має ознаки конкретного злочину;
- 2) встановлено, що особа в момент його вчинення знаходилась у стані неосудності чи обмеженої осудності або після вчинення злочину захворіла на психічну хворобу, яка виключає можливість призначення або виконання покарання;
- 3) особа знаходиться у такому психічному стані, що складає небезпеку для себе або інших осіб.

Висновок судово-психіатричної експертизи про характер і тяжкість захворювання на вибір виду примусового лікування психічно хворому має для суду рекомендаційний характер, оскільки експертиза не враховує тяжкість вчиненого діяння, що є компетенцією суду.

Застосування примусових заходів медичного характеру в психіатричних закладах регламентується Законом України “Про психіатричну допомогу” та відповідними інструкціями МОЗ України.

Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно

хворого для себе або інших осіб, суд відповідно до ч. 1 ст. 94 КК України може застосувати такі **примусові заходи медичного характеру**:

- надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом;
- госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом;
- госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку може бути застосоване судом стосовно особи, яка страждає на психічні розлади і вчинила суспільно небезпечне діяння, якщо особа за станом свого психічного здоров'я не потребує госпіталізації до психіатричного закладу. (Наприклад, до осіб визнаних обмежено осудними може застосовуватися лише такий захід, як надання амбулаторної психіатричної допомоги, оскільки спеціальні психіатричні заклади призначені для осіб, які не можуть усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними).

Госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребує тримання у психіатричному закладі і лікування в примусовому порядку.

Госпіталізація до психіатричного закладу із посиленням наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не пов'язане з посяганням на життя інших осіб, і за своїм психічним станом не становить загрози для суспільства, але потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах посиленого нагляду.

Госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом може бути застосована судом щодо психічно хворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя інших осіб, а також щодо психічно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння становить особливу небезпеку для суспільства і потребує тримання у психіатричному закладі та лікування в умовах суворого нагляду.

Якщо суд встановлює, що психічний стан особи не складає небезпеки ні для себе, ні для інших осіб, він може передати хворого на лікування родичам або опікунам з обов'язковим лікарським наглядом.

Такий лікарський нагляд належить до непримусових заходів медичного характеру. Непримусові заходи призначаються судом, але на відміну від примусових, за яких призначення, припинення і контроль за проведенням здійснюється судом, ці заходи медичного характеру забезпечуються і контролюються тільки органами охорони здоров'я.

Строки застосування до психічного хворого примусових заходів медичного характеру визначаються особливостями психічного стану, тяжкістю захворювання і його перебігом.

Основним критерієм для перегляду застосування примусових заходів медичного характеру є усунення суспільної небезпеки хворого, обумовленої психічними розладами.

Закон (ст. 95 КК України) передбачає умови, за яких примусові заходи медичного характеру можуть бути продовжені, змінені або взагалі припинені. Ці питання вирішуються тільки судом за заявою представника психіатричного закладу (лікаря-психіатра), який надає особі психіатричну допомогу. До заяви додається висновок комісії лікарів-психіатрів, яким обґрунтовується необхідність продовження, зміни або припинення застосування конкретного примусового заходу медичного характеру. Цей висновок дається на основі обов'язкового, не рідше одного разу на 6 місяців, огляду особи, до якої застосовані примусові заходи медичного характеру.

§ 2. Примусове лікування

Закон розмежує види примусу, що застосовується до певних категорій хворих осіб у разі вчинення ними суспільно небезпечного діяння. На відміну від примусових заходів медичного характеру, які застосовуються до неосудних та обмежено осудних, примусове лікування застосовується до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ч. 1 ст.96 КК України). Застосування такого примусового лікування є правом, а не обов'язком суду. Відповідно до закону примусове лікування застосовується поряд із призначенням покаранням.

КК 1960 р. передбачав примусове лікування лише хронічних алкоголіків і наркоманів, КК 2001р. не конкретизує категорії осіб, до яких може бути застосоване примусове лікування. Але при цьому в ч. 1 ст.96 КК України вживається узагальнене поняття – “особи, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб”.

Основи законодавства України про охорону здоров'я відносять до соціально небезпечних захворювань туберкульоз, психічні, венеричні захворювання, СНІД, хронічний алкоголізм, наркоманію, токсикоманію.

Підставою для застосування примусового лікування є сукупність юридичного і медичного критеріїв:

- 1) наявність у діяннях винного ознак складу злочину;
- 2) наявність у винного хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

До умов застосування примусового лікування належить:

- необхідність медичного висновку про наявність у суб'єкта злочину хвороби, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;
- засудження такої особи до певного виду покарання.

Відсутність будь-якого з критеріїв, що належать до підстави й умов застосування примусового лікування, виключає можливість його застосування.

Закон (ч.2 ст.96 КК України) передбачає, що у разі призначення інших видів покарань, крім позбавлення волі й обмеження волі, примусове лікування здійснюється у спеціальних лікувальних закладах.

Втеча із спеціалізованого лікувального закладу, а також по дорозі до нього тягне відповідальність за ст. 394 КК України .

Контрольні завдання та запитання

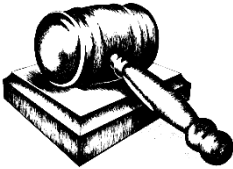
1. Дайте визначення примусових заходів медичного характеру?
2. Які види примусових заходів медичного характеру передбачені в КК України?
3. До якої категорії осіб застосовується примусове лікування?
4. За яких умов примусові заходи медичного характеру можуть бути змінені, припинені чи продовжені?
5. До яких осіб застосовується госпіталізація до психіатричного закладу з суворим наглядом?
6. В якому випадку застосовуються примусові заходи медичного характеру з посиленням наглядом?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України.

- Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168. – Розділ XIV.
2. Бильк Г.М. Проблемы принудительного лечения алкоголиков и наркоманов. – Пермь, 1977.
 3. Достовалов С. Цели применения принудительных мер медицинского характера // Законность. — 2000. — № 1.
 4. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с. – С.369-373.
 5. Кравченко О. Питання, що виникають у судовій практиці по застосуванню до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру // Право України. – 1999. - № 10. – С. 29-30.
 6. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. - К.: Правові Джерела, 2002. - 432 с. – С. 369-380.
 7. Музыка А.А. Примусові заходи медичного і виховного характеру. – К.: НАВС України, 1997. – 127с.
 8. Музыка А. А. Применение уголовного законодательства о принудительном лечении алкоголиков и наркоманов. – К., 1988.
 9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с. - С.213-221.
 10. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 19.03.1982 р. “Про судову практику по застосуванню примусових заходів медичного характеру” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Х.: Одиссей, 2003. – 432 с. – С. 28-32.
 11. Первомайський В. Призначення судово-психіатричної експертизи при вирішенні питання про застосування ст. 14 КК України // Право України. — 1999. — № 1.
 12. Протченко Б.А. Принудительные меры медицинского характера. – М., 1976.

13. Ромазин С., Михайлова Т. Судебное рассмотрение дел по применению принудительных мер медицинского характера // Советская юстиция. – 1985. - № 1.
14. Сверчков В. Принудительные меры медицинского характера // Законность. — 2000. — № 7.
15. Чишков С. О принудительном лечении осужденных с психическими аномалиями // Рос. юстиция. — 1998. — № 4.

Розділ 22.

Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх

§ 1. Особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності

Законом передбачено два види звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності:

1. Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України).

2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106 КК України).

Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру – це право, а не обов'язок суду і може мати місце згідно з положенням ч. 1 ст. 97 КК України за наявності таких умов у сукупності:

- чинення злочину вперше;
- вчинення злочину невеликої тяжкості або необережний середньої тяжкості злочин (ч. 2 ст. 12 КК України)

Можливості виправлення неповнолітнього без заходів кримінального примусу.

Примусові заходи виховного характеру призначаються з урахуванням положень викладених у ч. 2 ст. 105 КК України:

Можуть бути призначені виховні заходи, лише прямо вказані в цій статті КК (їх перелік вичерпний);

Тривалість виховного заходу, передбаченого п.5 ч. 2 ст. 105 КК України, - направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи не може перевищувати встановленого КК терміну, тобто не більше трьох років;

Виховні заходи, передбачені п.п. 2 і 3 ч. 2 ст. 105 КК України, можуть призначатися на строк не більше ніж до досягнення повноліття.

Ч. 2 ст. 97 КК України передбачає застосування примусових заходів виховного характеру і у випадках вчинення суспільно

небезпечного діяння особою, що не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Примусові заходи виховного характеру щодо особи, яка не досягла віку, з якого може настати кримінальна відповідальність, здійснюється з дотриманням таких умов:

- неповнолітньому виповнилося 11 років;
- ця особа вчинила діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК.

Даній категорії осіб закон не встановлює якихось додаткових вимог, зокрема таких, які стосуються тяжкості вчиненого посягання та його вчинення вперше.

Незалежно від поведінки вказаної категорії осіб в період виконання таких заходів вони не можуть бути скасовані і замінені на інші, більш суворі заходи впливу.

Звільнення неповнолітнього, що вчинив злочин, від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру не є остаточним. Можливі два наслідки застосування ст. 97 КК України – позитивний і негативний.

Єдиною підставою для скасування примусових заходів виховного характеру є ухилення неповнолітнього від застосування до нього таких заходів.

Скасування примусових заходів виховного характеру означає, що відновлюється провадження в кримінальній справі неповнолітнього. Він притягується до кримінальної відповідальності і до нього можуть бути застосовані всі заходи, передбачені КК за вчинений злочин.

Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106 КК України) має певні особливості. Ці особливості, полягають у скороченні строків давності (на третину) та їхній меншій диференціації.

§ 2. Види покарань, які застосовуються до неповнолітніх, і особливості їх призначення

Відповідно до ч. 1 ст. 98 КК України до неповнолітніх можуть бути застосовані такі **основні види покарання**: штраф; громадські роботи; виправні роботи; арешт; позбавлення волі.

На підставі ч. 2 ст. 98 КК України до неповнолітнього можуть бути застосовані і додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Відповідно до ч. 1 ст. 99 КК України штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення.

Громадські та виправні роботи відповідно до ст. 100 КК України можуть бути призначені тільки неповнолітнім від 16 до 18 років.

Громадські роботи можуть бути призначені на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і тривалість їх не може перевищувати двох годин на день.

Виправні роботи встановлені строком від двох місяців до одного року з відрахуванням в прибуток держави від п'яти до десяти відсотків.

Відповідно до ст. 101 КК України арешт полягає у триманні неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг шістнадцяти років, в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах на строк від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб.

Позбавлення волі відповідно до ч. 2 ст. 102 КК України не може бути призначено неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості.

Покарання у виді позбавлення волі неповнолітнім не може бути призначено на строк більше 10 років, а за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, - на строк до п'ятнадцяти років.

§ 3. Підстави та порядок звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування

Аналіз норм КК про звільнення неповнолітніх від покарання дозволяє виділити ряд особливостей гуманізму щодо цієї категорії осіб: по-перше, ст. 105 КК України передбачає такий вид звільнення від покарання, який може застосовуватися лише до неповнолітніх, — звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру; по-друге, ті види звільнення від покарання, які можуть застосовуватися до неповнолітнього, мають пільгові умови.

Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Обов'язковими умовами звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру є: а) вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості; б) наступне, після

вчинення злочину і до постановлення вироку, щире розкаяння і бездоганна поведінка.

У ч.2 ст.105 КК України наведено вичерпний перелік примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх.

Застереження полягає в осуді поведінки неповнолітнього від імені суду, попередженні про неприпустимість порушення закону в подальшому. При цьому роз'яснюються наслідки повторного вчинення злочину, а також ухилення від застосування до нього інших примусових заходів виховного характеру.

Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього означає, зокрема: обмеження перебування поза домівкою в певний час доби; заборону відвідування певні місця, змінювати без згоди органу, який здійснює за ним нагляд, місця проживання, навчання чи роботи, виїжджати в іншу місцевість; вимогу продовжити навчання, пройти курс лікування при хворобливому потягу до спиртного або вживанні наркотичних засобі.

Передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх змінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян полягає у покладанні неповнолітнього обов'язку зазнати виховного впливу та контролю за поведінкою з боку обраних судом осіб чи колективу.

Покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків може бути застосоване лише за наявності певних умов:

- злочином неповнолітнього заподіяна майнова шкода фізичній або юридичній особі;
- неповнолітній має майно, яке належить йому на праві приватної власності або отримує самостійний заробіток (зарплату, стипендію);
- він погоджується відшкодувати заподіяні майнові збитки.

Направлення неповнолітнього до спеціальної навчальної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

Види і статус спеціальних навчально-виховних установ для неповнолітніх визначені відповідними нормативно-правовими актами. Вказаними установами є загальноосвітні школи соціальної реабілітації (для неповнолітніх віком від 11 до 14 років) та професійні училища соціальної реабілітації (для неповнолітніх віком від 14 до 18 років).

Звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Стаття 104 КК України передбачає, що для застосування цього виду звільнення від відбування покарання необхідно враховувати: по-перше, загальні підстави й умови, передбачені в статтях 75-78 КК України; по-друге, особливості, передбачені в цій статті.

Ці особливості полягають у такому: звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх можливе при засудженні їх тільки до одного виду покарання — позбавлення волі; іспитовий строк встановлюється тривалістю від одного до двох років; у разі звільнення неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням суд може покласти на окрему особу (за її згодою або на її прохання) обов'язок щодо нагляду за засудженим та проведення з ним виховної роботи.

Звільнення від покарання в зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку. Стаття 106 КК України передбачає звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку. Загальна норма про цей вид давності передбачена в ст. 80 КК України і нею, насамперед, повинен керуватися суд при звільненні неповнолітніх від покарання, враховуючи потім особливості, зазначені у ч. 3 ст. 106 КК України.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

Стаття 107 КК України передбачає підставу і правові умови умовно-дострокового звільнення осіб, що вчинили злочини у віці до вісімнадцяти років, незалежно від їх віку на момент звільнення.

Особливістю умовно-дострокового звільнення неповнолітніх порівняно із загальною нормою про умовно-дострокове звільнення (ст. 81 КК України) є те, що його підставою є виправлення засудженого, доведене сумлінною поведінкою та ставленням до праці і навчання (ч. 2 ст. 107 КК України). Мають особливості і правові умови застосування ст. 107 КК України: по-перше, ст. 107 КК України застосовується до осіб, що вчинили злочин до досягнення вісімнадцяти років, незалежно від віку на момент умовно-дострокового звільнення; по-друге, умовно-дострокове звільнення застосовується лише до осіб, що відбувають покарання у виді позбавлення волі; по-третє, застосування його не залежить від тяжкості вчиненого злочину; по-четверте, воно застосовується при відбутті певної частини призначеного покарання, що за розміром менша, ніж це передбачено в ст. 81 щодо повнолітніх.

Відповідно до ч.3 ст.107 КК України, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання осіб, що вчинила злочин у віці до вісімнадцяти років, може бути застосоване після фактичного відбуття:

- не менше третини призначеного строку покарання у виді позбавлення волі за злочин невеликої або середньої тяжкості і за необережний тяжкий злочин;
- не менше половини строку покарання у виді позбавлення волі, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила у віці до вісімнадцяти років новий умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі;
- не менше двох третин строку покарання у виді позбавлення волі, призначеного за умисний особливо тяжкий злочин, а також, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі і була умовно-дostroково звільнена від відбування покарання, але до закінчення невідбутої частини покарання і до досягнення вісімнадцятирічного віку знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі.

Отже, ст.107 КК України не містить заборони на умовно-дostroкове звільнення осіб, які вчинили злочин у віці до вісімнадцяти років незалежно від тяжкості злочину або рецидиву злочинів.

До неповнолітніх заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням не застосовується.

У разі вчинення особою, щодо якої застосоване умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання нового злочину суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими у ст.ст.71 і 72 КК України.

§ 4. Погашення і зняття судимості

Погашення і зняття судимості щодо осіб, які вчинили злочин до досягнення ними вісімнадцятирічного віку, відбувається на підставі статей 88-91 КК України, але з урахуванням особливостей, передбачених у ст. 108 КК України. Ці особливості стосуються: 1) тривалості строків погашенні судимості і 2) умов достroкового зняття судимості.

Частина 2 ст. 108 визначає такими, що не мають судимості, неповнолітніх: 1) засуджених до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, після виконання цього покарання; 2) засуджених до позбавлення волі за злочин невеликої або середньої тяжкості, якщо

вони протягом одного року з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину; 3) засуджених до позбавлення волі за тяжкий злочин, якщо вони протягом трьох років з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину; 4) засуджених до позбавлення волі за особливо тяжкий злочин, якщо вони протягом п'яти років з дня відбуття покарання не вчинять нового злочину.

Дострокове зняття судимості щодо осіб, які до досягнення 18 річного віку вчинили злочин невеликої або середньої тяжкості, законом не передбачене, оскільки її тривалість і так невелика.

Дострокове зняття судимості з особи, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин у віці до вісімнадцяти років і відбула за нього покарання у виді позбавлення волі, допускається за наявності двох умов:

- 1) така особа зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення;
- 2) сплило не менше половини строку погашення судимості, зазначеного в пунктах 3 і 4 ч.2 ст.108 КК України.

Контрольні завдання та запитання

1. Які особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності?
2. Які види покарань можуть застосовуватись до неповнолітніх?
3. Охарактеризуйте особливості призначення покарання непонолітнім.
4. Які особливості звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування?
5. Вкажіть строки погашення судимості для неповнолітніх.
6. Які умови дострокового зняття судимості для неповнолітніх?

Рекомендована література

1. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина. – 2004. – 440 с. – С. 5-168. – Розділ XV.
2. Аликперов Х. Освобождение от уголовной ответственности несовершеннолетних // Законность. — 1999. — № 9.
3. Васильевский А. Возраст как условие уголовной ответственности // Там же. — 2000. — № 11.
4. Діти, молодь і закон: Зб. документів.— К., 1994. — Ч. 1, 2.

5. Голубева Л.М. Судебное рассмотрение дел о преступлениях несовершеннолетних. Вопросы теории и практики. – Фрунзе, 1981. – 331 с.
6. Кравченко О. Питання, що виникають у судовій практиці по застосуванню до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру // Право України. – 1999. - № 10. – С. 29-30.
7. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тация. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с. – С. 374-383.
8. Музыка А.А. Примусові заходи медичного і виховного характеру. – К.: НАВС України, 1997. – 125 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с. - С. 222-242.
10. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 31.05.2002 р. “Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру” // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – Х.: Одісей, 2003. – 432 с. – С. 65-72.
11. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16 квітня 2004 р. „Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх” // Вісник Верховного Суду України. - № 5 (45). – 2004. – С. 4–8.
12. Шевченко Я.Н. Правовое регулирование ответственности несовершеннолетних. – Киев, 1976. – 189 с.
13. Кравченко О. Питання, що виникають у судовій практиці по застосуванню до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру // Право України. — 1999. — № 10.
14. Нечаева А. М. О правовой незащищенности несовершеннолетних и путях ее устранения // Сов. гос. и право. — 1990. — № 5.
15. Яценко С. С. Інститут кримінальної відповідальності неповнолітніх: світовий досвід і питання вдосконалення українського законодавства // Правова система України: теорія і практика. — К., 1993.

Модуль-контроль
перелік екзаменаційних питань
до навчальної дисципліни
“Кримінальне право України
(Загальна частина)”

1. Поняття, предмет кримінального права України.
2. Завдання, функції та принципи кримінального права України.
3. Кримінальне право та суміжні галузі права.
4. Система кримінального права.
5. Поняття й ознаки кримінальної відповідальності.
6. Підстави відповідальності конкретної особи.
7. Форми реалізації конкретної особи.
8. Поняття кримінального закону, його джерела.
9. Структура кримінального закону.
10. Тлумачення кримінального закону.
11. Принципи чинності кримінального закону у часі.
12. Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність.
13. Космополітичний (універсальний) принцип чинності кримінального закону у просторі.
14. Територіальний принцип чинності кримінального закону.
15. Принцип громадянства й універсальний принцип чинності кримінального закону.
16. Поняття злочину та його ознаки.
17. Поняття та ознаки малозначного діяння.
18. Класифікація злочинів.
19. Відмінність злочинів від інших правопорушень.
20. Поняття складу злочину, його структура та значення.
21. Елементи й ознаки складу злочину.
22. Поняття кваліфікації злочину та її значення.
23. Види складів злочинів.
24. Поняття об'єкта злочину, його структура та значення.
25. Види об'єктів злочинів.
26. Предмет злочину.
27. Поняття й ознаки об'єктивної сторони злочину та її значення.

28. Суспільно небезпечні діяння, поняття та ознаки.
29. Суспільно небезпечні наслідки, поняття та види.
30. Причинний зв'язок і його значення в кримінальному праві.
31. Спосіб, місце, час, знаряддя, засоби і обстановка вчинення злочину.
32. Поняття й ознаки суб'єкта злочину.
33. Поняття та види спеціального суб'єкта злочину.
34. Осудність та її критерії.
35. Обмежена осудність.
36. Вік кримінальної відповідальності.
37. Відповідальність за злочини вчинені, в стані сп'яніння.
38. Поняття та ознаки суб'єктивної сторони злочину.
39. Поняття та значення вини, її форми та види.
40. Факультативні ознаки суб'єктивної сторони.
41. Умисел та його види.
42. Необережність та її види.
43. Змішана форма вини.
44. Помилка та її значення для кримінальної відповідальності.
45. Поняття та види стадій вчинення злочину.
46. Закінчений злочин.
47. Незакінчений злочин та його види.
48. Готування до злочину.
49. Замах на злочин.
50. Добровільна відмова від вчинення злочину.
51. Поняття й ознаки співучасті.
52. Види співучасників.
53. Форми співучасті.
54. Відповідальність співучасників.
55. Спеціальні питання відповідальності за співучасть.
56. Причетність до злочину.
57. Одиначний злочин як складовий елемент множинності злочинів.
Види одиначних злочинів.
58. Повторність злочинів.
59. Сукупність злочинів.

60. Рецидив злочинів.
61. Поняття та види обставин, що виключають злочинність діяння.
62. Необхідна оборона та умови її правомірності.
63. Уявна оборона.
64. Перевищення меж необхідної оборони.
65. Крайня необхідність.
66. Затримання особи, яка вчинила злочин.
67. Фізичний або психічний примус.
68. Виконання наказу або розпорядження.
69. Діяння пов'язане з ризиком (виправданий ризик).
70. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації.
71. Поняття та види звільнення від кримінальної відповідальності.
72. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каюттям.
73. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.
74. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.
75. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки.
76. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.
77. Поняття та ознаки покарання за кримінальним законом України.
78. Мета покарання.
79. Система покарань.
80. Основні покарання.
81. Додаткові покарання.
82. Покарання, які можуть застосовуватись і як основні, і як додаткові.
83. Штраф як міра кримінальної відповідальності.
84. Позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю.

85. Громадські роботи.
86. Виправні роботи.
87. Конфіскація майна.
88. Арешт.
89. Обмеження волі.
90. Позбавлення волі на певний строк.
91. Довічне позбавлення волі.
92. Принципи призначення покарання.
93. Загальні засади призначення покарання.
94. Обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання.
95. Призначення покарання за незакінчений злочин і за злочин, вчинений у співучасті.
96. Призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом.
97. Призначення покарання за сукупністю злочинів.
98. Призначення покарання за сукупністю вироків.
99. Правила складання покарань і зарахування строку ув'язнення.
100. Поняття звільнення від покарання та його види.
101. Звільнення від покарання у зв'язку із втратою особою суспільної небезпечності.
102. Звільнення від відбування покарання з випробуваннями.
103. Звільнення від відбування покарання з випробуваннями вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років.
104. Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку суду.
105. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.
106. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким.
107. Звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей до трьох років.
108. Звільнення від покарання за хворобою.
109. Амністія і помилування.
110. Поняття судимості.
111. Погашення судимості.
112. Зняття судимості.
113. Примусові заходи медичного характеру.

114. Примусове лікування.
115. Особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності.
116. Види покарань, які застосовуються до неповнолітніх і особливості їх призначення.
117. Особливості звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування.
118. Погашення та зняття судимості для неповнолітніх.
119. Примусові заходи виховного характеру.
120. Службові обмеження для військовослужбовців.

Методичне забезпечення курсу: “Кримінальне право України (Загальна частина)”

1. **Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти** / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с. 4 екз.
2. **Кримінальне право України. Загальна частина** [Текст] : Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація ; М-во освіти і науки **України**. - 2-ге вид., перероб. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 2005. - 479 с. 4 екз.
3. **Кримінальне право України: Загальна частина** [Текст] : Підручник для студентів вищ. навч. закладів / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація ; Нац. юрид. акад. **України** ім. Ярослава Мудрого. - К. : Юрінком Інтер ; Х. : **Право**, 2002. - 415 с. 44 екз.
4. **Кримінальне право України. Загальна частина** [Текст] : підруч. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко [та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса ; В. Я. Тація ; М-во освіти і науки **України**. - 3-тє вид., переробл. і доповн. - К. : Юрінком Інтер, 2007. - 495 с. 54 екз.
5. **Науково-практичний коментар кримінального кодексу України** [Текст] / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. - 6-те вид., переробл. і доповн. - К. : Юрид. думка, 2009. - 1235 с. 5 екз.
6. **Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України** [Текст] / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. - 3-тє вид., перероб. та доп. - К. : Атіка, 2004. - 1056 с. 7 екз.

**Інформаційне забезпечення
курсу: “Кримінальне право України (Загальна частина)”**

1. **Законодавство України (сайт ВРУ):**
<http://zakon1.rada.gov.ua/laws>
2. **Правова система Нормативні акти України:**
<http://nau.kiev.ua/>
3. **Ліга Закон:** <http://www.ligazakon.ua/>
4. **Електронна бібліотека юридичної літератури:**
<http://pravoznavec.com.ua/>
5. **Студрада – коаліція юристів:**
<http://studrada.com.ua/libonline>
6. **Економіко-правова бібліотека:** <http://vuzlib.net/>
7. **Студентський юридичний портал України:** <http://the-law.at.ua/>
8. **"LEX" - Правовой портал Украины:** <http://ukr-pravo.at.ua/>
9. **Юридическая библиотека "Эгида":**
<http://lawlib.at.ua/load/30>

**Список рекомендованої літератури
НОРМАТИВНА БАЗА**

1. **Конституція України:** Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
2. **Кримінальний кодекс України :** чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 28 серпн. 2012 року: (офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2012. – 216 с. (Кодекси України)
3. **Кримінальний кодекс України: укр., рос., англ. м. /** Відп. ред.; передм. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 584с.

ЗАКони України

1. **“Про дію міжнародних договорів на території України”** від 10 грудня 1991 року № 1953-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 10, ст.137.
2. **“Про правонаступництво України”** від 12 вересня 1991 року № 1543-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 46, ст.617.
3. **“Про міжнародні договори України”** від 22 грудня 1993 року № 3767-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994, № 10, ст.45.
4. **“Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства”** від 4 лютого 1994 року № 3929-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994, № 23, ст.161.
5. **“Про державний кордон України”** від 4 листопада 1991 року № 1777-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 2, ст. 5.
6. **“Про міліцію”** від 20 грудня 1990 року № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 4, ст. 20.
7. **“Про оперативно-розшукову діяльність”** від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 22, ст.303.
8. **“Про попереднє ув'язнення”** від 30 червня 1993 року № 3352-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, № 35, ст.360.
9. **“Про застосування амністії в Україні”** від 1 жовтня 1996 року № 392/96-ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 48, ст.263.
10. **“Про Службу безпеки України”** від 25 березня 1992 року № 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 27, ст.382.
11. **“Про державну податкову службу в Україні”** від 4 грудня 1990 року № 509-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 6, ст. 37.
12. **“Про державну службу”** від 16 грудня 1993 року № 3723-ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, № 52, ст.490.

13. **“Про державні нагороди України”** від 16 березня 2000 року № 1549-III // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 21, ст.162.
14. **“Про прокуратуру”** від 5 листопада 1991 року № 1789-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 53, ст.793.
15. **“Про адвокатуру”** від 19 грудня 1992 року № 2887-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, № 9, ст.62.
16. **“Про судову експертизу”** від 25 лютого 1994 року № 4038-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994, № 28, ст.232.
17. **“Про психіатричну допомогу”** від 22 лютого 2000 року № 1489-III // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000, № 19, ст.143.
18. **“Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх”** від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995, № 6, ст. 35.

УКАЗИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

1. **“Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності”** від 10 червня 1997 року № 503/97.
2. **“Про Положення про порядок здійснення помилування”** від 12 квітня 2000 р. №588/2000 // Офіційний вісник України. – 2001. - №43. – Ст. 1992.

КОНВЕНЦІЇ ТА МІЖНАРОДНІ УГОДИ

МІЖНАРОДНІ КОНВЕНЦІЇ про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, учасницею яких є Україна

1. **Європейська конвенція про видачу правопорушників** // Зібрання міжнародних конвенцій про взаємну правову

- допомогу у цивільних і кримінальних, учасницею яких є Україна. – Харків. - Эспада. – 2001. – 448 с. – С. 7-25.
2. **Додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників** // Зібрання міжнародних конвенцій про взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних, учасницею яких є Україна. – Харків. - Эспада. – 2001. – 448 с. – С. 25-31.
 3. **Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників** // Зібрання міжнародних конвенцій про взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних, учасницею яких є Україна. – Харків. - Эспада. – 2001. – 448 с. – С. 31-38.
 4. **Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах** // Зібрання міжнародних конвенцій про взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних, учасницею яких є Україна. – Харків. - Эспада. – 2001. – 448 с. – С. 41-57.
 5. **Додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах** // Зібрання міжнародних конвенцій про взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних, учасницею яких є Україна. – Харків. - Эспада. – 2001. – 448 с. – С. 58-64.
 6. **Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах** // Зібрання міжнародних конвенцій про взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних, учасницею яких є Україна. – Харків. - Эспада. – 2001. – 448 с. – С. 66-91.
 7. **Конвенція про передачу засуджених осіб** // Зібрання міжнародних конвенцій про взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних, учасницею яких є Україна. – Харків. - Эспада. – 2001. – 448 с. – С. 93-108.
 8. **Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом** // Зібрання міжнародних конвенцій про взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних, учасницею яких є Україна. – Харків. - Эспада. – 2001. – 448 с. – С. 111-140.

9. **Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах** // Зібрання міжнародних конвенцій про взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних, учасницею яких є Україна. – Харків. - Эспада. – 2001. – 448 с. – С. 142-184.
10. **Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками** // Зібрання міжнародних конвенцій про взаємну правову допомогу у цивільних і кримінальних, учасницею яких є Україна. – Харків. - Эспада. – 2001. – 448 с. – С. 216-232.
11. **Конвенція про захист прав і основних свобод людини** від 4 листопада 1950 р. // Голос України. – 2001. – 10 січня.
12. **Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам 1993 р.** // Україна в міжнародно-правових відносинах: Книга 1. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. – К.: Юрінком, 1996. – С.1049-1082.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. **Бажанов М.И.** Уголовное право Украины. Общая часть. / Бажанов М.И. – Днепропетровск.: Пороги, 1992. - 166 с.
2. **Ветров Н.И.** Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов. / Ветров Н.И. – М.: ЮНИТИ- ДИАНА, Закон и право, 1999. - 415 с.
3. **Гаухман Л.Д.** Уголовное право. Часть общая. Часть особенная. / Гаухман Л.Д., Колодина Л.М., Максимов С.В. – М.: Юриспруденция., 1999. - 783 с.
4. **Дудоров О. О.** Вибрані праці з кримінального права / Дудоров О. О.; [Передне слово д-ра юрид. наук, проф. В. О. Навроцького] / МВС України; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ.: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. - 952 с.
5. **Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник** / [За ред. Беніцького А. С., Гуславського В. С., Дудорова О. О., Розовського Б. Г. - К.: Істина, 2011. - 1121 с.
6. **Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб.** / За ред. Омельчука О. М. - К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. - 208 с.
7. **Кримінальне право (Загальна частина): підручник** / [А. М. Бабенко, Ю. А. Вапсва, В. К. Гришук та ін.]; за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. націон. ун-т внутр. справ. - Х.: Вид-во ХНУВС, 2011. - 378 с.
8. **Кримінальне право України: Практикум: навч. посібник** / П. П. Андрушко, С. Д. Шапченко, С. С. Яценко, П. С. Берзін та ін.; за ред. С. С. Яценка. - [3-тє вид., перероб. і доповн.]. - К.: Алерта; КНТ; Центр учб. літ-ри, 2010. - 640 с.
9. **Кримінальний кодекс України: постатейні матеріали та навчально-практичні завдання** / І. П. Баглай, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, К. Т. Кравченко, О. М. Литвинов, А. В. Савченко, Ю. Л. Сенін, О. І. Соболь; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. - К.: Атіка, 2011. - 640 с.
10. **Кримінальне право України. Посібник для студентів та курсантів юридичних учбових закладів.** / За ред.

- Н.В.Чернишова, М.А. Хазіна, М.В.Володько. - К.: Наукова думка, 1995. – 454 с.
11. **Кримінальне право України: Навч. посіб.** / С.Г.Волкотруб, О.М.Омельчук, В.М.Ярін та ін. – За ред. О.М.Омельчука. – К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. – 297 с.
 12. **Крылова Н.Е., Серебряникова А.В.** Уголовное право зарубежных стран. (Англия, США, Франция, Германия). / Крылова Н.Е., Серебряникова А.В. - М.: Зерцало, 1998. - 201 с.
 13. **Курс уголовного права. Общая часть** / Н.Ф.Кузнецова, И.М. Тяжкова. – Том. 1. – М.: Зерцало, 1999. – 592 с.
 14. **Малиновский А.А.** Уголовное законодательство зарубежных государств. / Малиновский А.А. – М.: Новый Юрист, 1998. – 128 с.
 15. **Матишевський П.С.** Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. / Матишевський П.С. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 272 с.
 16. **Матишевський П.С.** Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / Матишевський П.С. - К.: А.С.К., 2001. – 352 с.
 17. **Митний О. О.** Кримінальне право України: частина Загальна (у схемах та таблицях): Навч. посіб. / О. О. Житний. - Х.: Одіссей, 2008. - 200 с.
 18. **Назаренко Г.В.** Уголовное законодательство России. (Альбом схем по Общей части УК РФ). Учебное пособие. Рекомендовано Министерством общего и профобразования. Изд.2. / Назаренко Г.В. - М.: Ось-89, 1998. - 256 с.
 19. **Назаренко Г.В.** Русское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. / Назаренко Г.В. - М.: Ось-89, 2000. - 256 с.
 20. **Наумов А.В.** Уголовное право. Общая часть. Курс лекций. / Наумов А.В. - М.: БЕК, 1996. - 512 с.
 21. **Рарог А.И., Степалин В.П.** Уголовное право: Общая часть в вопросах и ответах: Учебное пособие / Под ред. А. И. Рарога. – М.: Юрист, 1999. – 232 с.

22. **Российское уголовное право. Общая часть: Учебник** / под ред. В.Н.Кудрявцева, А.В.Наумова. – М.: Спарк, 1997.
23. **Таганцев Н.С.** Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. В 2 т. / Таганцев Н.С. - М.: Наука, 1994. - Т. 1. - 380 с.
24. **Уголовное право зарубежных государств. Общая часть** / Под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. - М.: Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2001. – 576 с.
25. **Уголовное право России. Часть Общая. Учебник** / Под ред. Л.Л.Кругликова. - М.: БЕК, 1999.
26. **Уголовное право: Общая часть. Учебник для вузов** / Под ред. И.Я.Козаченко и З.А.Незнамовой. - М., 1997.
27. **Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник** / Под ред. Е.Л.Стрельцова. – Х.: Одиссей, 2002. – 673 с.
28. **Уголовное право. Общая часть.** – М.: Изд-во МГУ, 1993.
29. **Уголовное право России. Общая часть: Учебник** / Под ред. Б.В.Здравомыслова. – М.: Юристь, 1996. – 512 с.
30. **Уголовное право России. Учебник для вузов. Т.1. Общая часть** / Под ред. А.Н.Игнатова, Ю.А.Красикова. – М.: Норма-Инфра, 1998.
31. **Уголовное право Российской Федерации. Общая часть** / Под ред. Б.В.Здравомыслова. – М.: Юристь, 1999.
32. **Уголовное право. Общая часть: Учебник** / Под ред. М.П.Журавлева, А.И.Рарога. – М.: Институт международного права и экономики, 1996.
33. **Уголовное право. Общая часть: Учебник** / Под ред. В.Н. Петрашева. – М.: ПРИОР, 1999.
34. **Уголовное право. Общая часть: Учебник** / Под ред. Н.И.Ветрова, Ю.И. Ляпунова. – М.: Новый юрист, КноРус, 1997.
35. **Уголовное право. Общая часть: Учеб. для вузов** / Отв. ред. И.Я.Козаченко, З.А. Незнамова. - 3-е изд., изм. и доп. – М.: НОРМА, 2001. – 576 с.
36. **Уголовное право РФ. Общая часть** / Под ред. Р.Р. Галиакбарова. - Саратов, 1997. – 432с.

37. **Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная. Учебник /** Под ред. Л.Д. Гаухмана, Л.М. Колодкина, С.В. Максимова. – М.: Юриспруденция, 1999. – 784 с.
38. **Уголовное право России. Общая и Особенная части: Учебник /** Под ред. В.П. Ревина. – М.: Юрид. лит., 2000. – 816 с.
39. **Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник /** Под ред. А.И. Рарога. – М.: Юристъ, 2001. – 511 с.
40. **Фріс П.Л.** Кримінальне право України. Загальна частина: Навчальний посібник. / Фріс П.Л. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 362 с.

**Засоби діагностики якості знань студентів
(тестові завдання)
до навчальної дисципліни
«Кримінальне право
(Загальна частина)»**

1. Що таке кримінальне право України як галузь права?

1. кримінальне право - це система юридичних норм, які встановлюють систему і види покарань, які можуть бути призначені особам, що вчинили злочин;
2. кримінальне право - це сукупність кримінально-правових поглядів, ідей, понять, теорій про злочин та покарання;
3. кримінальне право - це сукупність правових норм, встановлених Верховною Радою України, які визначають підстави та принципи кримінальної відповідальності, встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання можуть бути призначені особам, які їх вчинили, та підстави і умови звільнення від кримінальної відповідальності і покарання;
4. кримінальне право - це сукупність правових норм, встановлених Президентом України, які визначають підстави та принципи кримінальної відповідальності, встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами і які покарання можуть бути призначені особам, які їх вчинили, та підстави і умови звільнення від кримінальної відповідальності і покарання;
5. кримінальне право – це норми права, що визначають, які діяння є злочином і які покарання слід призначати особі, що їх вчинила.

2. Диспозиції в кримінально-правових нормах Особливої частини КК описують:

1. умови, за яких застосовуються кримінально-правові норми;
2. заборонену (злочинну) поведінку певного виду;
3. визначення покарання;
4. вид покарання;
5. злочин

3. Що є предметом кримінального права?

1. предметом кримінального права є відносини, які виникають внаслідок вчинення злочину і подальшого застосування відповідного покарання за його вчинення;
2. предметом кримінального права є відносини, які виникають до вчинення злочину;
3. предметом кримінального права є відносини, які виникають внаслідок застосування відповідного покарання за злочин;
4. предметом кримінального права є відносини, які виникають під час вчинення злочину;
5. покарання.

4. З чого складається Особлива частина кримінального права?

1. з норм про кримінальну відповідальність за всі види злочинів та прикінцевих і перехідних положень;
2. з норм спеціального характеру боротьби зі злочинністю, переліку майна, що не підлягає конфіскації, та прикінцевих і перехідних положень;
3. з норм, які визначають, які діяння є злочинами та які покарання передбачені за їх вчинення;
4. з норм про кримінальну відповідальність за всі види злочинів та прикінцевих положень;
5. диспозицій і санкцій.

5. Петров звільнений судом від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим (ст. 46 КК). Яка функція кримінального права здійснена?

1. Охоронна
2. регулятивна;
3. право фіксує;
4. захисна;
5. превентна.

6. Що може бути віднесено до предмета науки кримінального права?

1. дослідження чинного кримінального права, а також практики його застосування;
2. дослідження чинного кримінального права та шляхів попередження злочинності;
3. дослідження положень майбутнього кримінального

- закону та вивчення особи злочинця;
- 4. дослідження видів покарань та особи злочинця;
- 5. дослідження норм чинного законодавства про кримінальну відповідальність.

7. На чому базуються спеціальні принципи кримінального права?

- 1. на ідеях міжнародного права;
- 2. на ідеях, які впливають зі змісту правових норм, закріплених у кримінальному законодавстві;
- 3. на загальних ідеях права;
- 4. на ідеях природного права;
- 5. на ідеях “живого права”.

8. Рожков разом з Петросяном вчинили грабіж. До цього Петросян вчиняв хуліганські дії. Їх затримано. Дії Рожкова кваліфіковані як грабіж, вчинений за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 186 КК), а дії Петросяна - як хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК) та грабіж, вчинений за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 186 КК). За яким принципом кримінального права осіб притягли до відповідальності?

- 1. за принципом індивідуальної відповідальності;
- 2. за принципом солідарної відповідальності;
- 3. за принципом дольової відповідальності;
- 4. за принципом загальної відповідальності;
- 5. за принципом спеціальної відповідальності.

9. Принцип невідворотності кримінальної відповідальності виявляється у тому, що:

- 1. кожна особа, в протиправних діяннях якої є склад злочину, повинна понести кримінальну відповідальність;
- 2. така особа не може бути покарана за один і той самий злочин двічі;
- 3. кожній особі, в протиправних діяннях якої є склад злочину, треба призначити покарання;
- 4. кожна особа, в протиправних діяннях якої є склад злочину, повинна понести адміністративну відповідальність;
- 5. кожна особа, яка порушила норму КК України, зобов'язана понести кримінальну відповідальність.

10. Який з перелічених розділів є в Загальній частині КК?

1. вина та її форми;
2. класифікація злочинів;
3. дія кримінального закону в часі;
4. повторність і співучасть у злочині;
5. склад злочину.

11. Які є види диспозицій?

1. проста, описова, складна та диференційована;
2. проста, описова, відсильна та бланкетна;
3. відсильна, описова, бланкетна та диференційована;
4. відсильна, описова, бланкетна;
5. проста, складна, бланкетна.

12. Які види санкцій передбачені в чинному кримінальному законодавстві?

1. альтернативні та невизначені;
2. відносно та абсолютно визначені;
3. відносно визначені й альтернативні;
4. альтернативні й абсолютно визначені.
5. абсолютно визначені та конкретні.

13. На які види поділяється тлумачення кримінального права за суб'єктом?

1. офіційне, судове, доктринальне;
2. судове, доктринальне, виконавче;
3. офіційне, доктринальне, слідче;
4. доктринальне, судове, неофіційне;
5. поширювальне, обмежене, судове.

14. Визначіть один із способів тлумачення кримінального закону:

1. систематичне;
2. філологічне,
3. сукупність вищенаведеного;
4. буквальне;
5. наукове.

15. Тлумачення кримінального закону за обсягом кола суспільно небезпечних діянь може поділятися на такі види:

1. порівняльне, обмежене та буквальне;
2. буквальне, поширювальне та обмежувальне;

3. порівняльне, буквальне та систематичне;
4. порівняльне, буквальне та поширювальне.
5. систематичне, граматичне, буквальне.

16. Які юрисдикції передбачає КК України?

1. часову, міжгалузеву;
2. часову та просторову;
3. просторову, постійну;
4. постійну та тимчасову.
5. територіальну та часову.

17. Що означає просторова юрисдикція?

1. поширення кримінального закону України в межах певної території та щодо певного кола осіб;
2. тривалість дії кримінального закону в межах певного часового інтервалу;
3. тривалість дії кримінального закону в межах певного часового інтервалу та поширення кримінального закону України в межах певної території та щодо певного кола осіб;
4. поширення кримінального закону в межах України та щодо певного часового інтервалу.
5. поширення КК України на конкретній територіїю.

18. Громадянин України вчинив крадіжку в м. Брянську. Він був затриманий в м. Житомирі і притягнутий до відповідальності за крадіжку (ч. 1 ст. 185 КК). Який принцип дії кримінального закону у просторі був застосований?

1. універсальний;
2. громадянства;
3. територіальний;
4. загальний;
5. реальний.

19. Громадянин Іспанії порушив правила безпеки дорожнього руху, що призвело до смерті пішохода в м. Ялті. Він був затриманий і притягнутий до відповідальності за порушення правил безпеки дорожнього руху (ч. 2 ст. 286 КК). Який принцип дії кримінального закону у просторі був застосований?

1. космополітичний;
2. територіальний;
3. національний;
4. громадянства;
5. реальний.

20. Що означає часова юрисдикція?

1. означає тривалість дії кримінального закону в межах певного часового інтервалу;
2. означає поширення кримінального закону України в межах певної території та щодо певного кола осіб;
3. означає тривалість дії кримінального закону в межах певного часового інтервалу та щодо певного кола осіб;
4. означає тривалість дії кримінального закону щодо певного кола осіб;
5. тривалість дії кримінального закону на території України.

21. Громадянин Ірану вчинив вибух у м. Вашингтоні, внаслідок якого загинуло 56 осіб. Під час митного огляду його було затримано в аеропорту Бориспіль. Він був притягнутий до кримінальної відповідальності за терористичний акт (ч. 3 ст. 258 КК України). Який принцип дії кримінального закону у просторі був застосований?

1. універсальний;
2. територіальний;
3. громадянства;
4. космополітичний;
5. національний.

22. Кропоткін разом із іншими особами 20 серпня 2001 року вчинив бандитський напад на інкасаторську машину. 28 серпня 2001 року його було затримано. Слідчий кваліфікував його дії як бандитизм (ст. 69 КК). За новим КК такі дії передбачені ст. 257, при цьому вид та розмір покарання не змінився порівняно з КК 1960 року. За яким законом буде притягатися особа до відповідальності?

1. за законом про кримінальну відповідальність, який діє на момент досудового слідства;
2. за законом про кримінальну відповідальність, який діяв

- на час вчинення цього діяння;
3. за законом про кримінальну відповідальність, який буде діяти на час передачі матеріалів справи до суду;
 4. за законом про кримінальну відповідальність, який діє на момент слідства;
 5. за законом про кримінальну відповідальність, який діє під час його затримання та пред'явлення йому обвинувачення.

23. Стаття 11 КК України визначає, що злочин - це:

1. визначене законом України суспільне небезпечне діяння, яке посягає на права та законні інтереси особи;
2. суспільне небезпечне діяння, передбачене виключно в кримінальному законі, яке вчиняється винне і є караним;
3. передбачене КК суспільне небезпечне, винне діяння, вчинене суб'єктом злочину;
4. передбачене КПК суспільне небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину.
5. передбачення КК діяння, винне і каране цим Кодексом.

24. Суспільна небезпечність діяння полягає в тому, що діяння:

1. завдає матеріальної чи фізичної шкоди потерпілим;
2. заподіює реальну шкоду суспільним відносинам, що охороняються законом про кримінальну відповідальність;
3. завдає шкоди відносинам, що охороняються законом про кримінальну відповідальність, або містить реальну загрозу заподіяння істотної шкоди;
4. завдає матеріальної чи душевних страждань потерпілим.
5. завдає чи може завдати матеріальної і моральної шкоди.

25. Характер суспільної небезпечності означає:

1. спрямованість діяння на певні суспільні відносини;
2. що шкода від злочину може бути значною;
3. що злочин є особливо небезпечним;
4. що злочин є небезпечним;
5. що злочин є суспільно негативним.

26. Ступінь суспільної небезпеки означає:

1. діяння передбачене у кримінальному законі;
2. розмір заподіяної шкоди;
3. злочин одночасно пошкоджує два і більше об'єктів посягання;
4. розмір завданих збитків;
5. шкода заподіюється умисно.

27. Термін «бездіяльність» означає:

1. що особа, яка вчиняє злочин, не передбачає шкідливість своєї поведінки,
2. невчинення особою діянь, які вона повинна була і могла виконати;
3. утримання особи від будь-яких дій, які вона могла виконати;
4. невчинення особою діянь, які вона могла виконати;
5. невчинення особою діянь, які вона могла вчинити.

28. Поняття «діяння» охоплює:

1. дію і бездіяльність;
2. дію, бездіяльність, наслідки;
3. дію, бездіяльність, наслідки, причинний зв'язок;
4. дію, бездіяльність, причинний зв'язок;
5. сукупність ознак об'єктивної сторони злочину.

29. Злочином є тільки передбачене законом про кримінальну відповідальність:

1. умисне діяння особи;
2. винне діяння особи;
3. будь-яке діяння особи;
4. кримінальне діяння особи;
5. необережно вчинене діяння.

30. Караність злочину означає, що:

1. за це діяння передбачена можливість застосування покарання;
2. покарання призначається обов'язково;
3. покаранню підлягають лише осудні особи;
4. покаранню підлягають лише винні особи;
5. особі, яка вчинила злочин, обов'язково призначається покарання судом.

31. Малозначним діянням буде визнане тоді, коли:

1. воно не заподіяло істотної шкоди фізичним та юридичним особам, суспільству, державі;
2. істотна шкода не заподіяна і не могла бути заподіяна;
3. шкода, яка могла бути заподіяна, не сталася під впливом непереборної сили;
4. заподіяна шкода незначна;
5. шкода, що заподіяна, невеликого розміру.

32. За ступенем суспільної небезпечності злочини поділяються на:

1. нетяжкі, тяжкі, особливо тяжкі, злочини проти людей;
2. малозначні, нетяжкі, тяжкі, особливо тяжкі;
3. невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі, особливо тяжкі;
4. нетяжкі, тяжкі, особливо тяжкі, злочини проти держави;
5. легкі, середньої тяжкості, тяжкі особливо тяжкі.

33. Згідно з ч. 2 ст. 11 КК України малозначність діяння означає, що:

1. діяння не є суспільне небезпечним;
2. діяння не є суспільне небезпечним у кримінально-правовому значенні;
3. відсутня така ознака злочину, як караність;
4. відсутня така ознака злочину, як винність;
5. діяння не є протиправним.

34. Протиправність діяння означає, що:

1. застосування закону про кримінальну відповідальність можливо за аналогією;
2. застосування закону про кримінальну відповідальність неможливо по відношенню до осіб, які мають дипломатичний імунітет;
3. застосування закону про кримінальну відповідальність можливо тільки у випадках, спеціально передбачених у КК України;
4. застосування закону про кримінальну відповідальність можливо за аналогічністю;
5. застосування кримінального закону можливе, за вчинення діянь передбачених міжнародними договорами.

35. Під час роботи в радіомайстерні Макаренко випадково

доторкнувся до паяльника, з яким тільки-но працював Ховрашко. Від несподіваного опіку та болю Макаренко різко відсмикнув руку і наніс ліктем удар в око Дримаренку, який сидів позаду. Внаслідок травми Дримаренко втратив зір на одне око.

Чи є дії Макаренка злочином?

1. так, бо спричинив тяжку шкоду здоров'ю;
2. ні, бо відсутня така ознака, як караність;
3. ні, бо відсутня така ознака, як винність;
4. ні, бо відсутня така ознака, як протиправність;
5. так, адже він вчинив злочин.

36. Дягун, погрожуючи складним ножем, хотів забрати у перехожого громадянина гаманець, де був жетон у проїзд в метро, 2 монети номіналом 5 і 25 копійок та декілька квитанцій про сплату комунальних послуг, але був затриманий нарядом міліції.

Чи підпадають дії Дягуна під ч. 2 ст. 11 КК?

1. так, у зв'язку з малозначністю шкоди дії Дягуна не злочин;
2. ні, бо істотна шкода правоохоронюваним інтересам могла бути заподіяна;
3. ні, бо дія ч. 2 ст. 11 розповсюджується тільки на ті випадки, коли завдано реальної шкоди;
4. ні, бо це правопорушення, а не злочин;
5. так, у зв'язку з відсутністю істотної шкоди та суспільної небезпеки.

37. Гаркавенко, при порушенні правил дорожнього руху, збив пішохода, який загинув на місці пригоди. Суд призначив Гаркавенку покарання у виді 6 років позбавлення волі згідно з ч. 2 ст. 286 КК.

До якої категорії віднести злочин, який вчинив Гаркавенко?

1. середньої тяжкості;
2. тяжкий;
3. особливо тяжкий;
4. невеликої тяжкості.
5. малозначне діяння.

38. Що є фактичною підставою кримінальної

відповідальності?

1. вчинення особою суспільно небезпечного діяння;
2. вчинення особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого в КК, що містить склад злочину;
3. виявлення наміру вчинити злочин;
4. умисне вчинення особою суспільно небезпечного діяння;
5. вчинення особою забороненого діяння.

39. Правова підстава кримінальної відповідальності - це:

1. вказівка в Законі «Про прокуратуру» на повноваження працівників прокуратури;
2. вказівка в КК про те, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину;
3. правосвідомість суддів при вирішенні питання про кримінальну відповідальність особи;
4. вказівка в Законі «Про міліцію» на повноваження працівників міліції;
5. є сукупність законів та підзаконних актів про кримінальну відповідальність.

40. Кримінальна відповідальність передбачена:

1. тільки у Кримінальному кодексі України;
2. у Кримінальному кодексі та міжнародних договорах, учасником яких є Україна;
3. у Кримінальному кодексі та Законі «Про судоустрій»;
4. у Кримінально-процесуальному кодексі України;
5. у Конституції України, КК України, КПК України.

41. Повною мірою кримінальна відповідальність вичерпується:

1. фактом порушення кримінальної справи;
2. фактом притягнення особи як обвинуваченої;
3. фактом погашення чи зняття судимості;
4. зняттям судимості;
5. фактом відбуття терміну покарання, визначено у вирощі судом.

42. Неосудна особа вчинила суспільно небезпечне діяння. До неї застосовано примусові заходи медичного характеру.

Чи є факт застосування до цієї особи зазначених заходів

реалізацією кримінальної відповідальності?

1. ні;
2. так;
3. це питання віднесено до компетенції суду, який і вирішує його;
4. можливо;
5. це питання вирішується спеціальною медичною комісією.

43. Особа вчинила умисне вбивство з корисливих мотивів (п.6 ч. 2 ст. 115 КК) і ухилилась від слідства та суду протягом 15 років. Нових злочинів у цей час особа не вчинила.

Чи вичерпала себе кримінальна відповідальність?

1. так;
2. це питання вирішує суд;
3. це питання вирішує Закон «Про амністію»;
4. ні;
5. (п.6 ч.2) це питання регулюється КПК України.

44. Особа визнана винною у плануванні агресивної війни (ч. 1 ст. 437 КК). Кримінальна відповідальність вичерпує себе:

1. через 15 років;
2. через 20 років;
3. за таких умов термін кримінальної відповідальності не обмежено;
4. через 25 років;
5. через 30 років.

45. Громадянин України відбув покарання за вчинений за кордоном злочин, судимість не погашена. Повернувшись в Україну, він вчинив новий злочин.

Чи впливатиме на кримінальну відповідальність за новий злочин нереалізована кримінальна відповідальність за перший злочин?

1. ні, адже перший злочин вчинено за межами України;
2. впливає на кваліфікацію нового злочину;
3. впливає тільки тоді, коли особа є іноземцем;
4. не впливає тільки тоді, коли особа є іноземцем;
5. ні, адже особа відбула покарання за межами України.

46. Іноземний громадянин, перебуваючи на території України, вчинив діяння, яке за КК його держави є злочином. В КК України це діяння злочином не визнано.

Чи породжує факт вчинення такого діяння кримінальну відповідальність в Україні?

1. так, адже на батьківщині цієї особи вчинене нею діяння є злочином,
2. кримінальна відповідальність виникне лише у випадку, коли держава, громадянином якої є зазначена особа, буде вимагати її видачі;
3. кримінальна відповідальність не виникне;
4. ні, адже особа не є громадянином України;
5. кримінальна відповідальність виникає.

47. Особа відбула покарання за вчинення тяжкого злочину.

Чи можна вважати, що кримінальна відповідальність реалізована повністю?

1. кримінальна відповідальність буде реалізована повністю, коли судимість з особи буде знята або погашена;
2. кримінальна відповідальність реалізована повною мірою, адже особа відбула покарання;
3. питання повної реалізації кримінальної відповідальності за наведених умов вирішує адміністрація виправної установи;
4. питання повної реалізації кримінальної відповідальності за наведених умов вирішує суд;
5. кримінальна відповідальність реалізована.

48. Неповнолітній вперше вчинив злочин невеликої тяжкості і був звільнений від кримінальної відповідальності. Щодо нього суд застосував примусові заходи виховного характеру.

Чи є факт застосування таких заходів реалізацією кримінальної відповідальності?

1. так, адже ці заходи передбачені в Кримінальному кодексі;
2. факт застосування заходів виховного характеру є реалізацією кримінальної відповідальності, бо особа зазнає певних обмежень, передбачених в Кримінальному кодексі;
3. застосування примусових заходів виховного характеру не є реалізацією кримінальної відповідальності;
4. так, адже ці заходи передбачені в Кримінально-

процесуальному кодексі;

5. так, особа відбуває примусові заходи, які їй призначає суд.

49. Застосування судом примусового лікування до особи, яка вчинила злочин:

1. є реалізацією кримінальної відповідальності;
2. не має нічого спільного із кримінальною відповідальністю;
3. не є реалізацією кримінальної відповідальності;
4. є частковою реалізацією кримінальної відповідальності;
5. примусове лікування передбачено КК України.

50. Чи передбачено в статтях Особливої частини КК випадки завершення реалізації кримінальної відповідальності до погашення чи зняття судимості?

1. не передбачено, бо питання погашення або зняття судимості викладені в Розділі XIII Загальної частини;
2. передбачено в кожній статті Особливої частини КК;
3. передбачено, але лише як виняток;
4. не передбачено, бо питання погашення або зняття судимості знаходяться у компетенції Верховної Ради України;
5. передбачено в окремих статтях Особливої частини КК України.

51. Особа була звільнена від відбування покарання у зв'язку з декриміналізацією діяння. Коли себе вичерпує кримінальна відповідальність?

1. в момент звільнення такої особи від відбування покарання;
2. через один рік після звільнення;
3. після реєстрації такої особи за місцем проживання;
4. через два роки після звільнення;
5. після зняття чи погашення судимості.

52. Яке співвідношення між злочином і складом злочину?

1. поняття злочин характеризує соціальну сутність кримінально-карного діяння, а склад злочину розкриває його юридичну структуру, його необхідні властивості;
2. поняття злочин і склад злочину - тотожні, бо характеризують діяння, яке об'єктивно має властивість суспільної небезпеки;
3. злочин - це скоєне в реальному житті суспільне небезпечне, винне, протиправне і карне діяння, а склад злочину - це

процесуальна форма закріплення злочину;

4. злочин - це скоєне в реальному житті суспільне небезпечне, винне, протиправне і карне діяння, а склад злочину - це матеріальна форма закріплення злочину.
5. поняття злочин і склад злочину – не співвідносяться між собою.

53. Вкажіть види складів злочинів за ступенем суспільної небезпечності.

1. формальний склад, основний склад;
2. основний, кваліфікований, матеріальний;
3. основний, кваліфікований, особливо кваліфікований, з пом'якшуючими обставинами;
4. основний, матеріальний;
5. матеріальний, усічений, кваліфікований.

54. . Вкажіть види складів злочинів за конструкцією:

1. основні, кваліфіковані, формальні;
2. матеріальні, прості, складні;
3. матеріальні, формальні, усічені;
4. прості, складні;
5. прості, основні, складені.

55. Залежно від способу опису в законі склади злочинів поділяються на:

1. прості, складні;
2. прості, особливі, факультативні;
3. прості, тяжкі, особливо тяжкі;
4. матеріальні, прості;
5. усічені, основні, складні.

56. Злочин з матеріальним складом має місце тоді:

1. коли обов'язково настали суспільно небезпечні наслідки;
2. коли створена можливість настання суспільно небезпечних наслідків;
3. коли суспільно небезпечні наслідки, що настали, є тяжкими;
4. коли суспільно небезпечні наслідки, що настали, є особливо тяжкими;
5. коли вчинено діяння, яке передбачено КК України як злочин.

57. Злочин з усіченим складом має місце, коли:

1. пропущена хоча б одна стадія попередньої злочинної діяльності (готування або замах);
2. наслідки не настали, незважаючи на те, що винний зробив все від нього залежне для їх настання,
3. стадія готування або незакінченого замаху законом визнається закінченим злочином;
4. пропущена стадія попередньої злочинної діяльності – готування;
5. особа не вчинила всі заплановані діяння з причин, що не залежали від її волі.

58. Що таке кваліфікація злочину?

1. це застосування кримінально-правової норми;
2. це встановлення і юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння і ознаками складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою;
3. це винесення обвинувального вироку і реалізація покарання у відповідній виправно-трудовай установі;
4. це застосування кримінально-процесуальної норми;
5. пред'явлення обвинувачення особі, що вчинила злочин.

59. Салій тасмно викрав чуже майно на суму 300 гривень. Щоб встановити, чи є в діях Салія склад злочину, що передбачає відповідальність за тасмне викрадення чужого майна, потрібно звернутися до:

1. норми Загальної частини КК;
2. диспозицій Загальної та Особливої частин КК;
3. Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;
4. Закону України «Про прокуратуру»;
5. КПК України.

60. Яка існує класифікація об'єктів по «вертикалі»?

1. загальний, родовий, безпосередній;
2. визначений, невизначений;
3. конкретизований, неконкретизований;
4. родовий, безпосередній.
5. обов'язковий, додатковий.

61. Яка існує класифікація об'єктів по «горизонталі»?

1. загальний, родовий, безпосередній;
2. основний, додатковий, додатковий-обов'язковий, додатковий-факультативний;
3. конкретизований, неконкретизований;
4. додатковий, обов'язковий;
5. основний, спеціальний, факультативний.

62. З яких елементів складаються суспільні відносини?

1. моральних, матеріальних;
2. суб'єкти, предмет, зміст (соціальний зв'язок);
3. основних, додаткових, факультативних;
4. моральних, матеріальних, фізичних;
5. суб'єкти суспільних відносин, моральні та матеріальні цінності.

63. Хто може виступати суб'єктом злочину?

1. предмети, речі, гроші;
2. фізичні особи;
3. фізичні, юридичні особи;
4. лише юридичні особи;
5. людина, особа, юридична особа.

64. Що таке об'єктивна сторона складу злочину це сукупність:

1. усіх необхідних ознак злочину;
2. ознак, які характеризують зовнішній прояв злочину;
3. ознак, які характеризують предмет злочину;
4. ознак, які характеризують об'єкт злочину;
5. ознак, що характеризують внутрішній стан особи, яквчинила злочин.

65. Які обов'язкові ознаки об'єктивної сторони формального складу злочинну?

1. діяння (дія або бездіяльність);
2. діяння і наслідки;
3. діяння, наслідки, причинний зв'язок;
4. спосіб, можлива мета, обстановка вчинення злочину;
5. час, місце, спосіб, засоби та обстановка вчинення злочину.

66. Що таке бездіяльність як ознака об'єктивної сторони?

1. виконання особою дій, які спрямовані на ухилення від виконання юридичних обов'язків;
2. невиконання особою покладених на неї юридичних обов'язків або неналежне їх виконання;
3. невиконання особою покладених на неї юридичних обов'язків при можливості їх виконання;
4. невиконання особою покладених на неї юридичних обов'язків при необхідності їх виконання;
5. невиконання особою будь-яких дій.

67. Визначте, сукупність яких ознак утворює об'єктивну сторону:

1. дія, наслідок, причинний зв'язок, спосіб, обстановка, вчинення злочину, особа, що скоїла злочин;
2. дія (бездіяльність), наслідок, причинний зв'язок, спосіб, можлива мета, обстановка вчинення злочину;
3. дія (бездіяльність), наслідок, причинний зв'язок, спосіб, знаряддя, засоби, місце, час, обстановка вчинення злочину;
4. діяння, наслідки, причинний зв'язок;
5. діяння (дія або бездіяльність).

68. Які обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочинів з «матеріальним» складом?

1. злочинне діяння (дія чи бездіяльність);
2. злочинна дія, злочинна бездіяльність, місце, час;
3. злочинне діяння, наслідок, причинний зв'язок;
4. дія (бездіяльність), наслідок, причинний зв'язок, спосіб, знаряддя, засоби, місце, час, обстановка вчинення злочину;
5. наслідки злочинного діяння.

69. Діяння, вчинені під впливом нездоланної сили:

1. є підставою кримінальної відповідальності;
2. виключають кримінальну відповідальність;
3. виключають кримінальну відповідальність у випадку скоєння нетяжкого та середньої тяжкості злочину;
4. виключають кримінальну відповідальність у випадку скоєння нетяжкого злочину;
5. особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

70. Місце скоєння злочину буде обов'язковою ознакою

об'єктивної сторони у випадку, коли воно:

1. зазначене у диспозиції статті як ознака складу злочину;
2. є обставиною, яка виключає злочинність діяння;
3. вказано в протоколі огляду місця події;
4. зазначене у гіпотезі статті як ознака складу злочину;
5. буде встановлено слідчим.

71. Злочин з формальним складом вважається закінченим з моменту:

1. готування до злочину;
2. скоєння злочинного діяння;
3. настання хоча б частини злочинних наслідків;
4. замаху на злочин;
5. причинного зв'язку між діянням і наслідками.

72. Триваючий злочин вважається закінченим з моменту:

1. вчинення дії або бездіяльності;
2. затримання злочинця;
3. явки з повинною;
4. настання хоча б частини злочинних наслідків;
5. вчинення особою діянь та настання наслідків.

73. Який зміст юридичного критерію неосудності?

1. нездатність розуміти значення вчиненого;
2. нездатність вірно оцінити свої дії;
3. нездатність усвідомлювати свої діяння або керувати ними;
4. нездатність усвідомлювати свої діяння;
5. нездатність особи визначити вид та розмір покарання за вчинене.

74. Визначте один з медичних критеріїв неосудності:

1. тимчасовий розлад фізичного здоров'я;
2. тривалий розлад фізичного здоров'я;
3. тимчасовий розлад психічної діяльності;
4. короткочасний розлад фізичного здоров'я;
5. тимчасовий розлад моральної стійкості.

75. Визначте юридичний критерій обмеженої осудності:

1. нездатність повною мірою усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними;

2. неправильне уявлення особи щодо кваліфікації діяння;
3. неправильна правова оцінка своєї поведінки;
4. неправильне уявлення особи щодо наслідків її діяння;
5. нездатність особи повною мірою контролювати свою поведінку.

76. Авдишев визнаний судом обмежено осудним. Як враховується судом визнання особи обмежено осудною?

1. не враховується;
2. особа звільняється від покарання;
3. враховується при призначенні покарання і може бути підставою для застосування заходів медичного характеру;
4. враховується як пом'якшуюча обставина;
5. до особи обов'язково застосовуються примусові заходи медичного характеру.

77. Як впливає вчинення злочину у стані сп'яніння на відповідальність?

1. є пом'якшуючою обставиною;
2. не впливає на відповідальність;
3. може бути обтяжуючою обставиною;
4. може бути пом'якшуючою чи обтяжуючою обставиною залежно від обставин справи;
5. є підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності.

78. У день свого 14-річчя Петро вчинив крадіжку (ч. 1 ст. 185 КК) і вбивство (ч. 1 ст. 115 КК). Дайте кримінально-правову оцінку діям Петра:

1. він не буде нести відповідальності;
2. він буде нести кримінальну відповідальність за крадіжку (ч. 1 ст. 185КК);
3. він буде нести кримінальну відповідальність за вбивство (ч. 1 ст. 115КК);
4. він буде нести адміністративну відповідальність;
5. Петро вчинив злочин, але до нього не можна застосувати покарання, а отже і кримінальну відповідальність. До Петра можуть застосувати примусові заходи виховного характеру.

79. Неповнолітній Котов 22 грудня 2002 року вчинив

кишенькову крадіжку (ч. 1 ст. 185 КК). Під час слідства з'ясувалося, що Котов не має зовсім ніяких документів, які б засвідчували його особу. За висновком судово-медичної експертизи Котов народився у 1988 році. Дайте кримінально-правову оцінку діям Котова:

1. він буде нести кримінальну відповідальність за крадіжку (ч. 1 ст. 185 КК);
2. він буде нести кримінальну відповідальність за крадіжку (ч. 1 ст. 185 КК), якщо усвідомлював суспільну небезпечність дій;
3. він не буде нести кримінальної відповідальності;
4. він буде нести адміністративну відповідальність;
5. він буде нести кримінальну відповідальність, якщо заподіяна шкода від злочину буде у великих розмірах.

80. Які ознаки суб'єктивної сторони складу злочину?

1. вина, мотив, мета, емоційний стан;
2. вина, умисел, необережність;
3. вина, діяння, мотив та мета;
4. умисел, необережність;
5. умисел прямий, умисел непрямий, злочинна самовпевненість, злочинна недбалість.

81. Які є форми вини?

1. умисна, необережна, недбалість;
2. складна, злочинна самовпевненість, прямий умисел;
3. недбалість, змішана, умисна, необережна;
4. умисна, необережна змішана(подвійна);
5. умисна, необережна.

82. Який зміст інтелектуального моменту прямого умислу?

1. особа не усвідомлює суспільну небезпеку і передбачає настання наслідків;
2. особа усвідомлює суспільну небезпеку і не передбачає настання наслідків;
3. особа усвідомлює суспільну небезпеку настання наслідків;
4. особа не усвідомлює суспільну небезпеку і не передбачає настання наслідків;
5. особа усвідомлює суспільну небезпеку свого діяння і

усвідомлює та передбачає настання наслідків свого діяння.

83. Який зміст вольового моменту прямого умислу?

1. особа свідомо припускає настання наслідків;
2. особа бажає їх настання;
3. особа розраховує на їх відвернення;
4. особа не бажає їх настання;
5. особа не передбачає настання наслідків, хоча повинна і могла їх передбачити.

84. Який зміст інтелектуального моменту злочинної самовпевненості?

1. особа передбачає настання наслідків;
2. особа передбачає можливість настання наслідків;
3. особа не передбачає настання наслідків;
4. особа не передбачає можливість настання наслідків;
5. особа не передбачає і не повинна передбачати настання наслідків.

85. Який зміст вольового моменту злочинної самовпевненості?

1. особа не передбачала можливість настання наслідків;
2. особа бажала настання наслідків;
3. особа легковажно розраховувала на відвернення наслідків;
4. особа не знала про їх настання;
5. особа не бажала їх настання.

86. За якими ознаками в основному належить розмежовувати злочинну самовпевненість та непрямий умисел?

1. ознаками вольового моменту;
2. ознаками інтелектуального моменту;
3. ознаками інтелектуального та вольового моменту.
4. ознакою усвідомлення;
5. ознакою передбачення.

87. Попов, щоб помститися знайомому, підпалив уночі його будинок. Він думав, що в будинку нікого немає. Внаслідок цієї дії загинуло 2 особи. Визначте форму вини Попова до загибелі людей:

1. необережність;
2. прямий умисел;
3. непрямий умисел;
4. змішана форма вини;
5. умисел.

88. Під час розбійного нападу потерпілому А. було заподіяне тілесне ушкодження. Внаслідок втрати крові А. помер. Обвинувачений С. на допиті показав, що він не хотів убивати, а завдав удар ножем у живіт для того, щоб А. не чинив опір. Визначте форму і вид вини С. стосовно завдання тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть особи:

1. непрямий умисел;
2. злочинна недбалість;
3. подвійна форма вини.
4. прямий умисел;
5. необережність.

89. Громадянин К. на замовлення вчинив вбивство з автомата бізнесмена П, в обстановці небезпечній для багатьох осіб. При цьому загинули охоронець і стороння особа. Визначте форму і вид вини К.:

1. прямий умисел стосовно смерті П. та непрямий умисел щодо смерті інших осіб;
2. прямий умисел стосовно смерті П. та злочинна самовпевненість стосовно смерті інших осіб;
3. прямий умисел стосовно смерті П. та змішана форма вини стосовно смерті інших осіб.
4. прямий умисел стосовно смерті всіх;
5. прямий умисел стосовно смерті П. та необережність стосовно інших осіб.

90. Під час обіднього відпочинку робітник С. вирішив пожартувати над іншою робітницею О. Він підхопив і підняв її над ванною із соляною кислотою. Не втримавши рівноваги, він випустив її у ванну. Робітниця отримала тяжке тілесне ушкодження. Визначте форму і вид вини С.:

1. казус;
2. злочинна самовпевненість;

3. злочинна недбалість;
4. непрямий умисел;
5. прямий умисел.

91. Неповнолітній Д. з хуліганських мотивів намагався завдати удару сокирою по голові Р. Потерпілий закрився рукою, удар припав на кисть руки, Д. на допиті показав, що не бажав смерті особи, а після завданого удару надав допомогу Р. Дії особи були кваліфіковані як замах на вбивство (Ч 2 ст. 15 КК і ч. 2 ст. 115 КК). Визначте форму і вид вини Д.:

1. непрямий умисел;
2. прямий умисел;
3. злочинна самовпевненість;
4. злочинна недбалість;
5. казус.

92. Водій Т., керуючи автомобілем у нетверезому стані, порушив правила дорожнього руху і вчинив наїзд на пішохода О. Потерпілий помер на місці події. Визначте психічне ставлення Т. до свого вчинку:

1. злочинна самовпевненість;
2. злочинна недбалість;
3. змішана форма вини;
4. непрямий умисел;
5. прямий умисел.

93. Вкажіть злочин, у якому мотив не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину:

1. умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання;
2. хуліганство;
3. крадіжка.
4. державна зрада;
5. умисне вбивство з метою заволодіння чужим майном.

94. Що таке помилка в кримінальному праві?

1. неправильна кваліфікація слідчим злочину;
2. неправильне визначення законодавцем окремих ознак злочину;

3. неправильне уявлення особи про юридичні чи фактичні ознаки вчинюваного нею діяння.
4. неправильне уявлення про караність такого діяння;
5. неправильна оцінка вчиненого потерпілим.

95. Які є види помилок у кримінальному праві?

1. фактична та теоретична;
2. юридична та фактична;
3. загальна та спеціальна;
4. фактична та спеціальна;
5. загальна та теоретична.

96. Стадіями злочину є:

1. замах, добровільна відмова, діяльне каяття;
2. готування, замах, виявлення наміру;
3. готування, замах, закінчений злочин;
4. закінчений злочин, добровільна відмова і дійове каяття;
5. намір, готування, замах.

97. Готуванням до злочину є:

1. підшукування співучасників;
2. оприлюднення наміру вчинити злочин;
3. наявність умислу на вчинення злочину;
4. складання плану майбутнього злочину;
5. наявність наміру незаконно придбати зброю.

98. Для якого виду вини характерне готування до злочину?

1. прямого умислу;
2. злочинної самовпевненості;
3. злочинної недбалості;
4. непрямого умислу;
5. змішаної форми вини.

99. Готування до якого злочину не тягне за собою кримінальної відповідальності?

1. до злочину з необережною формою;
2. до злочину з формальним складом;
3. до злочину з невеликою тяжкістю;
4. до тяжкого злочину;
5. до злочину середньої тяжкості.

100. З яким видом вини вчиняється замах?

1. прямим умислом;
2. непрямим умислом;
3. злочинною самовпевненістю;
4. злочинною недбалістю;
5. змішаною формою вини.

101. Замах вчиняється шляхом:

1. дії;
2. бездіяльності;
3. дії або бездіяльності;
4. наміру;
5. змови на вчинення злочину.

102. Вкажіть на ознаку замаху:

1. злочин не доведений до кінця, з причин, що не залежали від волі винного;
2. об'єктивна сторона ще не виконувалась;
3. злочин доведений до кінця;
4. злочин не доведений до кінця, з причин, що залежали від волі винного;
5. підготовка до вчинення злочину.

103. З яких причин замах на злочин не доводиться до кінця?

1. з причин, що не залежать від волі винного;
2. у зв'язку з добровільною відмовою;
3. у зв'язку з відсутністю потреби закінчувати злочин;
4. у зв'язку з неможливістю його доведення;
5. у зв'язку з дійовим каяттям.

104. Особа, яка добровільно відмовилася від злочину:

1. не підлягає кримінальній відповідальності взагалі;
2. підлягає кримінальній відповідальності за готування або замах;
3. підлягає кримінальній відповідальності лише в тому випадку, якщо фактично скоєне нею діяння містить склад іншого злочину;
4. підлягає завжди за вчинене;
5. підлягає кримінальній відповідальності на розсуд суду.

105. Смагін вирішив виготовити гроші. Для цього він

виготовив необхідне обладнання. Коли він виготовив кілька зразків, підбираючи необхідний колір, його було затримано. На виготовлених зразках номіналу купюр ще не було. Смагіна притягнуто до кримінальної відповідальності за виготовлення грошей з метою збуту підробних грошей (ст. 199 КК). Визначте стадію вчинення злочину:

1. готування;
2. замах;
3. закінчений злочин;
4. незакінчений замах;
5. закінчений замах.

106. Під час полювання Вовалюк, з порушенням встановлених правил, зробив кілька пострілів. Одним пострілом був поранений Овчаренко, який знаходився на лінії вогню. Слідчий кваліфікував дії Вовалюка як замах на необережне вбивство (ст. 15, ч. 1 ст. 119КК).

Чи правильне рішення слідчого?

1. так;
2. ні;
3. так за умови, що поранення сталося в життєво важливий орган;
4. випадок;
5. так, за умови, якщо насала смерть Овчаренка.

107. Що таке співучасть у злочині?

1. умисна спільна участь 2-х або більше осіб у вчиненні умисного злочину;
2. умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину;
3. умисна спільна участь 2-х або більше осіб у вчиненні злочину;
4. вчинення злочину групою осіб;
5. спільне вчинення злочину кількома суб'єктами злочину.

108. Чим характеризується суб'єктивна сторона співучасті?

1. умисною і необережною формою вини;
2. тільки умисною формою вини;
3. необережною формою вини;
4. змішаною формою вини;
5. змішаною і умисною формою вини.

109. 16-річний Петро разом з 12-річним Романом вчинили

кишенькову крадіжку. Чи будуть вони співучасниками злочину?

1. так, якщо Петро не знав про вік Романа;
2. так;
3. ні;
4. кожен буде відповідати за вчинене самостійно;
5. це питання вирішить суд.

110. Чим характеризується суб'єктивна сторона співучасті?

1. умисною та необережною формами вини;
2. тільки умисною формою вини;
3. тільки необережною формою вини.
4. змішаною формою вини;
5. злочинною самовпененією і прямим умислом.

111. Що передбачає проста форма співучасті?

1. співвиконавство без попередньої змови;
2. злочинне угруповання (банда, організована група, незаконне воєнізоване формування чи група);
3. співучасть у вузькому розумінні цього слова (кожен із співучасників виконує певну роль у вчиненні злочину);
4. співучасть з розподілом ролей;
5. вчинення злочину за попередньою змовою.

112. Ігор разом з Василем, після футбольного матчу, незадоволені програшем своєї команди, розбили вітрину магазину. Їх дії були кваліфіковані як хуліганство (ч. 2 ст. 296 КК). Визначте форму співучасті

1. проста;
2. складна;
3. спеціальна.
4. група осіб без попередньої змови;
5. організована група.

113. Хто є виконавцем злочину?

1. виконавцем визнається особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений КК;

2. виконавцем визнається тільки особа, яка самостійно вчинила злочин, передбачений КК;
3. виконавцем визнається тільки особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила злочин, передбачений КК, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину.
4. особа, яка вчинила злочин;
5. особа, яка організувала вчинення злочину.

114. Хто є організатором злочину?

1. особа, яка вчинила злочин;
2. особа, яка утворила організовану групу;
3. особа, яка готує злочин чи сприяє порадами.
4. особа, яка підбурює до вчинення злочину;
5. особа, яка обіцяла переховаи злочинця, предмети здобуті злочинним шляхом.

115. Хто є підбурювачем злочину?

1. підбурювачем визнається особа, яка погрозою, примусом примушує іншу особу до вчинення злочину;
2. підбурювачем визнається особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину;
3. підбурювачем визнається особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками.
4. підбурювачем визнається особа, яка допомагає вчиненню злочину;
5. підбурювачем визнається особа, яка збуває преми здобуті злочинним шляхом.

116. В якій ситуації Тарас буде пособником злочину?

1. коли Тарас попросить Ярослава викрасти автомобіль;
2. коли Тарас роз'яснить Ярославу, як відмикати двері автомобіля під час викрадення;
3. коли Тарас придбає автомобіль, який Ярослав викрав, без попередньої домовленості;

4. коли Тарас не повідомить про вчинюваний злочин;
5. коли Тарас, допоможе продати автомобіль, без попередньої домовленості.

117. Який вид складної форми співучасті визначений в Кримінальному кодексі?

1. злочинна організація;
2. злочинне співтовариство;
3. злочинна шайка;
4. злочинне угруповання;
5. злочинний колектив.

118. Яка із вказаних ознак характеризує поняття «організована група»?

1. вчинення злочину однією особою чи спільно з іншою;
2. вчинення злочину 2 або більше суб'єктами злочину;
3. вчинення злочину 3 або більше суб'єктами злочину;
4. вчинення злочину 5 або більше особами;
5. вчинення злочину однією або більше суб'єктами злочину.

119. Правові наслідки множинності злочинів:

1. враховують при кваліфікації злочинів, при призначенні покарання, при вирішенні питання щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності і покарання;
2. враховують при кваліфікації покарання, вирішенні можливості звільнення від відповідальності і покарання, враховують при застосуванні заходів виховного характеру;
3. кримінально-правові наслідки відсутні;
4. враховуються при призначенні покарання;
5. враховуються при звільненні від кримінальної відповідальності.

120. Червонюк перевищив встановлену швидкість і виїхав на тротуар, де збив пішохода Скрибіна, завдавши йому тяжкі тілесні ушкодження. Щоб зникнути з місця події, Червонюк знову порушив правила дорожнього руху і зіткнувся на перехресті з вантажним автомобілем. При зіткненні пасажиру Аверченку були також завдані тяжкі тілесні ушкодження.

Чи має місце множинність злочинів?

1. ні, бо дії передбачені однією статтею КК;
2. так, ідеальна сукупність;
3. так, реальна сукупність;
4. повторність злочинів;
5. рецидив злочинів.

121. Щоб викрасти газонокосарку, Черненко 12 днів виносив складові частини до неї з фабрики, де працював. Чи маємо сукупність злочинів у діях Черненка?

1. ні, це один продовжуваний злочин;
2. так, це повторність тотожних злочинів;
3. так, це реальна сукупність злочинів;
4. так це рецидив;
5. ідеальна сукупність.

122. Хоміч незаконно зберігав пістолет ПМ (ч. 1 ст. 263 КК «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами»). Одного разу, коли він чистив його, зламав бойову пружину, внаслідок чого зброя перестала бути придатною до стрільби. Через рік Хоміч придбав бойову пружину і полагодив ПМ.

Чи має місце в діях Хоміча множинність злочинів?

1. так, повторність злочинів;
2. ні, одиничний тривалий злочин;
3. так, рецидив злочинів;
4. ні, продовжуваний злочин;
5. ні, складений злочин.

123. Кияшко два дні поспіль ходив на полювання в заповідник. Першого дня він вбив лося, а другого не здобув нічого.

Одиничний злочин чи множинність у діях Кияшка?

1. одиничний продовжуваний злочин;
2. множинність - повторність злочинів;
3. одиничний триваючий злочин;
4. одиничний простий злочин;
5. одиничний складений злочин.

124. У стані необхідної оборони можна захистити:

1. тільки свої інтереси;
2. свої та інтереси третіх осіб;
3. свої інтереси, інтереси третіх осіб, а також суспільні та державні інтереси;
4. інтереси суспільства і держави;
5. інтереси суспільства та колективу.

125. У стані необхідної оборони можна завдати шкоди:

1. тільки життю та здоров'ю нападаючого;
2. життю, здоров'ю, майновим та всім іншим інтересам нападаючого;
3. не тільки інтересам нападаючого, а й третім особам;
4. майновим інтересам нападаючого;
5. тільки інтересам третіх осіб.

126. Перевищення меж необхідної оборони полягає у тому, що:

1. особа, здійснюючи захист, завдає шкоду більшу, порівняно з тою, що відвернута;
2. особа здійснює захист тоді, коли напад уже минув;
3. особа, здійснюючи захист, завдає шкоду, яка явно не відповідає характерові посягання чи обстановці захисту;
4. особа, здійснюючи захист, заподіює шкоду в особливо великих розмірах;
5. особа здійснюючи захист заподіює шкоду нападнику і третім особам.

127. В якому випадку закон дозволяє застосовувати зброю, інші засоби та предмети незалежно від наслідків?

1. для відвернення протиправного насильницького вторгнення в житло та інше приміщення;
2. для відвернення протиправного проникнення в житло та інше приміщення;
3. для відвернення протиправного знищення або пошкодження майна в великих розмірах;
4. при порушенні недоторканості житла та іншого приміщення;
5. для відвернення знищення майна.

128. Відповідальність особи, яка завдала надмірну шкоду

злочинцю, якого затримувала:

1. не настає;
2. настає на загальних підставах;
3. настає лише у випадках, передбачених статтями 118, 124 КК України;
4. настає за умисне заподіяння шкоди;
5. настає на розсуд суду.

129. Визначте правильне поняття крайньої необхідності:

1. це дія або бездіяльність, вчинені з метою усунення небезпеки, що загрожує правоохоронюваним інтересам, якщо цю небезпеку за даних обставин не можна було усунути іншими засобами і якщо заподіяна шкода менш значна, ніж відвернута;
2. це дія, спрямована на усунення небезпеки, що загрожує правоохоронюваним інтересам, якщо цю небезпеку за даних обставин не можна було усунути іншими засобами і якщо заподіяна шкода не більша, ніж відвернута;
3. це діяння, спрямоване на усунення небезпеки, що загрожує правоохоронюваним інтересам, за умови, що шкода за вдається під безпосереднім впливом фізичного примусу;
4. це дія, спрямована на усунення небезпеки, що загрожує правоохоронюваним інтересам, якщо цю небезпеку за даних обставин не можна було усунути іншими засобами і якщо заподіяна шкода незначна;
5. це бездіяльність, спрямована на усунення небезпеки, що загрожує правоохоронюваним інтересам, якщо цю небезпеку за даних обставин не можна було усунути іншими засобами і якщо заподіяна шкода незначна.

130. Однією з умов звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки є те, що ця особа протягом:

1. 6 місяців з дня передачі її на поруки виправдає довіру, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадський порядок;
2. року з дня передачі її на поруки виправдає довіру, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадський порядок;
3. 2 років з дня передачі її на поруки виправдає довіру, не

ухилатиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадський порядок;

4. іспитового строку виправдає довіру;
5. З років з дня передачі її на поруки виправдає довіру, не ухилатиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадський порядок.

131. Чи буде вважатися обтяжуючою обставиною при вчиненні нового злочину факт звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям?

1. обов'язково;
2. буде, але лише за умови, що новий злочин вчинено протягом одного року після звільнення;
3. не буде;
4. може враховуватись на розсуд суду;
5. буде, якщо особа вчинить умисний злочин.

132. Після звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим останній передумав миритися і написав заяву про притягнення винного до кримінальної відповідальності. Яке рішення має бути прийнято?

1. заява потерпілого не може тягнути правових наслідків для винного і його до кримінальної відповідальності не притягнуть;
2. винний може бути притягненим до кримінальної відповідальності;
3. притягнення винного до кримінальної відповідальності можливе за умови підтримки заяви прокурором;
4. це питання віднесено до компетенції суду;
5. винний може бути притягненим до кримінальної відповідальності за наявності обтяжуючих обставин.

133. Особа, яка звільнена від кримінальної відповідальності з передачею на поруки, порушує умови передачі її на поруки. Така особа:

1. не може бути притягнутою до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин;
2. притягується до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин;

3. піддається більш суворим заходам виховного характеру»
4. не має будь-яких кримінально-правових наслідків;
5. питання про кримінальну відповідальність вирішує суд.

134. Кирилюк, який має судимість, вчинив злочин невеликої тяжкості. На час розгляду справи в суді, внаслідок зміни обстановки, вчинене Кирилюком діяння втратило суспільну небезпечність.

Чи може бути Кирилюк звільнений від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки?

1. може;
2. може, якщо сам Кирилюк проти цього не заперечує;
3. не може;
4. на розсуд суду;
5. може, за умови усунення заподіяної шкоди.

135. Визначте початок перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності:

1. з дня вчинення особою злочину;
2. з дня виявлення правоохоронними органами злочину;
3. з дня порушення кримінальної справи;
4. з дня вчинення особою праворушення;
5. з дня з'явлення із зізнанням.

136. За вироком суду Н. було засуджено на 3 роки обмеження волі. До якого виду покарання віднесено обмеження волі?

1. як до основного, так і додаткового;
2. до додаткового;
3. до основного;
4. спеціальний вид покарання;
5. до альтернативних покарань.

137. За вироком суду В. позбавлений спеціального звання «лейтенант міліції». До якого виду віднесено цей вид покарання?

1. до альтернативного покарання.
2. до основного;
3. як до основного так і додаткового;
4. до спеціального;
5. до додаткового.

138. Які види покарань можуть застосовуватися як основні, так і як додаткові?

1. обмеження волі і виправні роботи;
2. позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю і штраф;
3. штраф і позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.
4. штраф і конфіскація майна;
5. арешт і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

139. Леонов засуджений на 5 років позбавлення волі та позбавлений військового звання «капітан» за вчинення зґвалтування (ч. 1 ст. 152 КК). Чи правомірно особа була позбавлена військового звання?

1. так;
2. ні, бо суд не присвоював йому це звання;
3. ні, бо за цей злочин може бути призначене покарання у виді позбавлення волі не більше 5 років;
4. так, бо це передбачено в санкції;
5. так, оскільки це питання виноситься на розсуд суду.

140. Строков звільнений від відбування основного покарання у виді позбавлення волі. З якого моменту буде обчислюватися для Строкова додаткове покарання у виді позбавлення займати посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю:

1. з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком;
2. з початку відбування основного покарання;
3. з моменту відбуття основного покарання;
4. після сплину іспитового строку;
5. з моменту винесення вироку.

141. Яке з цих положень, визначених в КК, є однією із загальних засад призначення покарання?

1. суд призначає покарання відповідно до положень Загальної частини КК;
2. суд призначає покарання, керуючись міжнародно-правовими нормами;

3. суд призначає покарання, керуючись своєю правосвідомістю;
4. суд призначає покарання, відповідно до КК України;
5. суд призначає покарання, відповідно до Конституції України

142. Яка із вказаних обставин, що пом'якшує покарання, передбачена в КК?

1. вчинення злочину неповнолітнім;
2. вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;
3. вчинення злочину з перевищенням меж необхідної оборони;
4. вчинення злочину у стані необхідної оборони;
5. вчинення злочину з перевищенням меж затримання особи, яка вчинила злочин.

143. У вирокі суду зазначено, що однією з обставин, що пом'якшують покарання, є вчинення злочину особою вперше. Чи може суд при призначенні покарання визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в КК?

1. не може;
2. може;
3. суд зобов'язаний визнати такі обставини, виходячи із загальних засад призначення покарання;
4. визначає лише одну обставину, що пом'якшує покарання;
5. не може, оскільки це суперечить міжнародному праву.

144. 18-річний Володимир, перебуваючи в стані наркотичного сп'яніння, вчинив крадіжку в особливо великих розмірах (ч.5 ст. 185 КК) разом з 14-річним Ігорем. Яка обставина, що обтяжує покарання, передбачена ст. 67 КК, може бути поставлена у вину Володимирі?

1. тяжкі наслідки, завдані злочином;
2. вчинення злочину в стані наркотичного сп'яніння;
3. усі вказані обставини;
4. втягнення неповнолітнього у вчинення злочину;
5. вчинення злочину у співучасті.

145. Ахундова засуджено за ст. 134-1 КК 1960 р.

(переслідування за критику). Караність цього діяння КК 2001 р. усунена. За таких умов:

1. Ахундов відбуває покарання в повному обсязі;
2. Ахундов відбуває лише половину строку покарання;
3. Ахундов негайно звільняється від покарання;
4. Ахундов після повного відбуття покарання буде вважатися таким, що не має судимості;
5. Ахундов звільняється із іспитовим строком.

146. Баженова засуджено до 3 років позбавлення волі (максимальний розмір покарання) за ст. 98 КК 1960 р. (необережне вбивство). В ч. 1 ст. 119 КК 2001 р. «Вбивство через необережність» розмір позбавлення волі встановлено від 3 до 5 років.

Чи повинен суд збільшити призначене покарання, зважаючи на збільшення строку позбавлення волі за необережне вбивство (ч. 1 ст. 119 КК 2001 р.)?

1. так, але не більше як до 5 років позбавлення волі;
2. так, але не більше як на 1 рік;
3. суд не вправі збільшити строк покарання;
4. на розсуд суду може збільшити або залишити вирок без змін;
5. залежить від поведінки засудженого.

147. Яке з додаткових покарань не може бути призначене особі у разі звільнення її від відбування покарання з випробуванням?

1. штраф;
2. конфіскація майна;
3. позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
4. може бути призначено будь-яке покарання із зазначених вище;
5. арешт.

148. Який із обов'язків може бути покладений на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням?

1. попросити публічно пробачення у потерпілого;
2. відшкодувати заподіяну шкоду;

3. доглядати потерпілого при лікуванні.
4. відшкодувати витрати на лікування потерпілого;
5. відшкодувати моральну шкоду.

149. Після закінчення іспитового строку засуджений, який виконав покладені на нього обов'язки та не вчинив нового злочину, звільняється від призначеного покарання:

1. органом виконання покарань;
2. спостережною комісією;
3. прокурором;
4. постаново слідчого;
5. судом.

150. За яких умов засуджений, якого звільнили від відбування покарання з випробуванням, під час іспитового строку може бути направлений для відбування призначеного покарання?

1. якщо засуджений не виконує виробничий план;
2. якщо засуджений два рази вчинив правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення, що свідчить про його небажання стати на шлях виправлення;
3. якщо засуджений вчинив злочин;
4. якщо засуджений звільнився з роботи;
5. якщо засуджений не проходить курс лікування.

151. Відбуваючи покарання у виправній установі за вчинений злочин, особа захворіла на психічну хворобу. За таких умов примусові заходи медичного характеру:

1. можуть бути застосовані;
2. можуть бути застосовані, але лише за клопотанням адміністрації виправної установи;
3. можуть бути застосовані, але тільки після закінчення відбування покарання;
4. не можуть бути застосовані;
5. можуть бути застосовані, якщо не заперечує засуджений.

152. Примусові заходи медичного характеру реалізуються:

1. тільки амбулаторно;
2. тільки госпіталізацією особи до психіатричного закладу

(стаціонарно);

3. як амбулаторно, так і стаціонарно;
4. вдома під наглядом сімейного лікаря;
5. під наглядом сімейного лікаря та амбулаторно.

153. Застосування примусових заходів медичного характеру амбулаторно чи стаціонарно залежить, зокрема від:

1. побажання родичів особи, щодо якої ці заходи застосовуються;
2. побажання самої особи, щодо якої ці заходи застосовуються;
3. тяжкості вчиненого діяння;
4. тяжкості вчиненого діяння та суспільної небезпеки винного;
5. рішення слідчого та суду.

154. Психічно хвора особа вчинила суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на життя інших осіб. Який вид примусових заходів медичного характеру може бути застосовано щодо цієї особи?

1. госпіталізація до психіатричного закладу із посиленням наглядом;
2. госпіталізація до психіатричного закладу з суворим наглядом;
3. поміщення в одиночну камеру;
4. госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом;
5. госпіталізація до психіатричного закладу із спеціальним наглядом.

155. Особа, яка страждає на психічну хворобу, вчинила суспільно небезпечне діяння. За своїм психічним станом і характером вчиненого становить особливу небезпеку для суспільства. Який вид примусових заходів медичного характеру може бути застосовано цієї особи?

1. переведення до приміщення камерного типу;
2. госпіталізація до стаціонарного закладу з посиленням наглядом;
3. госпіталізація до стаціонарного закладу з суворим наглядом;
4. амбулаторне лікування;

5. госпіталізація до психіатричного закладу із спеціальним наглядом.

156. Неповнолітнього може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання, у разі вчинення ним:

1. злочину невеликої або середньої тяжкості;
2. вперше злочину невеликої тяжкості;
3. злочину будь-якої тяжкості;
4. тяжкого злочину;
5. злочину середньої тяжкості.

157. Чи обов'язкове застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру у разі звільнення його від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання?

1. обов'язкове завжди;
2. не обов'язкове;
3. обов'язкове лише за вимогою батьків неповнолітнього;
4. не застосовуються;
5. обов'язкове за бажанням неповнолітніх.

158. Неповнолітня у віці 12 років вчинила крадіжку. Чи можливе за таких умов застосування до неї примусових заходів виховного характеру?

1. можливе, якщо на цьому наполягають її батьки;
2. можливе без будь-яких умов;
3. неможливе, оскільки особа у віці 12 років не є суб'єктом крадіжки;
4. за вчинення злочину у віці 12 років завжди застосовуються примусові заходи виховного характеру;
5. можливе за вимогою неповнолітньої.

159. Який орган має право застосувати до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру?

1. орган дізнання;
2. орган слідства;

3. суд;
4. прокурор;
5. кримінально-виконавча установа.

160. Який із основних видів покарань не може бути застосовано до неповнолітнього?

1. штраф;
2. обмеження волі;
3. позбавлення волі на певний строк;
4. громадські роботи;
5. арешт.

161. Який із додаткових видів покарання може бути застосований до неповнолітнього?

1. конфіскація майна;
2. позбавлення права обіймати певні посади, або займатись певним видом діяльності;
3. позбавлення військового, спеціального спеціального звання, рангу, чину чи кваліфікаційного класу;
4. до неповнолітніх не застосовуються додаткові види покарань;
5. арешт.

162. Неповнолітні відбувають громадські роботи не більше:

1. 6 год. на день;
2. 2 год. на день;
3. 3 год. на день;
4. 4 год. на день;
5. 5 годин на день.

163. Випрані роботи призначаються неповнолітньому у віці:

1. не призначаються взагалі;
2. з 14 до 16 років;
3. з 16 до 18 років;
4. з 17 років;
5. з 15 до 18 років.

164. З якого віку можливе застосування заходів виховного характеру судом?

1. з 11 років;

2. з 12 років;
3. з 14 років;
4. з 16 років;
5. з 15 років.

165. Примусові заходи виховного характеру за своєю природою є:

1. видом кримінального покарання неповнолітніх;
2. спеціальним видом звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх;
3. додатковим видом покарання;
4. спеціальним заходом кримінально-правового впливу на неповнолітнього;
5. основним видом покарання.

166. Чи виключає закон застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього, стосовно якого вони вже застосовувались?

1. так;
2. ні;
3. так, якщо особа є суб'єктом злочину;
4. так з 11 до 14 років;
5. так з 16 років.

167. Умови застосування штрафу до неповнолітнього:

1. штраф виплачується родичами неповнолітнього, а сума штрафу залежить від майнового стану сім'ї;
2. штраф виплачується родичами, тільки в тому випадку, якщо суд визнає їх спроможними сплатити таку суму;
3. штраф виплачується винним чи родичами за будь-яких умов;
4. штраф застосовується до неповнолітнього, який має самостійний дохід, власні кошти чи майно;
5. штраф не застосовується до неповнолітнього.

168. Неповнолітній Столяр ухилився від застосування примусових заходів виховного характеру. Яке рішення за таких умов може бути прийняте?

1. до неповнолітнього застосовується штраф чи інше стягнення;
2. примусові заходи виховного характеру скасують і його притягнуть до кримінальної відповідальності;

3. неповнолітнього буде притягнуто до відповідальності лише у разі вчинення ним тяжкого чи особливо тяжкого злочину;
4. такого роду ухилення не має кримінально-правових наслідків;
5. до неповнолітнього застосовують арешт.

169. Примусові заходи медичного характеру застосовуються:

1. точний термін в КК України не встановлено;
2. на строк до 5 років;
3. на строк до 10 років;
4. до вилікування;
5. на строк до 3 років.

170. Чи обов'язковим для суду є висновок судово-психіатричної експертизи для встановлення типу лікувального закладу?

1. так;
2. ні;
3. так, з підстав вказаних в законі;
4. висновок суд-медексперта не має обов'язкової сили для прийняття рішення судом;
5. на розсуд суду.

171. Питання про продовження, заміну або припинення застосування примусових заходів медичного характеру вирішується:

1. судом;
2. психіатричним закладом, де надається допомога;
3. наглядовою комісією;
4. прокурором;
5. слідчим.

172. Що є приводом для вирішення питання про продовження, заміну або припинення примусових заходів медичного характеру?

1. заява представника психіатричного закладу (лікаря-психіатра), який надає психіатричну допомогу;
2. висновок комісії лікарів-психіатрів;
3. заява та висновок;
4. рішення суду;

5. заява прокурора.

173. Особа, до якої застосовані примусові заходи медичного характеру, підлягає огляду комісією для подання висновку до суду:

1. не рідше одного разу на 6 місяців;
2. не рідше 1 разу на рік;
3. раз у місяць;
4. за висновком лікаря-психіатра про необхідність такого огляду;
5. не рідше одного разу на 3 місяці.

174. Примусове лікування може бути застосоване до особи, яка вчинила злочин та має:

1. будь-яку хронічну хворобу;
2. таку хворобу, що становить небезпеку для інших людей;
3. ушкодження, поранення, переломи, завдані їй під час затримання;
4. часто хворіє, а тому не може відбувати покарання;
5. будь-яку психічну хворобу.

175. Особам, які вчинили злочин на ґрунті наркоманії чи алкоголізму:

1. обов'язково призначається примусове лікування;
2. не призначається;
3. може призначатись;
4. за заявою родичів;
5. за заявою засудженого.

176. Мудрин вчинив злочин у стані осудності та невдовзі захворів на психічну хворобу. До нього було застосовано примусовий захід медичного характеру, після курсу лікування він одужав. Чи підлягає Мудрин покаранню?

1. ні, щодо нього застосовано примусовий захід медичного характеру;
2. підлягає на загальних засадах;
3. Мудрин підлягає покаранню лише вразі вчинення ним тяжкого чи особливо тяжкого злочину
4. підлягає більш м'якому покаранню ніж передбачено статтею;

5. на розсуд суду.

177. У своєму вирокі суд не має права зазначити:

1. вид психіатричного закладу;
2. строк примусового лікування;
3. назву конкретної психіатричної лікарні;
4. строк примусового лікування та назву конкретної лікарні;
5. лікаря-психіатра.

178. Петренко, перебуваючи в стані обмеженої осудності, вчинив крадіжку. Чи можливе за таких умов застосування до нього примусових заходів медичного характеру?

1. неможливе за будь-яких умов;
2. можливе на вимогу його родичів;
3. так, оскільки факт обмеженої осудності може бути підставою для застосування примусових заходів виховного характеру;
4. можливе на вимогу слідчого;
5. можливе на вимогу прокурора.

179. Примусові заходи медичного характеру будуть застосовані до:

1. особи, яка хворіє на будь-яку психічну хворобу;
2. особи, яка хворіла на психічну хворобу на момент вчинення злочину;
3. вчинки, якої переконливо свідчать, що такій особі потрібна психіатрична допомога;
4. яка захворіла після відбування покарання;
5. особа, яка вчинила злочину в стані алкогольного сп'яніння.

180. Примусові заходи медичного характеру не будуть застосовуватись:

1. до особи, яка на момент вчинення злочину хворіла на хронічну психічну хворобу;
2. після вчинення злочину, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу;
3. під час відбування покарання захворіла на психічну хворобу;
4. після відбування покарання захворіла на психічну хворобу;
5. під час вчинення злочину була обмежено осудною.

181. Мельнику пред'явлено обвинувачення у вбивстві, вчиненому на замовлення. Свою вину Мельник визнав. Чи можна вважати його особою, що має судимість?

1. так, Мельника визнано таким, що має судимість;
2. ні, оскільки справ ще не була розглянута в суді;
3. Мельник буде визнаний таким, що має судимість, лише після вступу вироку в законну силу;
4. Мельника буде визнано таким, що має судимість, після винесення вироку суду;
5. Мельника буде визнано таким, що має судимість з моменту порушення кримінальної справи.

182. Правовими наслідками судимості є:

1. враховується при виборі окремих видів покарання;
2. є підставою для відмови в амністії;
3. не враховується при характеристиці винного;
4. не впливає на кваліфікацію;
5. впливає на застосування примусового лікування.

183. Моментом погашення судимості є:

1. факт відбуття основного покарання;
2. спливу останнього дня строку судимості;
3. припинення всіх негативних наслідків злочину;
4. виправлення особи;
5. факт відбуття додаткового покарання.

184. Корабльова було засуджено за вироком суду без призначення покарання. Чи є Корабльов таким, що має судимість?

1. так, оскільки вирок суду набрав законної сили;
2. Корабльов вважатиметься судимим лише після спливу строків судимості;
3. Корабльов не вважається таким, що має судимість;
4. Корабльов буде вважатись судимим;
5. Корабльов не буде вважатись судимим після зняття судимості.

185. Перепелиця відбував покарання , але був реабілітованим. Чи визнається Перепелиця таким, що має судимість?

1. Перепелиця судимості не має;
2. Перепелиця вважається таким, що має судимість у разі засудження його за тяжкий чи особливо тяжкий злочин;
3. Перепелиця буде визнаний таким, що не має судимості, якщо протягом року не вчинить нового злочину;
4. Перепелиця має судимість, оскільки він уже відбував покарання.
5. Перепелиця буде мати судимість за рішенням суду.

186. Короленко мав судимість за вчинення необережного злочину. Чи може він бути зареєстрованим кандидатом у народні депутати?

1. ні, оскільки особа, яка має судимість не може бути народним депутатом;
2. так може, судимість не є перешкодою для реєстрації;
3. ЦВК України може дати дозвіл на реєстрацію;
4. судимість має тільки кримінально-правове значення, а тому на виборчий процес не впливає;
5. впливає за рішенням суду.

187. Литвиненко вчинив дезертирство(ч.1. ст.. 408 КК). Вирок щодо нього було зачитано. Чи вважається Литвиненко таким, що має судимість?

1. Литвиненко судимості не має.
2. Литвиненко буде вважатися таким, що має судимість з моменту доставлення його у виправно-трудоу установу для відбування покарання;
3. Литвиненко буде вважатися судимим з дня отримання копії обвинувального вироку суду на руки;
4. Литвиненко буде вважатися судимим з дня набрання законної сили обвинувального вироку суду.
5. Литвиненко буде вважатися судимим за рішенням суду.

188. Марова засуджено до 2 років обмеження волі. Маров буде таким, що не має судимості:

1. з дня відбуття покарання;
2. через рік з дня відбуття покарання за умови не вчинення нового злочину;
3. через 2 роки з дня відбуття покарання за умови не вчинення нового злочину;

4. через 3 роки з дня відбуття покарання.
5. через 4 роки з дня відбуття покарання.

189. Маків засуджений за тяжкий злочин до позбавлення волі. Через який мінімальний строк після відбуття покарання може порушуватися питання про дострокове зняття судимості?

1. через 1 рік;
2. через 2 роки;
3. через 3 роки;
4. коли особа відбуде половину строку судимості;
5. через 5 років.

190. Зняття судимості достроково допускається (за наявності інших умов):

1. якщо особа довела своє виправлення;
2. після закінчення не менш ніж третини строку погашення судимості;
3. після закінчення не менш ніж половини строку погашення судимості;
4. після закінчення одного року відбуття судимості;
5. після закінчення не менше трьох четвертей погашення судимості.

191. Судимість достроково може бути знята:

1. Верховною Радою України;
2. судом;
3. адміністрацією виправної установи;
4. державною виконавчою службою;
5. Президентом України.

192. Мокрий, маючи судимість, вчинив новий злочин. За таких умов:

1. перебіг строку погашення судимості зупиняється;
2. перебіг строку погашення судимості переривається;
3. така ситуація не впливає на перебіг строку судимості;
4. строк судимості продовжується і додається судимість за новий злочин;
5. строк судимості подвоюється.

193. На підставі закону про амністію чи указу про помилування засудженого судимість особи починає обчислюватися з:

1. дня відбуття основного покарання;
2. з моменту звільнення особи від покарання;
3. з моменту зазначеного у законі про амністію чи указі про помилування
4. за рішенням суду;
5. за рішенням Президента.

194. Коровіна засуджено до позбавлення волі за вчинення злочину середньої тяжкості. Коровін вважається таким, що не має судимості:

1. через 3 роки після відбуття основного покарання;
2. через 6 років після відбуття основного покарання;
3. з моменту закінчення покарання;
4. через 2 роки відбування покарання;
5. через 5 років з дня відбуття покарання.

195. Помилування здійснюється:

1. стосовно певної категорії осіб;
2. стосовно певного співучасника злочину;
3. стосовно індивідуально визначеної особи;
4. конкретної особи, якавчинила злочин, відбуває покарання, має не зняту чи непогашену судимість;
5. стосовно особи, яка вчинила умисний злочин.

196. Закон про амністію Верховна Рада приймає:

1. не частіше одного разу на рік;
2. За вимогою Міністерства юстиції України;
3. на розсуд Верховної Ради;
4. на вимогу Президента України;
5. раз на два роки.

197. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким за злочини середньої тяжкості, за наявності інших умов, може бути застосована за наявності інших умов:

1. не менше третини строку;
2. не менше половини строку;
3. не менше двох третин строку;

4. не впливає строк, головна підстава – особа довела, що стала на шлях виправлення;
5. не менше $3\frac{1}{4}$ строку.

198. Умовно-дострокове покарання суд може застосувати до осіб, що відбувають покарання:

1. у вигляді громадських робіт;
2. у вигляді виправних робіт;
3. арешт;
4. позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
5. конфіскація майна.

199. Петренко засуджений до довічного позбавлення волі, але покарання не було виконано з незалежних від нього причин протягом 20 років. У цьому випадку:

1. особа звільняється від покарання, оскільки строк давності сплинув;
2. давність не застосовується до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі;
3. на розсуд суду – якщо давність застосовується, то довічне позбавлення волі замінюється на позбавлення волі на певний строк;
4. суд зобов'язаний довічне позбавлення волі замінити на позбавлення волі на певний строк;
5. питання про давність вирішується прокурором.

200. Сопко засуджено за злочин невеликої тяжкості до 2 років позбавлення волі. Протягом 3 років він ухилявся від відбування покарання. Чи можливе за таких умов звільнення від його від відбування покарання?

1. так, оскільки сплинув строк давності;
2. таке звільнення можливе, лише за умови не вчинення нового злочину;
3. ні, звільнення не можливе;
4. ні, оскільки при ухиленні від відбування покарання –

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання
Жаровська Галина Петрівна, **Ющик** Олена Іванівна
Кримінальне право України
(Загальна частина)
Навчальний посібник

Відповідальний за випуск Якимчук М.К.

Літературний редактор Лупул О.В.

Підписано до друку 12.02.2013. Формат 60 x 84/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний. Ум.-друк. арк. 16,6.
Обл.-вид. арк. 17,9. Тираж 100. Зам. МОН-02.
Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету
58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №891 від 08.04.2002 р.